

Obecná ekonomie II

Distanční studijní text

Michal Tvrdoň

Karviná 2019

**SLEZSKÁ
UNIVERZITA**
OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ
FAKULTA V KARVINĚ

- Obor:** Ekonomie
- Klíčová slova:** Makroekonomie, hospodářský výkon, peníze, inflace, trh práce, nezaměstnanost, makroekonomická rovnováha, keynesiánský model, model AS-AD, fiskální politika, monetární politika, vzájemné ekonomické vztahy zemí, vnější obchodní politika, kurzová politika.
- Anotace:** Distanční studijní opora je určena pro studenty bakalářské formy studia na fakultách ekonomického zaměření. Text zahrnuje osm kapitol a zahrnuje základní poznatky z oblasti makroekonomie, seznamuje se základními makroekonomickými kategoriemi, subjekty a vzájemnými vztahy mezi nimi. Důraz je kladen i na internacionální rozměr, tj. popis souvislostí v mezinárodním kontextu. Studijní opora se zaměřuje na teorii tvorby a rozdělování produktu. Objasňuje pojmy jako je peníze, peněžní agregáty, inflace, nezaměstnanost, ekonomický růst, hospodářský cyklus. Charakterizuje jednotlivé makroekonomické politiky, kam řadíme fiskální politiku, monetární politiku a vnější obchodní politiku, kde specifikuje jejich cíle nástroje a účinky jak v krátkém, tak i v dlouhém období. Kapitoly jsou doplněny grafy a tabulkami.

Autor: **doc. Mgr. Ing. Michal Tvrdoň, Ph.D.**

Obsah

ÚVODEM.....	5
RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY	6
1 VYMEZENÍ MAKROEKONOMIE	7
1.1 Makroekonomické veličiny a jejich měření	12
1.1.1 Vymezení základních makroekonomických veličin	13
1.1.2 Měření makroekonomických veličin.....	14
1.2 Stabilizační hospodářská politika.....	17
2 HOSPODÁŘSKÝ VÝKON ZEMĚ	23
2.1 Hrubý domácí produkt (HDP)	24
2.2 Ekonomická síla vs. ekonomická úroveň	28
2.3 Ekonomický růst a hospodářský cyklus	29
3 URČENÍ ROVNOVÁŽNÉHO PRODUKTU POMOCÍ JEDNODUCHÉHO KEYNESIÁNSKÉHO MODELU	37
3.1 Model dvousektorové ekonomiky.....	38
3.1.1 Spotřební výdaje domácností a tvorba úspor.....	39
3.1.2 Investiční výdaje firem.....	43
3.1.3 Určení rovnovážného produktu v dvousektorovém modelu.....	44
3.2 Model třísektorové ekonomiky	50
3.2.1 Vládní výdaje na nákup statků a služeb	51
3.2.2 Určení rovnovážného produktu v třísektorovém modelu.....	51
3.3 Model čtyřsektorové ekonomiky	57
3.3.1 Vliv zahraničí na domácí ekonomiku.....	57
3.3.2 Určení rovnovážného produktu v čtyřsektorovém modelu	58
4 MAKROEKONOMICKÝ MODEL AS-AD	62
4.1 Agregátní poptávka	63
4.2 Agregátní nabídka	68
4.3 Makroekonomická rovnováha a její změny.....	71
4.3.1 Přístupy k dosahování makroekonomické rovnováhy	74
5 PENÍZE, CENY V TRŽNÍ EKONOMICE A INFLACE	78
5.1 Peníze a jejich role v ekonomice.....	79
5.1.1 Vývoj peněz.....	79

5.1.2	Peníze a jejich funkce	81
5.1.3	Peněžní agregáty	81
5.2	Trh peněz	82
5.2.1	Poptávka po penězích	82
5.2.2	Nabídka peněz	85
5.2.3	Rovnováha na trhu peněz	87
5.3	Inflace	89
6	TRH PRÁCE A NEZAMĚSTNANOST	98
6.1	Struktura trhu práce	99
6.2	Nezaměstnanost	100
6.2.1	Příčiny nezaměstnanosti	100
6.2.2	Důsledky nezaměstnanosti	103
6.2.3	Typy nezaměstnanosti	103
6.2.4	Měření nezaměstnanosti	105
6.2.5	Makroekonomické souvislosti nezaměstnanosti	105
7	ÚLOHA VLÁDNÍHO SEKTORU A CENTRÁLNÍ BANKY V EKONOMICE ..	110
7.1	Fiskální politika vládního sektoru	112
7.1.1	Struktura veřejných financí	113
7.1.2	Nástroje fiskální politiky	117
7.2	Monetární politika centrální banky	120
7.2.1	Nástroje monetární politiky	120
7.2.2	Cíle a typy monetární politiky	122
7.2.3	Přístupy k monetární politice	123
8	VZÁJEMNÉ EKONOMICKÉ VZTAHY ZEMÍ	130
8.1	Mezinárodní obchod a otevřenost ekonomik	131
8.2	Mezinárodní pohyb kapitálu	134
8.3	Vnější obchodní politika	136
8.4	Kurzová politika centrální banky	138
8.4.1	Měnový kurz	138
8.5	Platební bilance	141
	LITERATURA	147

ÚVODEM

Předmět Vnější ekonomické prostředí je závazný kurz profesně zaměřených bakalářských studijních programů na Slezské univerzitě v Opavě, Obchodně podnikatelské fakultě v Karviné.

Distanční studijní text Vnější ekonomické prostředí je určen pro studenty prvního ročníku distančního vzdělávání na Obchodně podnikatelské fakultě Slezské univerzity v Karviné jako kurz navazující na Ekonomii. Je tedy součástí výuky bloku zaměřeného na ekonomicko-manažerskou oblast a na který navazují další kurzy v následujících ročnících.

Cílem kurzu je seznámit studenty se základními teoretickými poznatky makroekonomických vztahů. Těžiště tohoto předmětu spočívá ve výuce podstaty základních makroekonomických souvislostí a problémů – makroekonomickému koloběhu a chování ekonomických subjektů, hospodářského výkonu země, fungování trhu peněz a trhu práce, ovlivňování ekonomiky státem v podobě fiskální, monetární politiky a vnější ekonomické politiky, ekonomickou integraci na příkladu Evropské unie. Kurz objasňuje makroekonomické souvislosti a dotváří tak teoretický základ všech dalších ekonomických kurzů a základ profilace absolventa OPF.

Předložený distanční studijní text je speciálně zpracovaný tak, aby usnadnil v maximální míře samostatné studium v rámci kombinované formy studiu – kromě samotného výkladu makroekonomických souvislostí je text doplněn o distanční prvky, jež mají umožnit studentům stručný náhled do jednotlivých témat, dále seznámit studenty s cílem těchto kapitol a přiblížit jim, co se v jednotlivých kapitolách dozví a co budou umět. Každá kapitola je navíc doplněna o stručné shrnutí probrané látky.

RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY

Tento distanční studijní text si klade za cíl seznámit studenty profesně zaměřených studijních programů se základními makroekonomickými problémy. Text je strukturován do osmi kapitol, které pokrývají široké spektrum makroekonomických okruhů.

První kapitola se zaměřuje na vymezení makroekonomie, základních makroekonomických veličin a jejich měření, teoretických přístupů a úloze stabilizační hospodářské politiky.

Druhá kapitola se věnuje hospodářskému výkonu země, způsobům jeho měření, srovnání výkonnosti jednotlivých zemí, ekonomickému růstu a hospodářskému cyklu, kterým v periodicky se opakujících intervalech ekonomika prochází.

Třetí kapitola se zabývá vymezení peněžních jevů v makroekonomickém kontextu, tj. trhu peněz, funkcím peněz a konstrukci peněžních agregátů. Pozornost je věnována i jednomu makroekonomickému jevu - inflaci, často označovanému jako „makroekonomické zlo“.

Čtvrtá kapitola se zaměřuje na vymezení trhu práce z makroekonomického pohledu, tj. jeho struktury, nabídky a poptávky po práci, makroekonomickému jevu nezaměstnanosti, jejím příčinám, důsledkům, typům a způsobům měření nezaměstnanosti.

Pátá kapitola se věnuje výkladu utváření makroekonomické rovnováhy na příkladu modelu AS-AD čili modelu agregátní nabídky a agregátní poptávky.

V šesté kapitole je popsána úloha státu v ekonomice na příkladu dvou nejdůležitějších institucí, a to vládě a centrální bance. Přiblížena je tak fiskální politika vládního sektoru a monetární politika centrální banky.

Sedmá kapitola popisuje ekonomiku v mezinárodním kontextu, tj. vysvětluje vzájemné ekonomické vztahy zemí v rámci světové ekonomiky v podobě mezinárodního obchodu a mezinárodního pohybu kapitálu. Důraz je kladen rovněž na úlohu státu v těchto vztazích a možnostem jejich ovlivňování pomocí vnější obchodní politiky vlády a kurzové politiky centrální banky.

V poslední, osmé části je hlavní pozornost zaměřena na propojování ekonomik v rámci procesu ekonomické integrace a na příkladu Evropské unie je vysvětlen princip nadnárodního integračního uskupení a z toho plynoucí omezení a výhody pro zúčastněné státy.

1 VYMEZENÍ MAKROEKONOMIE

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Ekonomie jako společenskovední disciplína – mikroekonomie a makroekonomie, mikroekonomické základy makroekonomie, základní teoretické přístupy, ekonomický koloběh v kontextu makroekonomie, makroekonomické subjekty, vztahy mezi subjekty v ekonomice, tok výrobních faktorů a tok statků, makroekonomické veličiny a jejich měření, stabilizační funkce hospodářské politiky.

CÍLE KAPITOLY

Budete umět:

- Základní pojmy jako jsou ekonomie, mikroekonomie, makroekonomie, pozitivní a normativní povaha ekonomie, základní teoretické přístupy v ekonomii, ekonomické sektory, makroekonomický koloběh, tok výrobních faktorů a tok statků, makroekonomické veličiny, význam stabilizační funkce hospodářské politiky

Získáte:

- znalosti základního členění ekonomie
- schopnosti vysvětlit ekonomický koloběh z pohledu makroekonomie
- znalosti základních makroekonomických veličin a způsobů jejich měření
- schopnosti objasnit důvody zásahu státu do ekonomiky za účelem její stabilizace

Budete schopni:

- definovat ekonomii jako společenskovední disciplínu
 - rozlišit klasický a keynesiánský přístup k ekonomice
 - vysvětlit ekonomický koloběh z pohledu makroekonomie
 - popsat základní makroekonomické veličiny
 - objasnit důvody zásahu státu do ekonomiky za účelem její stabilizace
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Ekonomie, mikroekonomie, makroekonomie, klasický přístup, keynesiánský přístup, ekonomické sektory, tok výrobních faktorů, tok statků, makroekonomické veličiny, hospodářská politika.

V předchozím kurzu Mikroekonomie jste se dozvěděli, že ekonomie jakožto společenskovední disciplína se zabývá tím, jak se lidé rozhodují v podmínkách vzácnosti. Ekonomie se zpravidla člení na dvě klíčové oblasti, a to mikroekonomii a makroekonomii. Jestliže mikroekonomie se zabývá dílčími trhy a jejich fungováním, makroekonomie si klade za cíl vysvětlit chování ekonomických subjektů na agregátní úrovni. Pro přiblížení bychom mohli použít jednoduchý příklad lidského těla. Mikroekonomický přístup by pak znamenal, že nás bude zajímat, jak fungují jednotlivé orgány, jakou jsou např. srdce, mozek nebo játra. Naopak makroekonomický přístup je založen na zkoumání lidského těla jako celku (za předpokladu znalosti, jak fungují jednotlivé části lidského těla), tj. bude nás zajímat, co se bude dít, když např. onemocní určitou nemocí nebo naše tělo bude vystaveno zvýšené fyzické aktivitě.

Pokud tedy vyjdeme z předpokladu, že v rámci předmětu Mikroekonomie jsme pochopili, co to jsou ekonomické subjekty (domácnosti, firmy a stát) a jaká je jejich role, jak fungují jednotlivé dílčí trhy (trh výrobků a služeb, trh půdy, práce a kapitálu), jaké jsou tržní struktury, potom byly vytvořeny základy pro pochopení Makroekonomie.

DEFINICE

Makroekonomie zkoumá ekonomiku jako celek a zabývá se agregátními ekonomickými jevy a vzájemnými vztahy mezi nimi.

Makroekonomie tedy zkoumá souhrnné ekonomické jevy, jako jsou například hrubý národní produkt, nezaměstnanost, inflaci, měnový kurz apod. Už nás tedy nebude zajímat, kolik vyrobí jedna firma, ale jaká je výkonnost celé ekonomiky. Dále nás bude zajímat, jak se vyvíjí celková cenová hladina v celé ekonomice, zatímco v mikroekonomii nás zajímalo, jak se vyvíjí cena jednoho výrobku. K práci již nebude přistupovat čistě jako k výrobnímu faktoru, který si může firma pronajmout, ale bude nás zajímat, kolik je např. nezaměstnaných, co je důvodem toho, že přišli o práci apod. A nesmíme ani zapomínat na zahraničí, kdy se budeme zajímat o to, kolik statků se z ekonomiky vyveze a kolik naopak doveze, co je příčinou zahraničního obchodu a jaké faktory jej mohou ovlivnit.

Z předchozího kurzu již známe tři základní ekonomické subjekty: domácnosti, firmy a stát. K těmto třem subjektům musíme v rámci makroekonomického přístupu přidat navíc zahraničí a jeho vliv na domácí ekonomické subjekty. A vzhledem k velkému počtu jednotlivých subjektů potom hovoříme o tzv. sektorech:

- Sektor domácností
- Podnikový sektor
- Sektor vlády a státních institucí
- Sektor zahraničí.

Domácnosti vystupují na trhu výrobních faktorů (např. trh práce) jako součást nabídky práce, tj. nabízejí své „ruce a mozky“ potenciálním zaměstnavatelům, kteří tvoří poptávku po práci. Obdobně to platí i na trhu kapitálu, jen s tím rozdílem, že zprostředkujícím subjektem je bankovní sektor. Jak z práce, tak i z kapitálu nebo půdy plynou domácnostem důchody (ve formě mezd, platů, renty, úroku či nájemného), které následně používají k nákupu statků a služeb. Jinými slovy tvoří významnou část agregátní poptávky.

Firmy vystupují na trhu statků a služeb jako nabídka, ale také jako součást agregátní poptávky, neboť také nakupují statky a služby, které potřebují k další produkci.

Stát nebo také veřejná správa má dvojí úlohu. Jednak vystupuje jako ten, kdo určuje pravidla hry, čili jako regulátor tržních a netržních vztahů, jednak jeho role spočívá v tom, že vystupuje jako součást poptávky na trhu výrobních faktorů (poptává pracovní sílu k řízení státu a také poptává kapitál pro svůj rozvoj) a na trhu statků a služeb jako součást nabídky i poptávky. Navíc domácnosti a firmy zdaňuje, čímž získává finanční prostředky na svůj provoz či redistribuci směrem od ekonomicky aktivních k ekonomicky neaktivním, resp. od příjmově bohatých k příjmově chudým.

Zahraničí představuje v našem výkladu nový subjekt, který má vliv na všechny tři uvedené subjekty, a to jak pozitivní, tak negativní. Pokud opět použijeme přirovnání národního hospodářství k lidskému tělu, tak i lidé se navzájem ovlivňují (např. na sebe mohou přenést chřipku, na druhé straně si mohou vzájemně pomoci, když budou spolupracovat), stejně jako dílčí ekonomiky. Na základě mezinárodní dělby práce mezi sebou jednotlivé země obchodují – některé výrobky či služby vyvázejí, některé zase dovážejí. Hlavním kritériem obchodní výměny jsou zpravidla výrobní náklady vynaložené na produkci těchto statků – země dovážejí to, co by samy vyráběly s vyššími náklady nebo vůbec (např. díky klimatickým podmínkám) a dovážejí to, co vyrábějí s nižšími výrobními náklady. V tomto kontextu pak hovoříme o konkurenceschopnosti.

DEFINICE

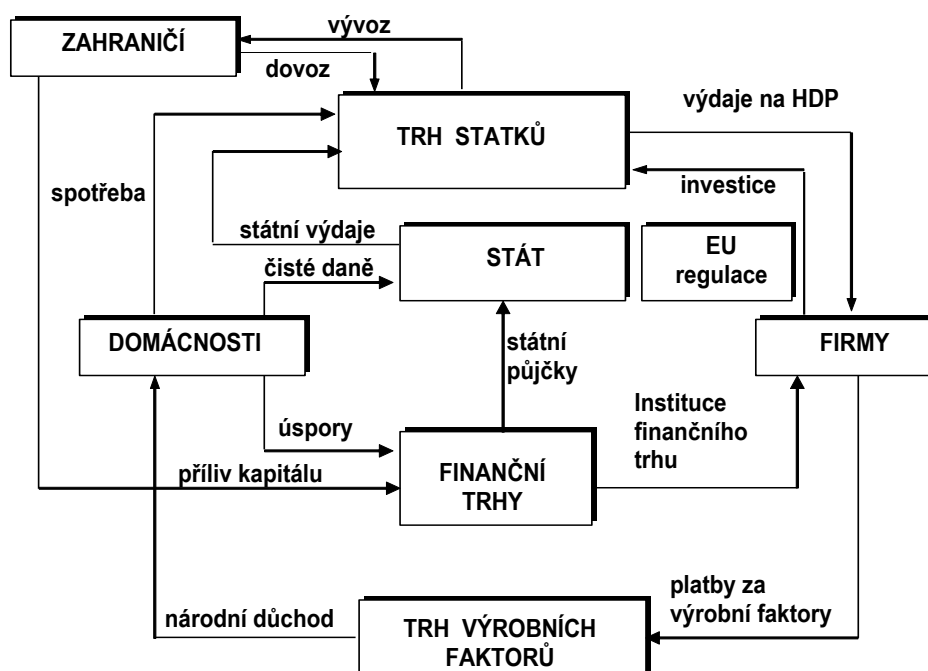
Konkurenceschopnost je schopnost podniků (zemí) prosadit se v určitém oboru v porovnání s ostatními podniky (zeměmi).

PŘÍPADOVÁ STUDIE

V dnešní době jsou ekonomiky otevřené, dochází mezi nimi k přesunu kapitálu, toku důchodů, pracovních sil a v neposlední řadě statků a služeb. Na příkladu české ekonomiky můžeme konstatovat, že vliv zahraniční na naše národní hospodářství je obrovský, což je umocněno členstvím České republiky v Evropské unii, což je mezinárodní organizace sdružující vybrané státy Evropy, které se rozhodly spolupracovat zejména v ekonomické oblasti. Dokonce se v některých oblastech, jako je obchodní politika, měnová unie či hospodářská soutěž, dohodly na tom, že na společné instituce přenesou plně rozhodovací pravomoci a v podstatě se tak vzdají v těchto oblastech své suverenity. V tomto ohledu tak musíme ekonomický subjekt „stát“ rozšířit o Evropskou unii, o čemž mimo jiné pojednává i jedna kapitola tohoto učebního textu.

Schéma makroekonomického koloběhu, jenž je přirozeně výrazněji složitější ve srovnání se základním ekonomickým koloběhem, zachycuje obrázek 1.

Obrázek 1: Makroekonomický koloběh

Dalším důležitým aspektem, jenž bude hrát v dalším výkladu důležitou roli, je pohled ekonomů na národní hospodářství, resp. jestli je samoregulovatelné či nikoliv. Proto rozlišujeme dva základní názorové proudy:

- Neoklasický
- Keynesiánský.

Neoklasický přístup předpokládá, že ekonomika má schopnost samoregulace, která vychází z předpokladu pružnosti cen jakožto nástroje utváření rovnováhy. Dále vychází z konceptu neviditelné ruky trhu (ta by se dala vysvětlit jako fenomén, kdy osobní ekonomické zájmy subjektů vedou k prospěchu celé společnosti – např. konkurenční prostředí přirozeně vede k tomu, že jednotlivé ekonomické subjekty se snaží uspět např. tím, že se oproti konkurenci snaží snížit výrobní náklady nebo inovovat výrobek a získat tak konkurenční výhodu, z čehož následně těží i spotřebitelé, protože si mohou koupit buď levnější výrobek, nebo za stejnou cenu kvalitnější výrobek) a zásady liberalismu, tj. nezasahování do tržních vztahů.

Keynesiánský přístup naopak předpokládá, že ekonomika schopnost samoregulace nemá. Jinými slovy řečeno, pokud se ekonomika dostane do nerovnovážného stavu, sama o sobě nedisponuje nástroji, které by přirozeně obnovily rovnovážný stav. To je dáno zejména nepružností cen, a to směrem dolů (zejména na trhu práce). Proto tento přístup v tomto případě obhajuje zásahy státu za účelem obnovení rovnováhy. To však neznamena, že by byly popřeny zásady tržní ekonomiky.

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Pokud bychom opět použili příměr ekonomiky k lidskému tělu, které náhle onemocnělo chřipkou, a ekonomy těchto dvou proudů přirovnali k doktorům, potom si můžeme názorně objasnit zásadní rozdíl těchto dvou škol k navrhované léčbě. Zatímco neoklasikové by nemocné tělo neléčili léky, protože se domnívají, že je schopno se vyléčit samo pomocí obranných látek, které tělo samo vyprodukuje (jinými slovy řečeno, bude stačit několikadenní klid, čaj s citrónem a po několika dnech chřipka sama odezní), keynesiánci by navrhli léčbu např. pomocí antibiotik, protože jsou toho názoru, že bez tohoto externího zásahu by se tělo z nemoci samo nedostalo a mohlo by i zkolabovat. Nutno ale dodat, že v současném ekonomickém prostředí, které je mnohem složitější, již neexistuje tak jasné názorové rozhraní a nelze říci, že by byl první či druhý názorový proud jediný správný. Spíše záleží na specifických okolnostech, které nerovnováhu způsobily. Navíc je třeba vzít v potaz, že oproti přírodním vědám pracuje ekonomie s neustále se měnícími podmínkami a přizpůsobováním se ekonomických subjektům těmto podmínkám, což dost často znamená to, že řešení uplatněné při řešení dané nerovnováhy nemusí být účinné při následující nerovnováze – zkrátka, ekonomické subjekty se přizpůsobily novým podmínkám a je třeba zvolit jiné nástroje, což je mnohdy dosti složité, i s ohledem na časová zpoždění, se kterými musí makroekonomové počítat.

V předchozím kurzu Mikroekonomie jsme se snažili zjistit, jaké množství výstupu je s danými výrobními faktory firma schopna vyprodukovat. Dále jsme se zabývali dílčími trhy a zajímalo nás např. to, co se bude dít na trhu pomerančů, když bude nabízené množství větší než poptávané. V tomto případě zapůsobí jako nástroj obnovení rovnováhy cena pomerančů, která bude klesat až do té doby, než se vyrovná poptávané a nabízené množství.

Stejně tak bychom mohli postupovat i na příkladu trhu výrobních faktorů nebo trhu služeb. Jak jsme si již však objasnili v úvodu tohoto učebního textu, na agregátní úrovni jsou tyto vztahy mnohem složitější, a navíc musíme operovat s jinými veličinami než v případě dílčích trhů.

1.1 Makroekonomické veličiny a jejich měření

Jestliže nás v tomto kurzu zajímá ekonomika jako celek, potom nás pochopitelně bude napadat otázka, jak určíme výkonnost ekonomiky, čím je ovlivněna, jak fungují agregátní trhy, jaká je role státu apod. Také je třeba vzít v potaz rozhodování všech ekonomických subjektů, na které mají vliv i tzv. makroekonomické agregáty, pomocí jichž se dá určit nebo předvídat celkový ekonomický vývoj.

DEFINICE

Makroekonomické agregáty jsou souhrnné makroekonomické veličiny, pomocí kterých se měří rozsah národní hospodářské činnosti.

Tyto veličiny nejsou důležité jenom pro samotné makroekonomy, ale v podstatě pro všechny dříve uvedené ekonomické subjekty. Domácnosti např. bude zajímat, jestli se budou zvyšovat mzdy, jaká je jejich kupní síla a jak se bude vyvíjet nebo jestli je možná v brzké době ztráta pracovního místa, což by s sebou neslo riziko nižšího důchodu a horší kvality života. Firmy zase budou tyto makroekonomické agregáty sledovat proto, že potřebují vědět, zdali je dobré v danou chvíli investovat do dalšího rozvoje výroby, najímat další pracovníky či jak se bude vyvíjet měnový kurz, jenž může mít dopad na jejich konkurenceschopnost apod. I stát tyto veličiny sleduje za účelem konkrétních kroků hospodářské politiky – potřebuje vědět, jaké se dají odhadovat daňové příjmy, kolik bude nezaměstnaných, jak se vyvíjí ceny statků a služeb apod. No, a v neposlední řadě bude zajímat vývoj těchto proměnných i zahraniční, např. zahraniční firmy se rozhodují na základě znalosti těchto agregátů o tom, jestli do dané země přesunou kapitál, jestli tam budou vyvážet své výrobky apod.

Abychom mohli postoupit dále, je proto nezbytné začít rozborem těchto agregátů, jejichž znalost je nutná pro pochopení makroekonomických souvislostí. Než se však zaměříme na samotné makroekonomické agregáty je zapotřebí vysvětlit rozdíl mezi stavovými a tokovými veličinami.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Stavové veličiny měří určitý jev v daném časovém okamžiku, tj. např. množství peněz v oběhu k určitému datu nebo počet nezaměstnaných ke konci daného měsíce. **Tokové veličiny** měří určitý jev za jednotku času – příkladem může být hrubý domácí produkt, který se nejčastěji měří za jeden kalendářní rok.

1.1.1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH MAKROEKONOMICKÝCH VELIČIN

Mezi základní makroekonomické veličiny, které budou předmětem i našeho výkladu patří:

- produkt
- zaměstnanost, resp. nezaměstnanost
- všeobecná cenová hladina
- vnější ekonomická pozice

Produkt je makroekonomickou veličinou, pomocí které jsme schopni určit výkonnost dané ekonomiky. Zpravidla je vyjadřován pomocí *hrubého domácího produktu (HDP)*, který představuje součet peněžních hodnot finálních výrobků a služeb vyprodukovaných během daného časového období (čtvrtletí nebo rok) výrobními faktory alokovanými v dané zemi (např. Česká republika), a to bez ohledu, kdo je jejich vlastníkem (domácí nebo zahraniční subjekt). Na základě tohoto ukazatele jsme schopni určit aktuální výkonnost dané ekonomiky, výkonnost v čase a jsme také schopni porovnávat jednotlivé země v rámci světové ekonomiky mezi sebou. Obdobně jako tomu je u sportovců, tak i ekonomika může mít aktuální výkonnost pod svými možnostmi nebo naopak může být její výkonnost tak vysoká, že se může začít i přehřívat, což s sebou následně zpravidla nese negativní dopady. V dalším výkladu nás bude mimo jiné zajímat i to v jaké relaci k dlouhodobě udržitelné výkonnosti se aktuální výkonnost nachází, což bude klíčové i pro nastavení odpovídající hospodářské politiky státu (zejména fiskální a monetární politiky).

Zaměstnanost je další makroekonomickou veličinou. K tomu abychom mohli vytvářet produkt, je zapotřebí, aby národní ekonomika disponovala určitou zásobou výrobních faktorů, jako je půda, práce a kapitál. A právě práce jakožto primární výrobní faktor patří ke klíčovým faktorům výkonnosti ekonomiky (jak co do kvantity, tak do kvality). Zaměstnanost nám zpravidla ukazuje, kolik obyvatel v produktivním věku je zapojeno do pracovního procesu. Se zaměstnaností souvisí i opačný jev, a to je *nezaměstnanost*, která znamená, že určitá část obyvatel v produktivním věku nepracuje (buď z vlastního rozhodnutí, nebo tzv. nedobrovolně čili i když by chtěli pracovat, nikdo jejich ruce ani mozky nepoptává). A jestliže je trh práce jakýmsi zrcadlem fungování ekonomiky, lze na základě vývoje počtu

nezaměstnaných hodnotit aktuální vývoj ekonomiky. Nutno dodat, že pokud nezaměstnanost překročí určitou úroveň, může se stát palčivým ekonomickým, sociálním, ale i politickým problémem. Blíže se budeme těmto souvislostem věnovat ve speciální kapitole věnované trhu práce.

Cenová hladina představuje všeobecnou úroveň cen v ekonomice. Na rozdíl od mikroekonomie, kde nás zajímal vývoj cen jednotlivých výrobků, kdy jsme analyzovali základní funkční vztah v ekonomii, a to vztah mezi cenou výrobku (nezávislá veličina) a poptávaným, resp. nabízeným množstvím výrobku, jakožto závislou veličinou, v makroekonomii se pohybujeme ne na dílčích trzích (např. banánů) ale agregátních trzích, kde sledujeme všechny ceny statků a služeb, které se navíc v čase vyvíjejí. Cenová hladina se měří nejčastěji pomocí cenových indexů a podrobněji se budeme této veličině věnovat v samostatné kapitole. V tuto chvíli je pro nás klíčové vědět, že cenová hladina se v důsledku zdražování jednotlivých výrobků může zvyšovat, kdy v makroekonomii označujeme tento jev termínem **inflace** čili trvalý vzestup všeobecné cenové hladiny. Inflace je sice peněžní jev, nicméně její dopad na ekonomiku může být zásadní.

Vnější ekonomická pozice vyjadřuje postavení dané ekonomiky ve světové ekonomice. Současné ekonomiky nejsou uzavřené a čile se zapojují do mezinárodního obchodu, který jim může přinést celou řadu jak pozitivních dopadů, tak i negativních dopadů. V rámci světové ekonomiky můžeme s různou intenzitou sledovat toky zboží, služeb, osob a kapitálu mezi zeměmi. Pro makroekonomy je tedy důležité nějakým způsobem zachytit postavení dané země vůči zbytku světa, což se nejčastěji stanovuje pomocí sledování účtů v rámci **platební bilance**, jež zjednodušeně řečeno vyjadřuje mezinárodní obchod s výrobky a službami a mezinárodní pohyb kapitálu do země a ze země. Důležité jsou nejen toky v absolutních číslech, ale rovněž i výsledná salda jednotlivých účtů, čili jestli převažuje směr z ekonomiky nebo do ní. I této problematice se budeme později věnovat ve speciální kapitole v širších souvislostech.

1.1.2 MĚŘENÍ MAKROEKONOMICKÝCH VELIČIN

Pro vyjádření určité makroekonomické veličiny se velmi často používá index, což je poměrové číslo (ukazatel) vyjádřené v procentech. Vypočítává se jako podíl daných veličin, přičemž platí, že porovnávaný údaj je v čitateli a údaj, ke kterému porovnáváme, je ve jmenovateli. Indexy se používá ke dvěma základním porovnáním:

- časové porovnání čili porovnání dané veličiny nejméně ve dvou časových obdobích v jedné zemi (např. vývoj cenové hladiny v čase).
- prostorové porovnání čili porovnání dané veličiny minimálně ve dvou zemích za stejné časové období (např. hrubý domácí produkt na obyvatele v České republice vůči průměru Evropské unie).

Typy indexů rozlišujeme podle několika kritérií. **Podle druhu srovnávaných veličin** členíme indexy na:

- **jednoduchý index**, jenž vyjadřuje procentní změnu pouze jedné veličiny
- **složený index**, jenž vyjadřuje procentní změnu dvou a více veličin, přičemž jej dále můžeme členit na a) prostý, kdy mají všechny v něm zakomponované veličiny stejnou váhu a b) vážený, kdy váha každé složky v indexu má jinou váhu (zpravidla je to dáno důležitou jednotlivých složek v indexu či jejich dopadem na určitou exogenní veličinu)

Podle volby základního období dělíme indexy na:

- **bazický index** - pro celou řadu ukazatelů je jeden z nich zvolen jako základ a ten je pro všechny indexy stejný, přičemž jako základ se volí první nebo přibližně prostřední člen, který je pak ve jmenovateli a je pro všechny indexy stejný a porovnávaný údaj je v čitateli a ten je pro každý index jiný.
- **řetězový index** - pro každý řetězový index je předchozí údaj údajem základním a pro každý další index se mění základní (jmenovatel) i porovnávaný údaj (čítatel).

Pokud máme tedy nedefinované základní typy indexů, musí v dalším kroku nutně následovat postup, jak tyto indexy správně spočítat. Pokud tedy bude X_T představovat hodnotu veličiny v běžném období, X_{T-1} hodnota veličiny v předchozím období a X_Z hodnotu veličiny v základním období, potom:

jednoduchý řetězový index lze spočítat tímto způsobem:

$$RI_{T-1/T}^J = \frac{X_T}{X_{T-1}} * 100 \quad (1)$$

jednoduchý bazický index lze spočítat takto:

$$BI_{Z/T}^J = \frac{X_T}{X_Z} * 100 \quad (2)$$

Hodnotu řetězového, resp. bazického indexu jsme schopni určit, aniž bychom znali absolutní hodnoty sledovaného ukazatele, např. HDP, a to velice jednoduše pomocí vzorce přepočtem z bazického, resp. řetězového indexu:

$$RI_{T-1/T} = \frac{BI_{Z/T}}{BI_{Z/T-1}} * 100 \quad (3)$$

Při přepočtu řetězového indexu na bazický index nemůžeme použít jeden předpis jako v předcházejícím případě. Musíme rozlišit, jestli jsou jednotlivá období větší nebo menší

než základní období. Pokud jsou období větší než základní období, potom bazický index vypočítáme jako součin řetězových indexů od počátku řady:

$$BI_{Z/T} = \left(\frac{RI_{Z/Z+1}}{100} * \frac{RI_{Z+1/Z+2}}{100} * \dots * \frac{RI_{T-1/T}}{100} \right) * 100 \quad (4)$$

Pokud jsou však období menší než základní období, potom bazický index vypočítáme jako reciprokou hodnotu součinu řetězových indexů od počátku řady:

$$BI_{Z/T} = \frac{1}{\frac{RI_{Z-1/Z}}{100} * \frac{RI_{Z-2/Z-1}}{100} * \dots * \frac{RI_{T-1/T}}{100}} * 100 \quad (5)$$

Kromě řetězových a bazických indexů se v ekonomické praxi ještě často setkáváme s tzv. tempy růstu. Rozlišujeme dvě základní tempa růstu:

- tempo růstu mezi dvěma obdobími (např. meziroční tempo růstu), jež vyjadřuje, o kolik procent vzroste sledovaný údaj v běžném období oproti předchozímu období a dá se spočítat takto:

$$TR_{T-1/T} = \frac{X_T - X_{T-1}}{X_{T-1}} * 100 = RI_{T-1/T} - 100 \quad (6)$$

a

- průměrné tempo růstu, které vyjadřuje, o kolik procent vzroste sledovaný údaj za vymezené období a dá se spočítat takto:

$$PTR_{K/T} = \left(\sqrt[N]{\frac{X_T}{X_K}} - 1 \right) * 100 \quad (7)$$

kde N = T(konečné období) – K(počáteční období).

V další části se budeme zabírat tzv. souhrnnými indexy, díky nim lze vyjádřit jedním číslem změnu stavu souhrnné veličiny, která má složky různého typu a v různých měrných jednotkách. Mezi základní souhrnné indexy patří:

- **Laspeyresův cenový index (LCI)**, který vyjadřuje změnu ceny určitého koše komodit v běžném období oproti základnímu období, přičemž pomyslný koš komodit je stále stejný. Tento cenový index se nejčastěji používá pro vyjádření změn cenové

hladiny v ekonomice, a i my jej budeme v části, ve které se budeme zabírat inflací, využívat. Tento index se dá spočítat:

$$LCI = \frac{\sum_{i=1}^N P_{i,B} * Q_{i,Z}}{\sum_{i=1}^N P_{i,Z} * Q_{i,Z}} * 100 \quad (8)$$

- **Paascheho cenový index (PCI)**, jenž vyjadřuje změnu ceny koše komodit v běžném období oproti základnímu období, přičemž koš komodit je z běžného období a mění se pro každé další období. Jeho využití je např. u deflátoru hrubého domácího produktu, z něž jsme rovněž schopni spočítat změnu cenové hladiny. Tento index se dá spočítat pomocí následujícího vzorce:

$$PCI = \frac{\sum_{i=1}^N P_{i,B} * Q_{i,B}}{\sum_{i=1}^N P_{i,Z} * Q_{i,B}} * 100 \quad (9)$$

U těchto souhrnných indexů nás v praxi ale mnohem častěji zajímá spíše jejich změna než jejich absolutní výše. Jinými slovy tempo změny na což můžeme využít propočtení vzorce číslo 6, na který se budeme v dalším výkladu odkazovat.

1.2 Stabilizační hospodářská politika

V předchozí části jsme si vysvětlili podstatu makroekonomického koloběhu a základní makroekonomické veličiny, se kterými budeme operovat v dalším výkladu.

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Obdobně jako lidské tělo potřebuje po většinu času pomyslnou stabilitu vyjádřenou teplotou 36,7 stupně Celsia, tak i ekonomika pro svůj optimální vývoj potřebuje stabilní prostředí, zejména v oblasti právního prostředí a politického prostředí. Stejně jako lidské tělo, které sem tam se z této rovnováhy vychýlí z důvodu nemoci, kdy teplota stoupne např. na 39 stupňů Celsia, což je příliš vysoká teplota a dlouhodobě pro člověka neudržitelná. Takto vysoká teplota je ale zároveň znamením, že v těle započaly procesy k uzdravení, které však nemusí nastat, pokud se nenasadí léky. A i o tom je „věčný“ spor ekonomů – zasahovat do ekonomiky, pokud se vychýlí z rovnováhy? Jedni se domnívají, že bude lepší ji nechat se z této „nemoci“ dostat na základě vlastního přizpůsobovacího mechanismu, druzí zase požadují nasadit „léky“, protože jinak by se mohlo stát, že se nerovnováha bude ještě více prohlubovat.

Klíčovou otázkou je, jak tedy poznáme, že se ekonomika vychýlila z rovnovážného stavu. U dílčích trhů, které jsme analyzovali v rámci mikroekonomické části, to bylo vcelku jednoznačné – pokud je poptávané množství vyšší nebo nižší než nabízené, znamená to, že na trhu je buď příliš nízká, nebo naopak příliš vysoká tržní cena, a trh daného statku tak není v rovnováze. Ta bude obnovena pomocí tržního mechanismu, kdy se cena přizpůsobí danému stavu a současně bude fungovat jako tzv. „čistič trhu“, a to až do té doby, dokud se nebude rovnat poptávané množství tomu nabízenému. Potom nastává rovnovážný stav, kdy je dosažena rovnovážná cena a rovnovážné množství daného statku. V případě makroekonomického pojetí rovnováhy je to však mnohem složitější, neboť se pohybujeme na úrovni celé ekonomiky, která čítá bezpočet dílčích trhů a ekonomických subjektů. Právě proto musíme využívat makroekonomické veličiny, kdy na základě jejich vývoje jsme schopni určit aktuální stav ekonomiky či jej dokonce do určité míry předvídat. Nutno dodat, že pro pochopení celé této problematiky je nezbytná znalost mikroekonomických souvislostí.

Jak tedy definovat makroekonomickou rovnováhu?

DEFINICE

Makroekonomická rovnováha je takový stav ekonomiky, který nesignalizuje potřebu změny, a námi definované makroekonomické veličiny nejsou pod tlakem na změnu jejich aktuálně dosažené úrovně.

Byť je sice ekonomika svým způsobem samostatně se vyvíjející organismus, je výrazně ovlivňována ze strany státu, a to ať už v pozitivním nebo negativním slova smyslu. Krátkodobá makroekonomická rovnováha však může být jak nad úrovní dlouhodobých produkčních možností ekonomiky, tak i pod její úrovní. Proto je důležitá makroekonomická stabilizační hospodářská politika státu.

DEFINICE

Stabilizační hospodářskou politiku chápeme jako aktivní opatření státu za účelem dosažení normativně vymezené úrovně nebo dynamiky vývoje makroekonomických veličin

Pokud vyjdeme z již známých makroekonomických veličin, zpravidla je cílem státu dosažení této úrovně nebo dynamiky vývoje:

- produkt, vyjádřený reálným HDP by se měl v čase adekvátně růst, což jde zachytit pomocí tempa růstu reálného HDP (viz dále);
- trh práce by měl dosahovat určité úrovně zaměstnanosti, resp. nezaměstnanosti, vyjádřené ukazatelem míry nezaměstnanosti (zjednodušeně řečeno - čím nižší, tím lepší);

- cenová hladina by měla být stabilní, tj. její růst by neměl vyvolávat nerovnováhy v ekonomice;
- v oblasti vnější ekonomické rovnováhy je sledována vyrovnaná platební bilance ve smyslu kompenzace deficitů na dílčích účtech přebytky na jiných účtech platební bilance (viz dále).

Jednotlivé makroekonomické veličiny v čase fluktuují, někdy na základě přirozeného vývoje ekonomiky, někdy na základě cíleného ovlivňování ze strany státu. Příliš vysoké hodnoty (nebo naopak příliš nízké hodnoty) nám mohou indikovat, že ekonomika aktuálně nachází ve stavu nerovnováhy a je nezbytné něco učinit, aby byla dosažena stabilita. Těmito opatřeními se zabývá hospodářská politika státu, která v sobě zahrnuje širokou paletu dílčích hospodářských politik. My se v rámci tohoto učebního textu budeme zabývat pouze vybranými dílčími hospodářskými politikami, nicméně pro pochopení podstaty tohoto problému, je nezbytné uvést širší pojetí hospodářské politiky:

- Stabilizovat ekonomiku můžeme zejména pomocí **fiskální politiky** čili opatřeními financovanými z veřejných rozpočtů nebo opatřeními majícími za úkol regulovat příjmy a výdaje ze systému veřejných rozpočtů. Tuto politiku má ve své gesci vláda a parlament.
- S přerozdělováním nashromážděných finančních prostředků v systému veřejných financí úzce souvisí **důchodová politika**, která si klade za cíl přerozdělovat získané zdroje, zpravidla směrem od bohatých k chudým, nebo také od ekonomicky aktivních k ekonomicky neaktivním skupinám obyvatel a přispět tak k rovnoměrnějšímu rozložení příjmů ve společnosti.
- Další důležitou dílčí hospodářskou politikou je **měnová (monetární) politika**, která se snaží ovlivňovat stabilitu cenové hladiny a stabilitu kurzu domácí měny a v konečném důsledku tak stabilizovat ekonomiku. Tato politika je ve většině tržních ekonomik v rukou centrální banky, která je i nezávislá ve výkonu této politiky na vládě, prezidentovi či parlamentu.
- Regulaci pohybu zboží, služeb a kapitálu nazýváme **vnější ekonomickou politikou**, která v sobě zahrnuje obchodní politiku (regulaci toku zboží ze země a do země) a kurzovou politiku centrální banky.
- Důležitá je i role státu jako „strážce“ tržního prostředí a garance spravedlivé hospodářské soutěže v rámci **politiky ochrany hospodářské soutěže**, v rámci které stát brání vzniku kartelů, zneužívání dominantního postavení či vzniku monopolů.
- Tržní ekonomiky má ale i celou řadu nedostatků a mnohdy se ekonomické subjekty mohou setkávat až s příliš velkou tvrdostí, proto je důležitou součástí stabilizační politiky i **politika sociální a politika zaměstnanosti**, které se soustřeďují zejména na řešení negativních dopadů makroekonomických výkyvů (např. vysoká nezaměstnanost) či nerovného postavení některých skupin obyvatelstva, kterým je zapotřebí zajistit alespoň základní příjem, aby mohli existovat. Mimo to však tyto dílčí politiky míří i na „prevenci“ a např. pomocí aktivních opatření na trhu práce se snaží předcházet stavu nezaměstnanosti (např. rekvalifikačními kurzy či podporou samozaměstnávání).

- V čase se mění i struktura ekonomiky, kdy se některá dříve důležitá odvětví dostávají do útlumu, což s sebou nese celou řadu problémů, na které musí stát nějakým způsobem zareagovat (příkladem může být např. útlum těžby uhlí a výroby oceli, který se dostal v České republice do útlumu a na trhu práce tak hrozí, že v poměrně krátkém časovém úseku bude „zavalen“ armádou nezaměstnaných, pro které nebude odpovídající uplatnění). Na tuto situaci se využívá nástrojů **strukturální politiky**, která může těmto problémovým odvětvím poskytnout čas na postupné, ne náhlé ukončení výroby tak, aby byl trh práce schopen postupně vstřebat tyto pracovníky. Nástroje strukturální politiky v sobě kombinují prvky regionální politiky, dotační politiky a politiky zaměstnanosti či sociální politiky.
- V ekonomice může nastat i taková situace, že se některé regiony nevyvíjejí tak, jako ostatní regiony a začnou za nimi zaostávat (dosahují nižšího produktu, příjmy domácností v podobě mezd jsou ve srovnání se zbytkem ekonomiky nižší, panuje zde vyšší míra nezaměstnanosti a má navíc dlouhodobý charakter). Pro stabilizaci vývoje zaostalých regionů se využívá **regionální politika**, která má navíc na příkladu Evropské unie i svůj celoevropský rozměr v podobě společné strategie a finančních zdrojů (Evropské strukturální a investiční fondy).
- K dosažení odpovídajícího růstu produktu je nezbytné provádět taková opatření, která budou vytvářet podmínky pro dosažení ekonomického růstu. Zpravidla se jedná o opatření v rámci **prorůstové politiky**, která směřují zejména k lepšímu využívání výrobních faktorů a podporují technologický rozvoj země pomocí investic do rozvoje lidského kapitálu, infrastruktury, vědy a výzkumu.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Ekonomie je společenskovední disciplínou zkoumající, jak se lidé rozhodují v podmínkách vzácnosti. Její hlavní členění je na mikroekonomii, která se zabývá analýzou dílčích trhů, a makroekonomii, jež se věnuje analýze ekonomie jako celku.

V průběhu času se konstituovali dva základní přístupy k řešení makroekonomických nerovnováh – klasický přístup s vírou autoregulačních schopností ekonomiky a preferující nezasahování do tržních vztahů a keynesiánský přístup, jenž předpokládá inherentně nestabilní ekonomiku a v případě výskytu nerovnováh preferuje státní zásahy za účelem stabilizace ekonomiky.

Základními makroekonomickými subjekty jsou domácnosti (sektor domácností), firmy (podnikový sektor), stát (veřejný sektor) a zahraničí. Vztahy mezi těmito subjekty zachycuje makroekonomický koloběh.

Základními makroekonomickými veličinami jsou produkt (zpravidla vyjadřovaný pomocí HDP), zaměstnanost, resp. nezaměstnanost (vyjadřovaná pomocí míry nezaměstnanosti), cenová hladina (vyjádřená mírou inflace) a vnější ekonomická pozice státu (zachycená v platební bilanci daného státu).

Makroekonomická stabilizační politika státu jsou aktivní opatření státu za účelem dosažení normativně vymezené úrovně nebo dynamiky vývoje makroekonomických veličin, které v čase fluktuují.

Mezi nejdůležitější dílčí hospodářské politiky patří fiskální politika, důchodová politika, měnová politika, politika ochrany hospodářské soutěže, sociální politika, politika zaměstnanosti, strukturální politika, regionální politika a prorůstová politika.

OTÁZKY

1. Makroekonomie se zabývá studiem:

- a) dílčích trhů
- b) utvářením rovnováhy na trzích výrobních faktorů
- c) chováním firmy v různých formách tržní konkurence
- d) ekonomiky jako celku.

2. Který z uvedených problémů je typický pro makroekonomii?

- a) utváření rovnováhy na trhu půdy
- b) srovnání efektivnosti dokonalé a nedokonalé konkurence
- c) využívání nástrojů hospodářské politiky za účelem dosahování ekonomického růstu
- d) nákladové optimum firmy.

3. Mezi základní makroekonomické agregáty patří:

- a) produkt, zaměstnanost, cenová hladina a vnější ekonomická pozice.
- b) efektivnost, výkonnost, export a import.
- c) všeobecná rovnováha, tržní selhání, dokonalá konkurence.
- d) optimum spotřebitele, nákladové optimum firmy, tržní rovnováha, rovnováha na trzích výrobních faktorů.

4. Produkt či výkonnost ekonomiky se zpravidla měří pomocí:

- a) míry nezaměstnanosti.
- b) hranice produkčních možností.
- c) hrubého domácího produktu.
- d) platební bilance.

5. Nedílná součást hospodářské politiky, která se snaží ovlivňovat stabilitu cenové hladiny a stabilitu kurzu domácí měny, se nazývá:

- a) fiskální politika.
 - b) důchodová politika.
 - c) regionální politika.
 - d) monetární politika.
-

ODPOVĚDI

1d, 2c, 3a, 4c, 5d

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Zkuste si na volný papír zakreslit makroekonomické pojetí ekonomického koloběhu a pokusit se vysvětlit role jednotlivých ekonomických subjektů (sektorů).

2 HOSPODÁŘSKÝ VÝKON ZEMĚ

NÁHLED KAPITOLY

Hospodářský výkon země, hrubý domácí produkt a jeho definice, metody výpočtu, rozlišení nominálního a reálného hrubého domácího produktu, rozdíl mezi hrubým domácím produktem a hrubým národním produktem, podstata potenciálního produktu, rozdíl mezi ekonomickou silou země a ekonomickou úrovní, podstata a jednotlivé fáze hospodářského cyklu, ekonomický růst v pojetí krátkého a dlouhého období.

CÍLE KAPITOLY

Budete umět:

- definovat a spočítat hrubý domácí produkt
- rozlišovat nominální a reálný hrubý domácí produkt
- rozlišovat hrubý národní produkt a hrubý domácí produkt
- příčiny hospodářského cyklu a jeho jednotlivé fáze

Získáte:

- vědomosti o hospodářském výkonu země
- vědomosti o příčinách a důsledcích cyklického vývoje ekonomiky

Budete schopni:

- použít vybrané metody výpočtu hrubého domácího produktu
- objasnit rozdíl mezi nominálním a reálným hrubým domácím produktem
- objasnit rozdíl mezi hrubým domácím produktem a mezi hrubým národním produktem
- určit ekonomickou sílu a ekonomickou úroveň dané země
- popsat jednotlivé fáze hospodářského cyklu
- objasnit rozdíl mezi krátkodobým a dlouhodobým pojetím ekonomického růstu

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Hospodářská výkonnost země, hrubý domácí produkt, hrubý národní produkt, ekonomická síla země, ekonomická úroveň země, hospodářský cyklus, ekonomický růst.

V mikroekonomii nás zajímalo, jaké jsou produkční možnosti jednotlivých firem, které mění vstupy (práce a kapitál) ve výstupy. Nyní se budeme na tento problém dívat z makroekonomického pohledu, tj. bude nás zajímat výkonnost ekonomiky jako celku a jak se dá spočítat. Dále nás bude zajímat, která země má větší ekonomickou sílu a která země je výkonnější než jiná země. Také svoji pozornost zaměříme na fakt, že v čase se výkonnost ekonomiky mění, a to na základě hospodářského cyklu. No a v neposlední řadě se budeme zabývat ekonomickým růstem jednak v krátkodobém, jednak dlouhodobém pojetí.

2.1 Hrubý domácí produkt (HDP)

Za účelem určení výkonnosti ekonomiky se nejčastěji používá ukazatel **hrubý domácí produkt (HDP)**.

DEFINICE

Hrubý domácí produkt lze definovat jako součet peněžních hodnot finálních výrobků a služeb vyprodukovaných během daného časového období (čtvrtletí nebo rok) výrobními faktory alokovanými v dané zemi (např. Česká republika), a to bez ohledu, kdo je jejich vlastníkem (domácí nebo zahraniční subjekt).

Pokud si tuto definici rozebereme podrobněji, tak je zřejmé, že se do HDP započítávají pouze finální produkty (ne meziprodukty, které jsou obsaženy ve výsledné ceně finálního produktu), důležité je také místo produkce, tj. prostor dané ekonomiky, ne kdo je vlastníkem výrobního faktoru. Jistým problémem je, že se do HDP nezapočítávají všechny aktivity ekonomických subjektů – typickým příkladem mohou být domácí práce - byť je např. posekání trávy jejím vlastníkem jistý druh práce, jelikož však tato práce nebyla oceněna trhem, tak nemůže být součástí HDP – kdyby si ovšem majitel tohoto trávníku objednal firmu, která by mu vystavila fakturu, pak by se již o součást HDP jednalo (započítávala by se jako poskytnutá služba). Dalším problematickým aspektem, který zkresluje celkovou výkonnost ekonomiky, je existence tzv. šedé ekonomiky, což jsou sice legální aktivity ekonomických subjektů, ale zejména z daňových důvodů neprochází účetnictvím a nejsou tak oficiálně evidovány (jako příklad by mohl posloužit řemeslník, který nabídne zadavateli objednávky nižší cenu v případě, kdy nebude požadovat daňový doklad, který by pak musel zavést do svého účetnictví, což by mu navýšilo daňový základ pro výpočet daně). Jestliže ve vyspělých tržních ekonomikách je podíl šedé ekonomiky odhadován mezi 10 až 15 % HDP a nepředstavuje tak zásadní problém, v rozvojových ekonomikách může dosahovat hodnot mezi 60 až 70 % HDP nebo i více a oficiální výkonnost země je tak podstatně zkreslená. S tím jsou však spojeny i další problémy, které souvisejí s financováním veřejné správy a dílčích hospodářských politik, na které nemají tyto státy dostatečný objem daňových výnosů, které díky vysokému podílu šedé ekonomiky (a mnohdy i tzv. černé, tedy nelegálních aktivit) jsou poměrně nízké a neumožňují tak odpovídající financování rozvoje ekonomiky.

HDP se dá změřit třemi základními metodami:

- výdajovou
- důchodovou
- odvětvovou.

Výdajová metoda je založena na jednoduchém předpokladu, tj. že všechny statky a služby, které si koupíme a zaplatíme, musely být vyprodukovány. Je tedy zřejmé, že součet hodnot vyprodukovaných statků a služeb se bude rovnat součtu hodnot plateb, tj. výdajů. Statky a služby si ovšem nepořizujeme jen my, spotřebitelé (domácnosti), ale také ostatní účastníci uvnitř i vně našeho národního hospodářství. Hodnotu HDP dle této metody tak představuje součet výdajů všech subjektů v ekonomice, tj. domácností, firem, vlády a zahraničí.

$$HDP = C + I + G + NX \quad (1)$$

Příčemž jednotlivé výdaje jsou:

- **C** představuje **výdaje domácností na spotřebu** – jedná se především o nákupy statků krátkodobé (např. potraviny) a dlouhodobé spotřeby (např. auto) a služeb. Ze všech uvedených výdajů je C zpravidla nejvyšší, a proto také velmi důležitá pro udržení určité výkonnosti ekonomiky.
- **I** představuje **hrubé soukromé výdaje na investiční statky**, kam můžeme řadit investiční výdaje firem a částečně i domácností – pod pojmem investiční statky budeme mít na mysli statky doplňující a rozšiřující fyzický kapitál včetně s nimi spojeného nehmotného příslušenství (software). V této souvislosti je třeba že význam slova „investiční“ neznamená investování ve smyslu produktů finančního trhu (cenné papíry a různé bankovní deriváty). Zpravidla se investice dělí na: a) investice do fixního kapitálu, tj. budovy, stroje a zařízení nebo b) investice do zásob.
- **G** představuje **vládní výdaje na nákup statků a služeb**, které je možno rozdělit na vládní investiční výdaje a vládní výdaje na spotřební statky. Do těchto výdajů však nelze zařadit transferové platby (jednostranné výdaje ze státního rozpočtu směřující k jiným subjektům – např. výplaty starobních důchodů, invalidních důchodů, podpory v nezaměstnanosti), které nejsou kryty protihodnotou.
- **NX** představuje **čistý export**, jenž se dá zjistit odečtením importu IM od exportu EX (EX - IM). Pokud bude hodnota NX kladná, bude to znamenat, že export převyšuje import čili jinými slovy řečeno, že země se vyvezlo více, než kolik se toho dovezlo. Hodnota NX však může vyjít i záporně (a často se i tak děje).

Důchodová metoda počítá HDP jako součet příjmů (důchodů) všech, kteří se podílejí na jeho tvorbě ať už přímo nebo nepřímo. Jedná se o: zaměstnané, firmy, poskytovatele kapitálu či půdy. Vypočtený důchod ovšem ještě není v žádném případě HDP, stejně jako

v předchozím případě, jsou hodnoty jednotlivých důchodů zaznamenávány bez daní a dotací, ty je nutno přičíst, resp. odečíst, dále je ještě nutno přičíst hodnotu opotřebení (amortizace). HDP využitím této metody jde spočítat následovně:

$$HDP = w + s + z + i + n + a + Tn \quad (10)$$

Přičemž jednotlivé toky důchodů jsou:

- **w** představuje *mzdy a platy, včetně ostatních odvodů zaměstnavatelů na pracovní sílu* (převážně do systému zdravotního a sociálního pojištění).
- **s** představuje *příjmy ze samozaměstnávání (např. živnostníci)* z nichž se nedá rozložit složka pracovního důchodu a důchodu z podnikání.
- **z** představuje *nerozdělené zisky podnikového sektoru*, tj. před rozdělením akcionářům či podílníkům.
- **i** představuje *čisté úroky*, tj. rozdíl mezi přijatými a vyplácenými úroky.
- **n** představuje *renty*, tj. důchod plynoucí z vlastnictví půdy a nemovitostí.
- **a** představuje *amortizace*, tj. opotřebení kapitálu.
- **Tn** představuje *nepřímé daně*, tj. opotřebení kapitálu.

Odvětvová metoda počítá HDP jako součet přidaných hodnot odvětví. Nejedná se o součty celkové produkce, ale o součty hodnot, které jednotliví producenti postupně v průběhu výrobního procesu přidávají svým úsilím k hodnotě nakoupených vstupů. Pokud tedy sečteme tyto přidané hodnoty, přesněji řečeno hrubé přidané hodnoty (HPH), jednotlivých odvětví, získáme HPH celé země. Pro zjednodušení můžeme říci, že primární oblast je tvořena zemědělstvím a těžbou, sekundární oblast je tvořena oblastí průmyslu, výrobou a rozvodem energií, stavebnictvím a terciární oblast je tvořena odvětvími služeb. Hodnoty HPH jsou sledovány bez daní.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Z výše uvedeného je tedy zřejmé, že HDP se dá vyjádřit jako součin množství jednotlivých produktů a jejich cen. Pokud bychom chtěli porovnat výkonnost ekonomiky v čase, jeví se jako logické porovnat HDP ve výchozím roce s vytvořeným HDP v dalším roce. Pokud by byl HDP vyšší oproti HDP ve výchozím roce, vedlo by nás to k závěru, že výkonnost ekonomiky vzrostla. Což může být pravda, ale vzhledem k tomu, že se však v čase mění ceny výrobků, mohli bychom dojít prostým porovnáním k mylnému závěru. Představme si situaci, kdy se ve dvou porovnávaných obdobích vyrobí naprosto totožné množství statků a služeb s tím rozdílem, že v novějším období došlo k růstu cen statků a služeb a tím pádem i cenové hladiny. Pokud vyjdeme z definice HDP, potom je zcela zřejmé, že vyšší HDP byl dosažen pouhým cenovým zkráslením. Proto je nezbytné odlišit růst množství vyprodukovaných statků a služeb od růstu jejich cen, čili rozlišovat tzv. nominální a reálný HDP.

Nominální HDP je vypočítáván v běžných cenách, tj. v cenách roku, kdy se produkt vypočítává. Tento způsob výpočtu není vhodný pro mezičasová srovnání (cenová hladina se v čase mění a může tak tedy dojít ke špatné interpretaci, kdy je růst produktu zaměňován za růst cenové hladiny).

Reálný HDP je vypočítáván ve stálých cenách, tzv. v cenách, jež jsou očištěny změn cenové hladiny. Stálými cenami pak rozumíme ceny toho období, jež stanovíme jako základní nebo také výchozí. Tento způsob výpočtu umožňuje mezičasová srovnání, tj. jsme schopni zjistit, zdali v čase roste ekonomická výkonnost dané země (např. pokud si stanovíme jako základní cenové období rok 2010 a těmito cenami budeme násobit množství vyrobených statků a služeb v následujících letech, jsme schopni posoudit, jestli výkonnost ekonomiky rostla, stagnovala nebo se snižovala). Reálný HDP je tak základním makroekonomickým ukazatelem pro sledování ekonomické výkonnosti jednotlivých zemí světové ekonomiky.

Důležité je také rozlišovat mezi **hrubým domácím produktem (HDP)** a **hrubým národním produktem (HNP)** – zatímco v případě HDP je důležité, kde jsou výrobní faktory umístěny bez ohledu na to, kdo je vlastní, u HNP je naopak důležité, kdo tyto výrobní faktory vlastní, bez ohledu na to, kde jsou umístěny. Hrubý národní produkt je tedy tržní hodnota všech finálních statků a služeb vyrobených výrobními faktory ve vlastnictví rezidentů dané země za dané časové období (zpravidla 1 rok). Jinými slovy řečeno, zatímco HDP je ohraničen územím daného státu, tak pro výpočet HNP je důležitá státní příslušnost toho, kdo výrobní faktor vlastní (práce, kapitál či půda).

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Tento rozdíl si můžeme demonstrovat na příkladu České republiky – produkce firmy Hyundai v Nošovicích může být započtena jak do HDP, tak i HNP. Důležité však bude zmínit, o jaké státy se jedná. Jelikož je vlastníkem pobočky této automobilky firma z Jižní Koreje, čili vlastníkem výrobního faktoru je zahraniční subjekt, bude produkce této automobilky součástí HNP Jižní Koreje. Zároveň však můžeme tuto produkci započítat i do HDP České republiky, neboť tyto finální statky byly vyprodukovány na území České republiky, byť je vlastníkem tohoto výrobního závodu firma z Jižní Koreje.

K ZAPAMATOVÁNÍ

U hospodářsky nejvyspělejších zemí zpravidla platí, že výše HDP dosahuje podobných hodnot jako HNP – je to dáno tím, že tyto země jsou jednak velkými poskytovateli investic v zahraničí, tj. investují přebytečný kapitál v zahraničí, který následně generuje produkci, jež se dá započítat do HNP země, odkud investor pochází. Na straně druhé jsou i velkými příjemci investic ze zahraničí, kdy se naopak následná produkce započítává do HNP země, odkud investice přišla. V případě České republiky a ostatních zemí střední a východní Evropy je však HNP zhruba tříčtvrtinový ve srovnání s HDP, což je dáno tím, že tyto země

jsou spíše příjemci zahraničních investic než jejich poskytovateli, což s sebou nese fakt, že poměrně velká část ekonomiky je v rukou zahraničních majitelů a tato produkce se pak započítává do HNP jejich zemí.

2.2 Ekonomická síla vs. ekonomická úroveň

Tak jak můžeme porovnávat tržní sílu jednotlivých firem, můžeme porovnávat i výkonnost jednotlivých zemí v rámci světové ekonomiky. V předchozí části textu jsme si vysvětlili podstatu HDP, který je klíčovým ukazatelem pro určení jak ekonomické síly, tak ekonomické vyspělosti dané země.

Ekonomickou sílu jsme schopni určit pomocí celkového HDP, jenž byl v dané zemi vytvořen a jednoduchým srovnáním s HDP, jenž byl vytvořen ve srovnávané zemi. Nutno dodat, že je zapotřebí HDP upravit, tak aby se daly dvě země porovnat:

- vypočtený HDP v národních měnách musíme přepočítat na srovnatelnou měnu (zpravidla euro nebo dolar);
- mnohdy je zapotřebí rovněž zohlednit rozdílné cenové hladiny a kupní sílu domácí měny, a proto se musí HDP počítat dle tzv. parity kupní síly, která zohledňuje výše uvedené.

Pokud tedy podnikneme tyto kroky, jsme následně schopni porovnat dvě země a určit, která má větší **ekonomickou sílu**. Čím bude daná země větší (co do počtu obyvatel), tím bude i větší pravděpodobnost, že bude mít větší ekonomickou sílu. Jelikož však počet obyvatel není hlavním determinantem HDP, byť velmi důležitým, může nastat situace, že země s více obyvateli než druhá země, může mít nižší ekonomickou sílu čili její dosažený HDP je menší. Čím je to dáno? Zásadními faktory, které mají vliv na celkovou výši vytvořeného HDP, je pracovní síla, resp. její vzdělanostní úroveň, množství kapitálu, struktura ekonomiky apod. Země, která má dostatek kapitálu, vzdělanou pracovní sílu může vyrábět výrobky a služby s vyšší přidanou hodnotou a je tak výkonnější - její HDP může být vyšší i přes fakt, že disponuje menším počtem obyvatel (typickým příkladem může být např. Indie s bezmála jednou miliardou obyvatel a USA, kde žije okolo 300 milionů obyvatel – i přesto je ekonomická síla USA výrazně vyšší než Indie, což je dáno zejména vzdělanější pracovní silou a množstvím kapitálu, nezbytného na další rozvoj výroby).

Pokud však při našem porovnávání mimo výše uvedené determinanty zohledníme i počet obyvatel, potom jsme schopni zjistit **ekonomickou úroveň** dané země. Jinými slovy řečeno, pokud vydělíme vytvořený HDP počtem obyvatel (získáme tak ukazatel hrubý domácí produkt na obyvatele), potom určíme, která ze dvou porovnávaných zemí je vyspělejší a vytváří tak lepší základnu pro blahobyt společnosti. Jako příklad si můžeme vzít Čínu a Norsko – ekonomická síla Číny je z důvodu velkého počtu obyvatel několikanásobně vyšší než v případě Norska, pokud ale vydělíme dosažený HDP počtem obyvatel, zjistíme, že Norsko patří mezi nejvyspělejší země světa, naopak Čína se propadne v pomyslném žebříčku výrazně níže.

K ZAPAMATOVÁNÍ

HDP je sice důležitým ukazatelem ekonomické vyspělosti země, ale někdy může podat zkreslený pohled na danou zemi (jako příklad bychom mohli použít např. Rovníkovou Guineu, která dosahuje HDP na obyvatele srovnatelného s tím, který je dosahován v České republice, a na první pohled by se tak mohlo zdát, že se jedná o ekonomicky vyspělou zemi - pokud se podíváme na další ukazatele, jako jsou např. rozložení pracovní síly do jednotlivých sektorů, očekávaná délka dožití, úroveň vzdělanosti obyvatel, kvalita dopravní infrastruktury, zjistíme, že se jedná o rozvojovou ekonomiku, která generuje relativně vysoký HDP na obyvatele díky jednomu sektoru – těžbě ropy, kdy toto bohatství náleží pouze omezenému okruhu obyvatel).

Proto se při snaze porovnávat země používají alternativní ukazatele, jako je např. **Index lidského rozvoje**, který se snaží vyjádřit kvalitu života zohledněním vícero ukazatelů než jen čistě HDP nebo HNP a obsahuje tyto základní indexy:

- **index očekávané délky života** – tento index zohledňuje očekávanou délku života při narození – čím vyšší je, tím pravděpodobnější je vyšší kvalita života (např. v některých afrických zemích je očekávaná délka dožití jen 50 let, zatímco např. v Japonsku činí přes 80 let).
- **index vzdělání** – se snaží zachytit rozvoj lidského kapitálu pomocí ukazatelů jako je očekávaná délka vzdělávání, který nám ukazuje de facto, na jaké úrovni je vzdělávací systém v dané zemi – čím delší je tato délka, tím má dosažené vzdělání vyšší hodnotu (např. v chudých rozvojových zemích většina obyvatel disponuje pouze se základním vzděláním, zatímco v nejvyspělejších zemích světa disponuje naprostá většina populace minimálně středoškolským vzděláním (sekundární vzdělávání) a poměrně velká část dokonce vysokoškolským vzděláním (terciární vzdělávání). Přirozeně je tak očekávaná délka vzdělávání delší, což je třeba vnímat jako projev vyšší vyspělosti dané ekonomiky, ne že by byli studenti méně nadaní a potřebovali tak ke studiu více času.
- **index hrubého národního produktu** – obsahuje námi dobře známý ukazatel HNP přepočtený na jednoho obyvatele a americké dolary se zohledněním parity kupní síly, který vyjadřuje ekonomickou výkonnost dané země.

2.3 Ekonomický růst a hospodářský cyklus

Doposud jsme se zabývali vymezením výkonu ekonomiky, který jsme ztotožnili s hrubým domácím produktem a podívali jsme se na způsoby, jak se dá změřit. Pro srovnání v čase musíme zohlednit pohyby cenové hladiny čili očistit nominální hrubý domácí produkt o inflaci a získat tak reálný hrubý domácí produkt. Pokud se nám bude v čase reálný hrubý domácí produkt zvyšovat, potom můžeme hovořit, že daná země dosahuje krátkodobého ekonomického růstu.

DEFINICE

Krátkodobý ekonomický růst je dosahován tehdy, pokud dochází ke zvyšování reálného hrubého domácího produktu v čase.

Aby mohla ekonomika dosahovat ekonomického růstu, musí disponovat určitou zásobu výrobních faktorů a efektivněji je vyžívat. Proto mezi zdroje růstu patří zejména výrobní faktory a jejich množství a kvalita. Již z mikroekonomie známe, že mezi základní výrobní faktory patří práce, půda a kapitál. V pojetí makroekonomie je toto dělení o něco složitější a zpravidla členíme zdroje umožňující dosahování ekonomického růstu na:

- **lidské zdroje**, kam patří zejména množství práce, resp. jeho kvalita, kterou nazýváme jako lidský kapitál, tj. vzdělanostní úroveň pracovní síly.
- **přírodní zdroje**, kam kromě půdy řadíme i nerostné bohatství dané země nebo i klimatické podmínky v dané zemi (umožňující např. cestovní ruch, viz příklady alpských zemí nebo pro přímořskou turistiku případ Řecka) a rovněž je důležitá kvalita těchto zdrojů.
- **kapitálové zdroje**, kam můžeme zařadit kapitálové statky v podobě budov, strojů, zařízení a také jejich technologická úroveň určující v podstatě možnosti výroby

Na základě toho, jestli se zvýší pouze množství zdrojů nebo naopak jejich kvalita, rozlišujeme tyto typy růstu:

- **kvantitativně** založený ekonomický růst, který je zpravidla dán tím, že se intenzivněji využívají dostupné výrobní faktory (do výrobního procesu je zapojeno větší množství pracovní síly, nerostného bohatství či kapitálu).
- **kvalitativně** založený ekonomický růst, který je vyvolán vyšší kvalitou vstupů (do výrobního procesu se může zapojit větší množství pracovní síly s vysokoškolským vzděláním, nebo jsou používány inovované výrobní linky s vyšší produktivitou, případně jsou nalezeny nová naleziště určité nerostné suroviny, jež má vyšší kvalitu, než tomu bylo doposud). V tomto případě se v podstatě posouvají produkční možnosti dané ekonomiky, tak jak již bylo vysvětleno v mikroekonomii na základě hranice produkčních možností.

Z dlouhodobého pohledu produkční možnosti ekonomiky neustále rostou (zkusme porovnat např. 19. století, ve kterém většina obyvatel pracovala v zemědělství a počátek 21. století, kdy je většina pracovní síly zaměstnána v sektoru služeb, případně můžeme zkusit porovnat kvalitu života, používané technologie apod.). Na základě vynálezů a inovací doprovázené růstem počtu obyvatelstva a jejich čím dál vyšší vzdělaností se tyto produkční možnosti neustále zvyšují (viz vývoj tlustší čáry v obrázku č. 2) což není nic jiného než **dlouhodobý ekonomický růst**.

DEFINICE

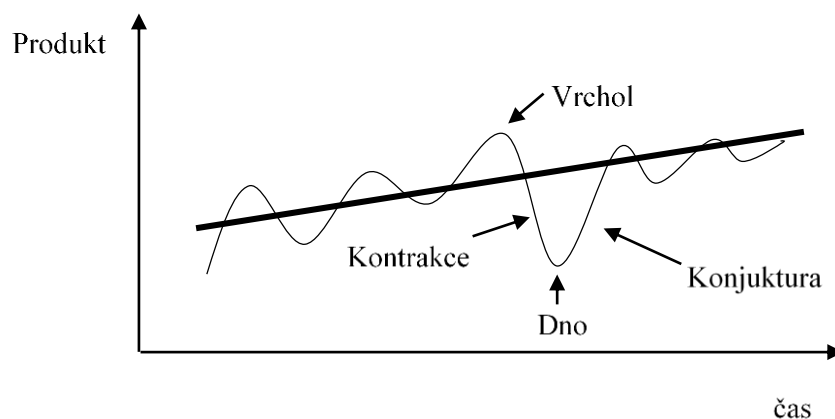
Dlouhodobý ekonomický růst je zpravidla definován jako dlouhodobý trend spojený obvykle s víceméně plynulým zvyšováním produkčních možností ekonomiky.

Produkční možnosti ekonomiky (v mikroekonomii jsme na to používali hranici produkčních možností pomocí křivky PPF) se dají v makroekonomii vyjádřit pomocí *potenciálního produktu*.

DEFINICE

Potenciální produkt lze definovat jako *nejvyšší udržitelný výkon ekonomiky za podmínek daného množství a kvality vstupů* a de facto odpovídá optimálnímu (plnému) využití disponibilních zdrojů. Jinými slovy řečeno, jedná se o produkt při plné míře zaměstnanosti (resp. přirozené míře nezaměstnanosti, což je taková míra nezaměstnanosti, která je slučitelná s dlouhodobou rovnováhou ekonomiky).

Ideálním stavem by bylo, kdyby se reálný produkt rovnal potenciálnímu, čili krátkodobá výkonnost by se rovnala té dlouhodobé, kdy jsou plně využité výrobní faktory. V reálném světě však není možné takové výkonnosti dosahovat stále a jsou období, kdy se ekonomice „nedaří“, tedy reálný produkt buď stagnuje (nebo se dokonce sníží) nebo se ekonomice daří natolik, že se již začne tzv. „přehřívat“, tj. stav kdy je skutečný (reálný) produkt krátkodobě vyšší než potenciální produkt, což je ale dlouhodobě neudržitelné.

Obrázek 2: Hospodářský cyklus

Toto kolísání skutečného (reálného) produktu okolo potenciálního produktu čili produkčních možností ekonomiky nazýváme jako *hospodářský cyklus*.

DEFINICE

Hospodářský cyklus představuje sled pravidelně se opakujících fází vzestupu, poklesu nebo stagnace makroekonomické aktivity, kdy skutečný produkt (reálný hrubý domácí produkt) osciluje okolo potenciálního produktu.

Průběh hospodářského cyklu zachycuje obrázek č. 2, ve kterém tenčí čára představuje vývoj reálného (skutečného) produktu a tlustější čára vyjadřuje dlouhodobý trend vývoje ekonomiky neboli potenciálního produktu. Hospodářský cyklus se člení na tyto fáze:

- **expanze** nebo také **konjunktura** je fáze ve které, domácnosti začnou v určitém okamžiku zase důvěřovat ekonomice a začnou více poptávat spotřební statky, což vede k růstu objemu výroby (firmy také najímají více práce a kapitálu, mzdy ale zatím nerostou, je pouze více odpracovaných hodin). V této fázi dochází k růstu reálného produktu (který však stále nedosahuje úrovně potenciálního produktu), což generuje růst agregátní poptávky, většímu využití výrobních faktorů a v neposlední řadě i ke snížení míry nezaměstnanosti (trh práce je třeba vnímat jako mírně opožděné zrcadlo toho, jak se daří ekonomice). V ekonomice začne převládat optimistická nálada, zvyšují se příjmy domácností a z toho plynoucí spotřební výdaje domácností. Rovněž firmám se zvyšují tržby a z toho plynoucí zisky, začnou zvyšovat skrze bankovní úvěry investice do výroby a vznikají nové firmy. Současně se však začíná zvyšovat cenová hladina – zejména vlivem růstu mezd a platů a také velmi často k tomu přispívá i růst cen nemovitostí (lidé díky vyšším příjmům dosáhnou na hypotéky a významně se zvýší zájem o vlastní bydlení, což „šroubuje“ ceny směrem nahoru).
- **vrchol** - expanze zpravidla končí dosažením vrcholu, tedy v situaci, kdy se již vyčerpávají výrobní faktory, kterých je v ekonomice nedostatek (proto musí např. firmy ve snaze udržet nebo přilákat nové zaměstnance je přepřáčet) a konzumní aktivity domácností jsou na svém maximu. Ve vztahu k potenciálnímu produktu je to často situace, kdy je reálný produkt dokonce vyšší, než kolik činí potenciální produkt, dlouhodobě je to však neudržitelná situace, protože výrobní faktory se využívají s přílišnou intenzitou a ekonomika se ve své podstatě začne přehřívat.
- **kontrakce** nebo také **recese** v této fázi hospodářského cyklu dochází k poklesu ekonomických aktivit, jenž se projeví v propadu reálné produktu. Zpravidla je vyvolána nějakým šokem (např. krize na finančních trzích, krach burzy, prudké zdražení významné suroviny, zejména ropy, prasknutí bubliny na realitním trhu atd.). Přemíra optimismu velmi rychle vyprchává a začíná převládat pesimistická nálada. Dochází k poklesu produkce statků a služeb, snižování důchodů ekonomických subjektů, růst nezaměstnanosti, firmy dosahují nižších zisků či dokonce se dostávají do ztrát, klesají tak jejich investice a všechny tyto faktory vyvolávají nepřiměřené snižování agregátní poptávky. Pokud není dostatečná agregátní poptávka, firmám se začínají hromadit na skladech zásoby a firmy proto začnou omezovat výrobu a hledat úspory,

nejčastěji omezením investic a nákladových položek, nejčastěji mezd – začnou propouštět zaměstnance. Pokud se reálný produkt propadne obzvlášť hluboko, potom se pro tento typ kontrakce používá pojem krize (např. Velká krize ve 30. letech 20. století nebo ekonomická krize vyvolaná finanční krizí v roce 2008 až 2009).

- **dno** – v této fázi cyklu je reálný produkt nejnižší vůči potenciálnímu produktu. V ekonomice panuje nejnižší úroveň hospodářské aktivity, malé nebo nulové zisky firem, nízká úroveň spotřebitelské poptávky (lidé spotřebu odkládají na lepší časy a nakupují jen to nejnnutnější). To se následně projevuje ve vysoké nezaměstnanosti, realitní trh stagnuje, banky neuvěřují podnikový sektor. Neefektivní výroby krachují, cenová hladina je v podstatě neměnná až existují obavy z deflace, která by ještě problémy prohloubila. Kontrakci a její dno však nelze vnímat pouze v negativním úhlu pohledu – jedná se ve své podstatě o pomyslnou ozdravnou kúru, kdy se vyčišťuje trh a zpravidla přežívají ti výrobci, kteří byli schopni zareagovat na nastalou situaci a byli schopni snížit náklady nebo inovovat své produkty, aby byli následně připraveni na rostoucí agregátní poptávku, jež se dřív nebo později tak jak tak dostaví. Hlavním problémem této fáze ekonomického cyklu tak zůstává sociální oblast – lidé ztrácejí zaměstnání, stávající se nezaměstnanými a snižují se tak jejich příjmy a z toho plynoucí životní úroveň. Nesmíme však zapomínat i na třetí důležitý sektor, a to vládní sektor, jenž se zase potýká se sníženými příjmy do veřejných rozpočtů (ekonomické subjekty odvádění nižší daně), což vyvolává nejružnější škrty ve výdajích státu (nákupy statků a služeb, investiční výdaje státu a omezené prostředky jsou i na poskytování veřejných statků jako je vzdělávání či zdravotnictví).

Délka jednotlivých fází je proměnlivá, záleží na mnoha vedlejších okolnostech a historie ukázala, že např. příčiny a následný průběh recese jsou velmi často neopakovatelným jevem. Je to dáno zejména tím, že se ekonomika a tržní vztahy neustále vyvíjí a ekonomické subjekty se neustále přizpůsobují novým tržním podmínkám a technologiím. Nicméně průvodní jevy (např. snížená ekonomická aktivita či zvýšená míra nezaměstnanosti) jsou společné pro všechny kontrakce. Samotný rozbor příčin hospodářského cyklu neboli proměnlivosti ekonomické výkonnosti je velmi složitý a mnohdy vede k nejednoznačným závěrům. Některé teorie vidí příčinu ekonomického cyklu v kolísání množství peněz v ekonomice, další v zásazích státu do tržního mechanismu a nabídkové teorie pak v oblasti výrobních faktorů. Zpravidla jsou prvotní příčinou vzniku cyklu faktory externí, ale jakmile ekonomika dostane tento prvotní impuls, začnou procyklicky působit i faktory interní.

Mezi externí faktory způsobující propad ekonomické výkonnosti můžeme řadit:

- nedostatečné informace ekonomických subjektů,
- nerovnoměrné tempo využívání nových vynálezů a objevů,
- změny cen základních surovin na světových trzích,
- měnové krize, problémy na mezinárodních kapitálových trzích
- vládní regulace ekonomiky nástroji fiskální a monetární politiky
- změny vládní politiky (volební období)
- politické příčiny (války, revoluce).

Mezi interní faktory způsobující propad ekonomické výkonnosti můžeme řadit:

- příčiny kolísání agregátní nabídky a poptávky;
- snaha firem maximalizovat zisk úsporami mzdových nákladů, což vede k tomu, že úspory mezd vyvolávají zaostávání poptávky za nabídkou;
- nestabilita investičních výdajů;
- bohatí nebo šetrní lidé získávají příliš velké příjmy v relaci k možným investicím ve společnosti apod.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Jak ve fázi konjunktury, tak i v kontrakci se reálný produkt mění. Aby se zvyšovala životní úroveň obyvatel daného státu, je nezbytné, aby ekonomika dosahovala ekonomického růstu, který můžeme vnímat z dlouhodobého hlediska (růst produkčních možností ekonomiky) nebo z krátkodobého hlediska (zvýšení reálného produktu). Krátkodobé vnímání ekonomického růstu s sebou nese fakt, že každý růst je následován propadem, což jsme si vysvětlili v předchozí části textu.

Dosavadní praxe a výzkum v této oblasti vysledoval určité periody, ve kterých dochází k opakování cyklů a na základě těchto poznatků byly definovány tyto tři základní cykly:

- **Kitchinovy cykly** – krátkodobé, trvají 36-40 měsíců, jsou způsobeny výkyvy v zásobách a rozpracované výrobě, označují se i jako sezónní cykly.
- **Juglarovy cykly** – střednědobé, trvají 7-10 let, jsou způsobeny investicemi do strojů a zařízení, jsou označovány i jako podnikatelské cykly.
- **Kondratěvovy cykly** – dlouhodobé, trvají 30-60 let, jsou způsobeny změnami ve výrobních technologiích, monetárními a politickými jevy, klimatickými změnami, inovacemi vyšších řádů apod.

K ZAPAMATOVÁNÍ

S ekonomickým růstem bývá někdy ztotožňován **ekonomický rozvoj**, který by ale měl být vnímán v širším slova smyslu a zahrnuje kromě ekonomického růstu i další aspekty rozvoje společnosti, jako jsou strukturální změny v ekonomice (např. přechod k terciárnímu sektoru či digitalizace výroby), zlepšení životního prostředí nebo vzdělanější obyvatelstvo.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Hrubý domácí produkt je ukazatelem makroekonomické výkonnosti dané země a představuje součet peněžních hodnot finálních výrobků a služeb vyprodukovaných během daného časového období výrobními faktory alokovanými v dané zemi, a to bez ohledu, kdo je jejich vlastníkem. Vypočítat se dá pomocí výdajové, důchodové a odvětvové metody.

Hrubý domácí produkt se rozlišuje na nominální (počítaný v běžných cenách) a reálný (počítaný ve stálých cenách). Pro mezi časová srovnání se využívá reálný HDP.

Hrubý národní produkt se od HDP odlišuje tím, že rozlišuje při svém výpočtu vlastníky výrobních faktorů.

Ekonomická síla nám ukazuje pozici dané země ve světové ekonomice a dá se zjistit dle absolutní výše HDP přepočteného na mezinárodní měnu. Naopak ekonomická úroveň nám ukazuje, o jak vyspělou zemi se jedná a dá se určit dle HDP přepočteného na jednoho obyvatele a mezinárodní měnu se zohledněním parity kupní síly. K vyjádření dosaženého rozvoje země se využívají alternativní ukazatele, jako je např. Index lidského rozvoje, který kromě HNP/ob. v sobě zahrnuje i očekávanou délku dožití a rozvoj lidského kapitálu v podobě očekávané délky studia.

Potenciální výkonnost ekonomiky se v čase mění, z dlouhodobého pohledu roste. Zdroje ekonomického růstu členíme na kvantitativní a kvalitativní. Krátkodobě se ale může skutečný produkt od tohoto dlouhodobého trendu vychýlit, což zachycuje hospodářský cyklus, jenž se neustále v nepravidelných intervalech opakuje a který má několik fází – konjunktura, vrchol, kontrakce, sedlo.

Hospodářské cykly členíme podle jejich délky na Kitchinovy, Juglarovy a Kondratěvovy cykly.

OTÁZKY

1. Nominální hrubý domácí produkt se odlišuje od hrubého národního produktu tím, že:

- a) nebere v potaz vlastnictví výrobních faktorů, rozhodující je území daného státu.
- b) se počítá ve stálých cenách.
- c) se počítá v běžných cenách.
- d) v něm nejsou započítány úspory domácností.

2. Která z uvedených proměnných není součástí výpočtu HDP dle výdajové metody?
- a) spotřební výdaje domácností.
 - b) úspory domácností.
 - c) investiční výdaje firem.
 - d) vládní výdaje na nákup statků a služeb.
3. Fáze hospodářského cyklu, ve které zpravidla klesá ekonomická aktivita a roste nezaměstnanost, se nazývá:
- a) konjunktura.
 - b) konvergence.
 - c) koherence.
 - d) kontrakce.
4. Mezi kvalitativní determinanty ekonomického růstu lze řadit:
- a) větší množství pracovní síly.
 - b) větší zásoba kapitálu.
 - c) větší množství nerostných surovin.
 - d) pracovní síla s vyšší úrovní dosaženého vzdělání.
5. Střednědobé hospodářské cykly, jež trvají 7 – 10 let, se nazývají:
- a) Juglarovy cykly.
 - b) Foglarovy cykly.
 - c) Kondratěvovy cykly.
 - d) Kitchinovy cykly.
-

ODPOVĚDI

1a, 2b, 3d, 4d, 5a

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Navštivte webovou stránku Českého statistického úřadu (<https://www.czso.cz>) a v sekci Časové řady a podsekci „Česká ekonomika od roku 1989 v číslech“ si stáhněte časovou řadu zachycující vývoj reálného hrubého domácího produktu v podobě růstu reálného HDP. Z této časové řady se pokuste identifikovat v čase jednotlivé fáze hospodářského cyklu.

3 URČENÍ ROVNOVÁŽNÉHO PRODUKTU POMOCÍ JEDNODUCHÉHO KEYNESIÁNSKÉHO MODELU

NÁHLED KAPITOLY

Jednoduchý keynesiánský model (model důchod-výdaje neboli model 45°), dvousektorový model ekonomiky – spotřební a úsporová funkce, jejich změny, investiční výdaje, určení rovnovážného produktu, výdajový multiplikátor, paradox spořivosti. Třísektorový model ekonomiky – vliv státu na jednotlivé výdaje a rovnovážný produkt, výdajový multiplikátor v třísektorové ekonomice. Čtyřsektorový model ekonomiky – vliv zahraničí na jednotlivé výdaje a rovnovážný produkt, výdajový multiplikátor v čtyřsektorové ekonomice.

CÍLE KAPITOLY

Budete umět:

- Základní pojmy - složky agregátních výdajů, spotřební funkce (autonomní spotřeba a indukovaná spotřeba, mezní sklon ke spotřebě), úsporová funkce (autonomní úspory a indukované úspory, mezní sklon k úsporám), investiční funkce, rovnovážný produkt, jednoduchý výdajový multiplikátor.

Získáte:

- schopnost popsat mechanismus fungování jednoduchého keynesiánského modelu s multiplikátorem v různých typech ekonomiky (dvou, tří a čtyřsektorová) a schopnost určení rovnovážného produktu, resp. jeho změn
- schopnosti objasnit pomocí tohoto modelu příčiny makroekonomické nerovnováhy

Budete schopni:

- definovat jednotlivé složky agregátních výdajů v různých typech ekonomiky (dvou, tří a čtyřsektorová ekonomika),
- popsat a graficky zaznamenat spotřební funkci, úsporovou funkci, funkci agregátních výdajů v jednotlivých typech ekonomiky,
- určit velikost rovnovážného produktu a vymežit změny rovnovážného produktu způsobené změnou jednotlivých složek agregátních výdajů,
- vypočítat velikost rovnovážného produktu a jeho změn v důsledku změny určité složky agregátních výdajů,

- vypočítat velikost výdajového multiplikátoru v jednotlivých typech ekonomiky a vytyčit jeho dopad na úroveň rovnovážného produktu.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Celkové plánované výdaje, spotřební funkce, autonomní spotřeba, indukovaná spotřeba, mezní sklon ke spotřebě, úsporová funkce, autonomní úspory, indukované úspory, mezní sklon k úsporám, investiční funkce, hrubé investice, čisté investice, export, import, výdajový multiplikátor, paradox spořivosti, rovnovážný produkt.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Tento model vzniknul v 30. letech minulého století jako reakce na předchozí ekonomickou doktrínu, podle níž si nabídka vytváří svoji poptávku a neumožňuje tak vznik nadvýroby (ta pokud vznikne, tak je to jen dočasně a je jen otázkou, než se trhy opět dostanou do rovnováhy). Model se jmenuje podle britského ekonoma Johna Maynarda Keynese, který tvrdil, že je ta právě agregátní poptávka, která určuje velikost rovnovážné produkce. Jedná se v podstatě o reakci na Velkou hospodářskou krizi z 30. let 20. století, kdy přestaly platit předpoklady automatické obnovy ekonomiky, tj. že ekonomika má podobně jako lidské tělo své vnitřní autoregulační mechanismy, které ji dříve nebo později vrátí zpět do rovnovážného stavu (tzv. tržní mechanismus). Dlouhodobě se nedařilo vrátit výrobu na předkrizovou úroveň, míra nezaměstnanosti setrvala na vysoké úrovni, a tak se začaly hledat způsoby, jak obnovit rovnováhu. Jednou z odpovědí byl právě model, který vytvořil ekonom Keynes a jehož podstatou je, že k obnovení rovnováhy může pomoci dočasná intervence vlády, jejímž hlavním smyslem je stimulace agregátní poptávky, byť za cenu zadlužení.

3.1 Model dvousektorové ekonomiky

Nejprve zaměříme svoji pozornost na model dvousektorové ekonomiky, který zahrnuje pouze domácnosti a firmy. Jelikož se jedná o poptávkově orientovaný model, což jinými slovy řečeno znamená, že popisuje mechanismus, kterým agregátní výdaje ovlivňují reálný produkt. Prvním krokem postupu pro určení rovnovážného produktu ve dvousektorové ekonomice je stanovení skutečných agregátních výdajů (AE) na produkt.

DEFINICE

Agregátní výdaje (AE) představují hodnotu plánovaných (zamýšlených) výdajů na nákup statků a služeb, jež jsou jednotlivé ekonomické subjekty ochotny vydat při určité úrovni reálného produktu.

Ve dvousektorovém modelu, který představuje nejjednodušší variantu tohoto modelu, existují dva ekonomické subjekty, a to domácnosti, které mají výdaje na spotřebu (C) a firmy, jež mají výdaje na investice (I). Důležité je také zmínit základní předpoklady modelu:

Předpoklady pro stanovení rovnovážného produktu ve dvousektorové ekonomice jsou následující:

- cenová hladina je stálá, neovlivňuje agregátní poptávku,
- zásoba kapitálu je dostatečná, může být vyrobena produkce, která je poptávaná,
- nabídka práce je dostatečná, může být vyrobena produkce, která je poptávaná při dané stálé nominální mzdě,
- všechny nominální veličiny jsou reálnými veličinami,
- ekonomika je uzavřená.

3.1.1 SPOTŘEBNÍ VÝDAJE DOMÁCNOSTÍ A TVORBA ÚSPOR

Lidé v běžném životě nakupují široké spektrum výrobků a služeb (potravin, spotřební zboží, odívání, dovolená, internet, plyn, elektřina, volný čas apod.). Tyto individuální výdaje na spotřebu závisí na celé řadě faktorů (např. módní a technologické trendy apod.). Nejdůležitějším faktorem velikosti spotřebních je však velikost reálného důchodu, což je v případě dvousektorové ekonomiky, kde neexistuje zdanění, rovno nominálnímu důchodu.

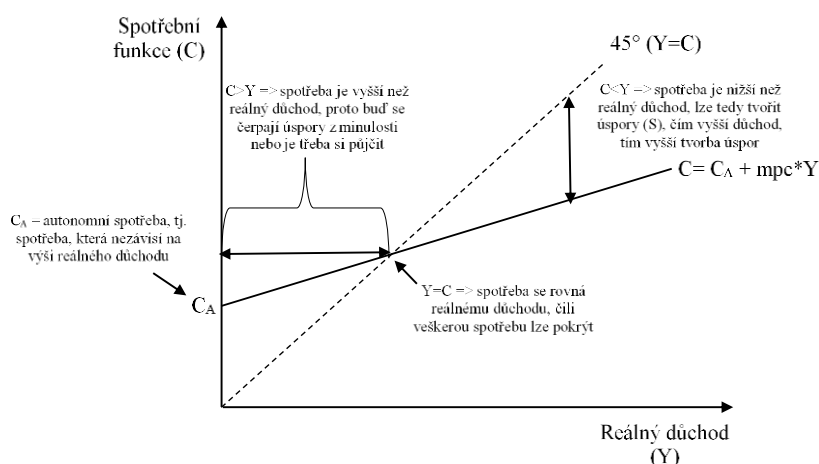
Jak již bylo vysvětleno v předcházejícím kurzu Obecná ekonomie I, lidé mohou mít potřebu koupit si určitou kombinaci statků a služeb, nicméně klíčové je, zdali na takovou kombinaci statků a služeb disponují dostatečným příjmem. Navíc platí, že některé výrobky či služby patří mezi ty, bez kterých se zkrátka neobejdeme a musíme je zaplatit, i když na to nemáme odpovídající důchod (příjem) – do této kategorie bychom mohli řadit potraviny či nájem bytu. Naopak někteří lidé budou mít tak vysoký příjem, že uspokojí své vysoké potřeby nákupem výrobků a služeb a ještě jim zbyde velké množství finančních prostředků. Jestliže určitou část svého důchodu nespotřebují formou nákupu statků a služeb, potom tvoří úspory. Platí tedy, že reálný důchod, kterým domácnosti disponují, lze od určité úrovně důchodu rozložit na spotřebu a úspory.

Pokud se nejprve zaměříme na spotřebu domácností, potom můžeme konstatovat, že výdaje domácností na spotřebu mají s rostoucím důchodem (příjmem) tendenci růst. Funkce spotřeby je tedy rostoucí funkcí důchodu. Jak již ale bylo uvedeno výše, některé spotřební výdaje musejí domácnosti uhradit bez ohledu na výši důchodu (např. náklady spojené s bydlením) a tuto část spotřeby potom označujeme jako **autonomní spotřeba** (C_A), tj. takovou, která nezávisí na výši důchodu. Naopak tu část spotřeby, jež se bude odvíjet od důchodu, resp. s rostoucím důchodem bude růst, označujeme jako **indukovaná spotřeba** (C_I). Platí tedy, že indukované spotřební výdaje jsou přímo úměrné velikosti reálného důchodu. Tempo zvyšování indukovaných spotřebních výdajů určuje **mezní sklon ke spotřebě** (mpc), který definován jako dodatečný přírůstek spotřeby způsobený jednotkovou změnou disponibilního důchodu. Spotřební funkce je funkcí lineární a dá se zapsat v tomto tvaru:

$$C = C_A + mpc * Y$$

Přičemž tvar $mpc * Y$ vyjadřuje velikost indukované spotřeby (C_I).

Graficky lze spotřební funkci zaznamenat takto:

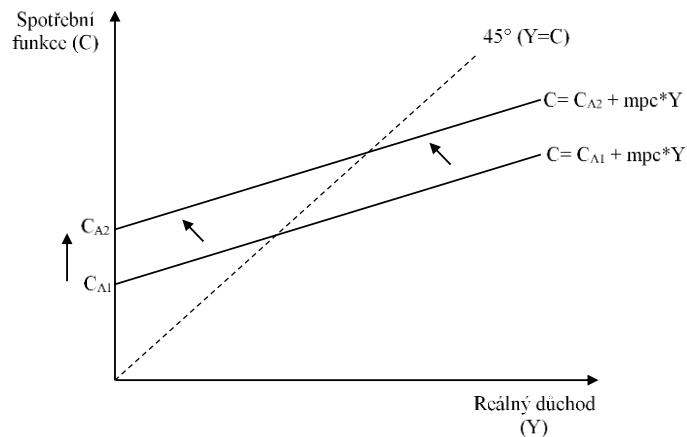
Obrázek 3: Spotřební funkce

Jak je patrné z obrázku, který zachycuje spotřební funkci, přímka vychází z bodu C_A , který představuje velikost autonomní spotřeby, jež nezávisí na velikosti důchodu. Čárkovaná přímka s úhlem 45° zaznamenává všechny body, kdy se reálný důchod rovná spotřebním výdajům, což jinými slovy neznamená nic jiného, že veškerý důchod, se kterým domácnosti disponují, je určen na spotřební výdaje (domácnosti tedy nevytváří žádné úspory). Z výše uvedeného plyne, že od počátku až do bodu, kdy spotřební funkce protne osu 45° , je celková spotřeba vyšší, než kolik činí důchod domácnosti. Jelikož jsou spotřební výdaje vyšší než důchod (příjem), potom musí domácnost za účelem pokrytí této spotřeby buď čerpat své úspory, jež vytvořily v minulosti, nebo si musejí půjčit, čili se zadlužit. Od bodu, kdy tato přímka protíná osu 45° (v tomto bodě jsou domácnosti schopné pokrýt své spotřební výdaje z důchodu) dál jsou domácnosti dokonce schopny část svého důchodu uspořit, tj. mají již tak vysoký důchod, že jím nejenom uhradí své výdaje na spotřebu, ale část

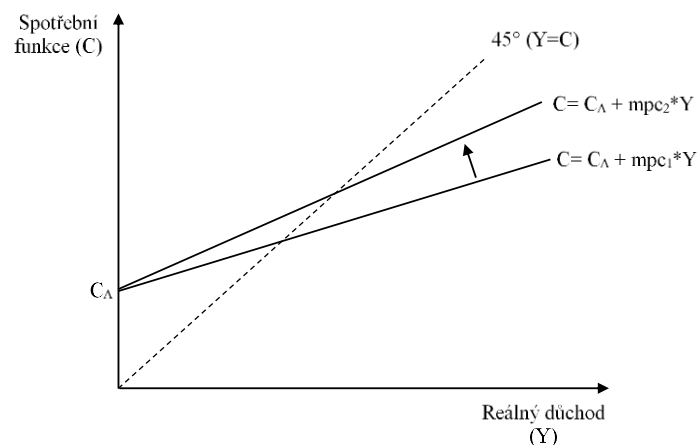
důchodu jsou schopny ponechat ve formě úspor, které pak mohou využít v budoucnu na nákup luxusnějšího statku (např. automobilu) nebo mohou dokonce tyto přebytečné finanční prostředky uložit do nejrůznějších produktů finančního trhu a zhodnocovat je (např. termínované vklady, cenné papíry apod.).

Spotřební funkce není statická a může se měnit jak její poloha, tak i její sklon. Bude tedy velmi důležité rozlišovat, k jakému pohybu dochází:

- **změnu polohy** křivky C vyvolá změna autonomní spotřeby (C_A), přičemž platí, že posun směrem nahoru vyvolá zvýšení C_A (viz obrázek 4), naopak snížení C_A vyvolá posun křivky C směrem dolů,
- **změnu sklonu** křivky C vyvolá zase změna mezního sklonu ke spotřebě (mpc), přičemž platí, že zvýšení mpc vyvolá zvýšení sklonu křivky C (viz obrázek 5) a naopak snížení mpc vyvolá snížení sklonu křivky C.

Obrázek 4: Změny polohy spotřební funkce

Obrázek 5: Změna sklonu spotřební funkce (zvýšení)

určení rovnovážného produktu pomocí jednoduchého keynesiánského modelu

Jak již bylo uvedeno výše, od určité výše důchodu (Y) jsou schopny domácnosti tvořit úspory, tj. rozložit svůj disponibilní důchod na dvě složky: spotřebu (C) a úspory (S), což lze zaznamenat i pomocí rovnice:

$$Y = C + S$$

Stejně tak jsme schopni rozložit přírůstek důchodu ve stejném poměru, čili:

$$\Delta Y = \Delta C + \Delta S$$

Pokud vydělíme celou rovnici výrazem ΔY , potom získáme tento výraz:

$$1 = \frac{\Delta C}{\Delta Y} + \frac{\Delta S}{\Delta Y}$$

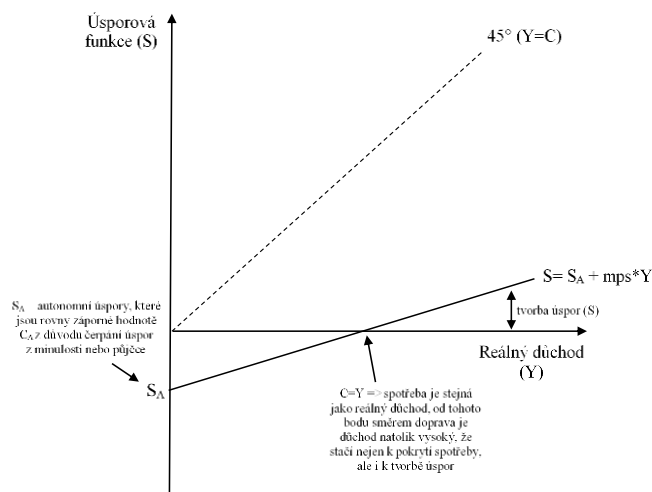
Přičemž platí, že

$$mpc = \frac{\Delta C}{\Delta Y}$$

$$mps = \frac{\Delta S}{\Delta Y}$$

$$1 = mpc + mps$$

Kde mpc představuje mezní sklon ke spotřebě a mps znamená mezní sklon k úsporám. Jestliže $mpc + mps = 1$, potom tento vztah vyjadřuje, že dodatečný důchod můžeme v určitém poměru rozložit na spotřební výdaje a úspory. Tento poměr je dán velikostí mpc a mps (v ekonomické praxi je zpravidla vždy větší tendence domácností vynaložit dodatečný důchod na spotřební výdaje (např. nákup oblečení) než tvorbu úspor).

Obrázek 6: Úsporová funkce

Podobně jako v případě spotřební funkce se může změnit její poloha, a to v důsledku změny autonomních úspor, resp. autonomní spotřeby, nebo sklon úsporové funkce, což může být způsobeno změnou mezního sklonu k úsporám (jeho zvýšení znamená zvýšení

sklonu úsporové funkce a jeho snížení naopak způsobí snížení sklonu úsporové funkce). Úsporovou funkci lze zapsat takto:

$$S = S_A + mps * Y$$

Pokud vezmeme v potaz, že velikost S_A se rovná záporné hodnotě C_A a pokud vyjdeme z rovnice $mpc + mps = 1$, potom můžeme úsporovou funkci zapsat takto:

$$S = -C_A + (1 - mpc) * Y$$

3.1.2 INVESTIČNÍ VÝDAJE FIREM

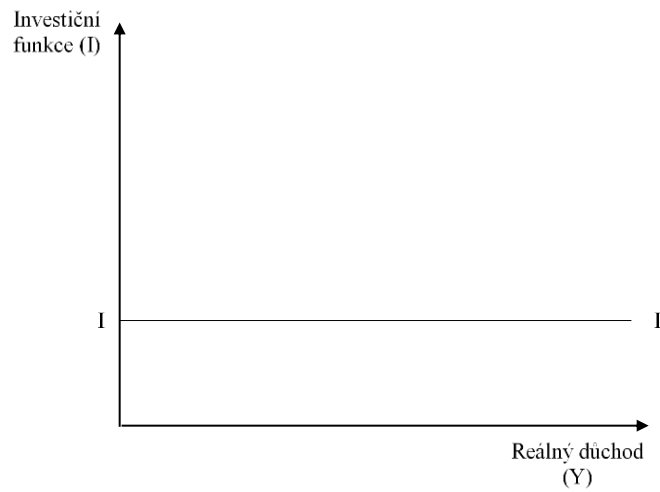
Kromě spotřebních výdajů domácností se celkové agregátní výdaje v dvousektorové ekonomice skládají také z investičních výdajů firem. Pod investicemi firem si lze představit zejména výdaje na nákup strojů a dalších výrobních zařízení, výdaje spojené s rozšiřováním výroby (např. výstavba nových výrobních či skladovacích hal) apod.

V rámci dvousektorového modelu dochází k určitému zjednodušení a investiční výdaje jsou považovány za nezávislé na výši reálného důchodu (jsou tedy součástí agregátních autonomních výdajů). Navíc lze říci, že investiční výdaje jsou na rozdíl od spotřebních výdajů výrazně proměnlivé a závisí na celé řadě faktorů:

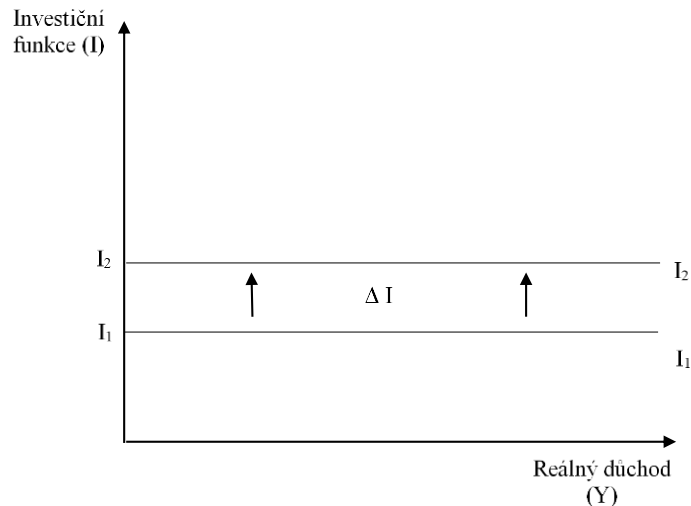
- rozhodování o výši výrazně ovlivňuje aktuální poptávka po produkci firem,
- svoji roli hraje i očekávání podnikatelů ohledně budoucího vývoje poptávky, které může být optimistické, pesimistické či neurčité
- vývoj inflace je také významným determinantem výše investičních výdajů
- kvalita podnikatelského prostředí (vymahatelnost práva, daňové zatížení, legislativa upravující podnikání, administrativní náročnost či jednoduchost při zakládání podnikání atd.)
- pohyb devizových kurzů
- stabilita, resp. nestabilita politického systému v dané ekonomice.

Investiční výdaje firem se tedy nemění se změnou reálného důchodu, což zaznamenává obrázek XX. Jelikož je investiční funkce autonomní, tj. nezávisí na velikosti důchodu, potom se bude měnit pouze její poloha, tak jak ostatně ilustruje následující obrázek – vlivem růstu investičních výdajů se investiční křivka posune směrem nahoru, v opačném případě (pokles investičních výdajů) by se křivka I posunula směrem dolů.

Funkci investic lze zakreslit následovně:

Obrázek 7: Investiční funkce

Obrázek 8: Změna polohy investiční funkce

Investice mají jednu důležitou vlastnost (POPSAT INVESTICE – PLÁNOVANÉ VS. NEPLÁNOVANÉ)

3.1.3 URČENÍ ROVNOVÁŽNÉHO PRODUKTU V DVOUSEKTOROVÉM MODELU

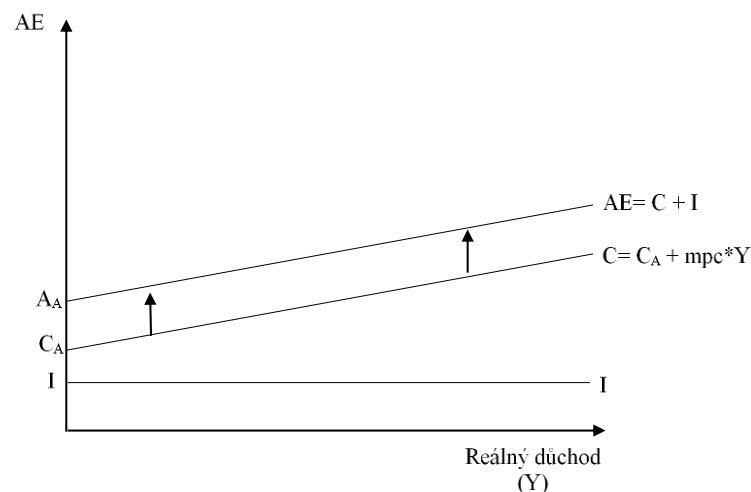
V tomto případě jedná o model ekonomiky, ve kterém existují dva ekonomické subjekty – domácnosti mající spotřební výdaje (C) a firmy mající investiční výdaje (I). Tyto dva základní výdaje budou tvořit agregátní výdaje (AE).

DEFINICE

Celkové agregátní výdaje definujeme tedy jako celkové zamýšlené výdaje všech subjektů v ekonomice na nákup statků a služeb při různých úrovních reálného důchodu.

Jen pro úplnost - v tomto modelu není ekonomika zapojena do zahraničního obchodu a taktéž nebere v potaz existenci státu, který jednak stanovuje pravidla hry, zdaňuje ekonomické subjekty pomocí systému přímých a nepřímých daní či jim poskytuje tzv. transferové platby. Proto se celkové plánované agregátní výdaje budou skládat z výdajů domácností a firem.

Křivku agregátních výdajů v dvousektorovém modelu lze zachytit graficky takto:

Obrázek 9: Křivka agregátních výdajů

Z obrázku je tedy patrné, že křivka celkových agregátních výdajů (AE) je výsledkem součtu spotřebních výdajů domácností (C) a investičních výdajů firem (I). Jelikož je funkce investic nezávislá na výši reálného důchodu a jedná se o autonomní výdaj, křivku AE odvodíme jednoduše tak, že posuneme o hodnotu investic křivku spotřebních výdajů, přičemž nová křivka agregátních výdajů bude mít svůj počátek na úrovni autonomních agregátních výdajů (A_A) a bude mít stejný sklon jako křivka spotřebních výdajů (C). Autonomní agregátní výdaje se v dvousektorovém modelu skládají z autonomní spotřeby (C_A) a investičních výdajů (I), jež vzhledem k výše uvedenému mají také autonomní charakter.

Pokud rozložíme celkové zamýšlené agregátní výdaje (AE) na jednotlivé složky, lze rovnici rozepsat takto:

$$AE = C + I$$

Dále lze rozepsat spotřební funkci (C) a upravit rovnici do tohoto tvaru:

$$AE = C_A + mpc * Y + I$$

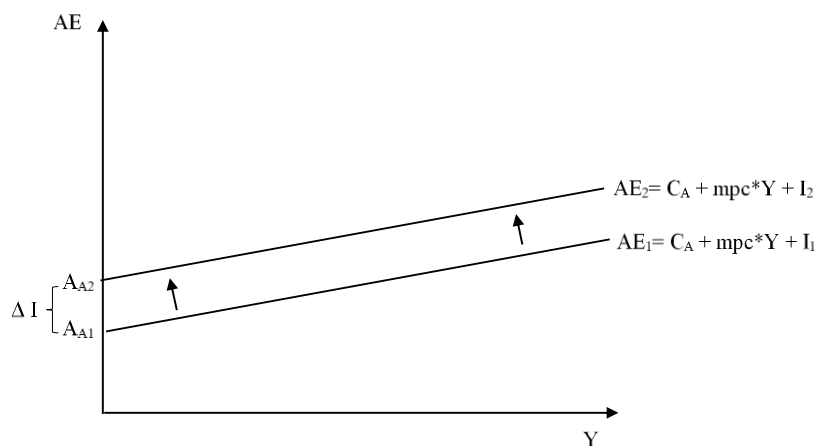
Pokud vezmeme v potaz, že část spotřeby v podobě autonomní spotřeby a investice jsou nezávislé na výši důchodu, potom můžeme rovnici upravit do tohoto tvaru, kdy autonomní spotřeba i investice představují autonomní agregátní výdaje A_A .

$$AE = A_A + mpc * Y$$

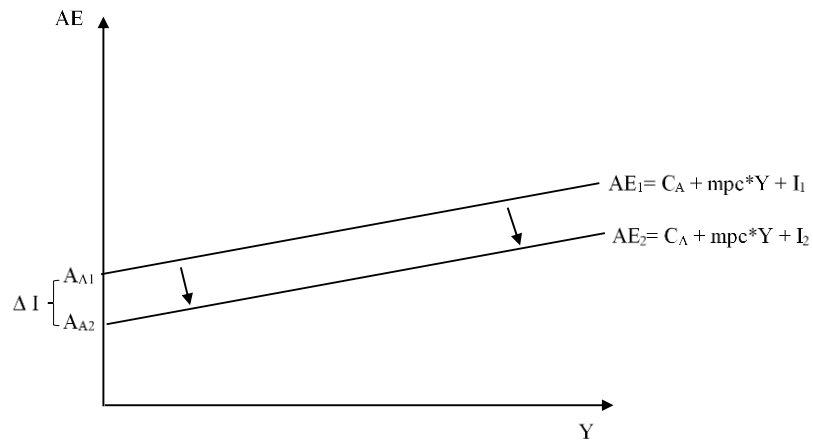
Z rovnice tedy vyplývá, že celkové zamýšlené agregátní výdaje AE budou:

- tím vyšší, čím větší bude úroveň autonomní spotřeby, autonomních investic a mezního sklonu ke spotřebě
- tím nižší, čím nižší bude úroveň autonomní spotřeby, autonomních investic a mezního sklonu ke spotřebě.

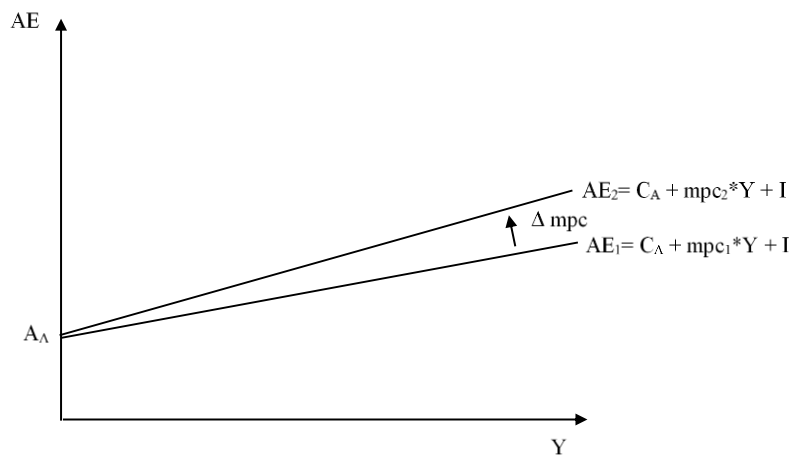
Zatímco však zvýšení autonomní spotřeby (C_A) a autonomních investic (I) povede k posunu křivky AE směrem nahoru (viz obrázek 10), zvýšení mezního sklonu ke spotřebě (mpc) povede ke zvýšení sklonu křivky AE (viz obrázek 12).

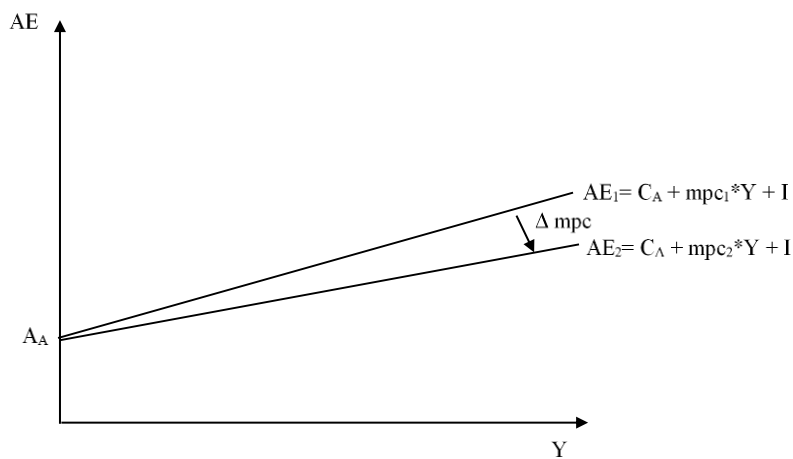
Obrázek 10: Posun křivky agregátních výdajů směrem nahoru

Obrázek 11: Posun křivka agregátních výdajů směrem dolů

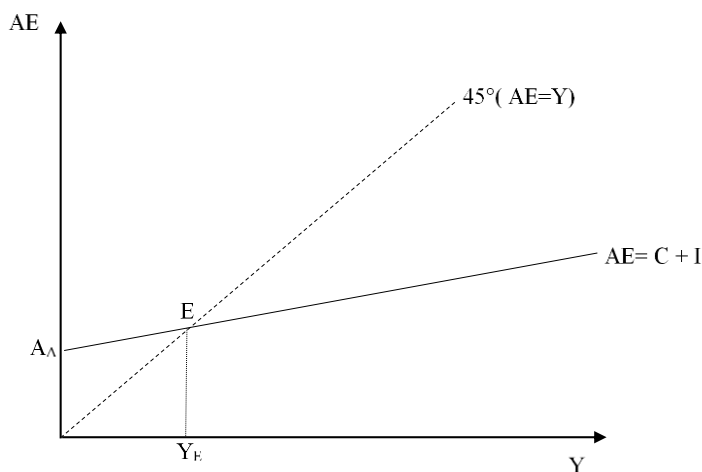

Obrázek 12: Zvýšení sklonu křivky agregátních výdajů

Obrázek 13: Snížení sklonu křivky agregátních výdajů

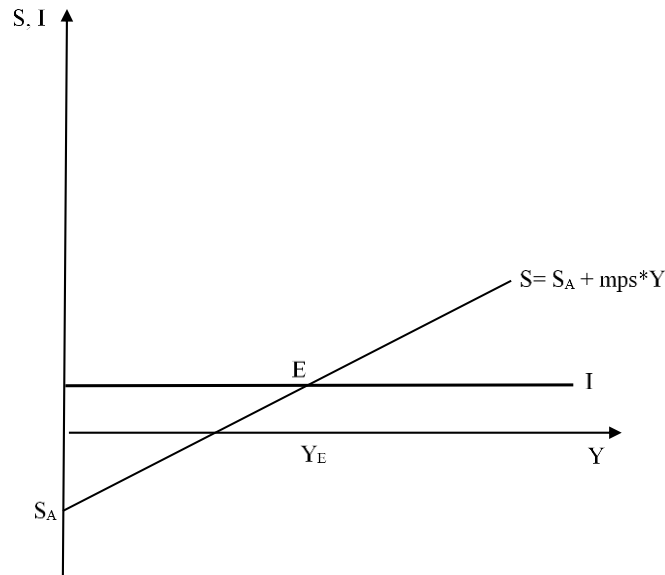
Podstatou tohoto modelu je určení rovnovážného produktu, což se bude dít tehdy, pokud se budou celkové zamýšlené agregátní výdaje rovnat reálnému důchodu. Tuto situaci zachycuje obrázek 14 – linie 45 stupňů představuje všechny body, kdy se celkové zamýšlené agregátní výdaje rovnají reálnému produktu ($AE=Y$). Jinými slovy řečeno to znamená, že zamýšlená poptávaná produkce se rovná té vyprodukované. Z průběhu funkce agregátních výdajů (AE) je však patrné, že tato rovnováha bude dosažena pouze v bodě E, čili v bodě, ve kterém křivka AE protíná linii 45° . Pokud z bodu E povedeme kolmici k ose, na kterou nanášíme reálný produkt, potom dostaneme rovnovážný produkt Y_E , což je taková úroveň reálného produktu, která je shodná s celkovými zamýšlenými agregátními výdaji. Od počátku až do bodu E budou však celkové zamýšlené agregátní výdaje vyšší, než kolik činí objem vyrobené produkce, což znamená, že ekonomické subjekty poptávají větší množství statků a služeb, než kolik vyrobili výrobci. Ti pak za účelem uspokojení poptávky musejí chybějící množství čerpat ze zásob (neplánované investice v podobě zásob jsou záporné). Pokud však zvýší v budoucnu svoji produkci na úroveň Y_E a velikost zamýšlených agregátních výdajů zůstane na stejné výši, bude právě bod E představovat rovnovážný bod, při kterém se neplánované investice rovnají nule, což jinými slovy neznamená nic jiného, že bylo vyrobeno takové množství statků a služeb, které odpovídá tomu poptávanému a výrobci tak nemusí měnit množství zásob. Naopak od bodu E doprava budou celkové zamýšlené agregátní výdaje nižší, než kolik činí objem vyrobené produkce a dochází tak k hromadění zásob a neplánované investice jsou kladné (vzniká přebytek zásob). Jinými slovy řečeno, ekonomické subjekty poptávají méně, než kolik bylo vyrobeno a není tak dosažena rovnováha.

Obrázek 14: Rovnovážený produkt v dvousektorovém modelu pomocí křivky agregátních výdajů

Rovnovážený produkt lze v tomto modelu určit také pomocí úsporové a investiční funkce, tak jak to zachycuje obrázek 15. Podstatou této varianty je rovnováha úspor a investic ($S=I$). Jinými slovy řečeno to znamená, že domácnosti, které svůj důchod mohou rozdělit na spotřebu a úspory, určitou část tohoto důchodu nespotřebují a vznikají tak úspory, které se skrze bankovní systém mění pomocí úvěrů firmám v investiční výdaje. Rovnovážený produkt bude dosahován tehdy, pokud bude platit tato rovnováha, která je

v grafu představována bodem E ($S=I$). Pokud z něj povedeme kolmici směrem dolů k ose, na kterou nanášíme reálný produkt, potom Y_E představuje rovnovážný produkt, jenž je stejný jako v případě předchozí varianty (určení rovnovážného produktu pomocí křivky agregátních výdajů).

Obrázek 15: Rovnovážný produkt ve dvousektorovém modelu pomocí investiční a úsporové funkce

Kromě grafického způsobu určení rovnovážného produktu je možné zjistit rovnovážné množství produktu pomocí výpočtu. V první řadě musíme vycházet z podmínky rovnovážného produktu, který bude dosažen tehdy, pokud bude platit rovnost celkových zamýšlených agregátních výdajů (AE) a reálného produktu (Y):

$$AE = Y$$

Pokud rozložíme celkové zamýšlené agregátní výdaje (AE) na jednotlivé výdaje, lze rovnici rozepsat takto:

$$C + I = Y$$

Dále lze rozepsat spotřební funkci (C) a upravit rovnici do tohoto tvaru:

$$C_A + mpc * Y + I = Y$$

Z rovnice je patrné, že lze převést výraz $mpc * Y$ na levou stranu:

$$C_A + I = Y - mpc * Y$$

Na pravé straně pak lze vytknout výraz Y a dostaneme následující tvar rovnice:

$$C_A + I = Y * (1 - mpc)$$

Rovnici pak lze upravit do podoby, kdy rovnovážný produkt Y spočítáme jako:

$$\frac{C_A + I}{1 - mpc} = Y$$

Jestliže C_A a I jsou autonomními výdaji, lze je označit souhrnně jako autonomní agregátní výdaje (A_A) a rovnici upravit následovně:

$$\frac{A_A}{1 - mpc} = Y$$

Nutno dodat, že změna investic s sebou nese multiplikační účinek, což jinými slovy řečeno znamená, že prvotní změna investic vyvolá několikanásobně větší změnu produktu. Velikost změny produktu se dá pak spočítat pomocí tzv. investičního multiplikátoru (k), který je dán tímto vzorcem:

$$k = \frac{1}{1 - mpc} = \frac{1}{mps}$$

Z uvedeného vzorce je zřejmé, že velikost investičního multiplikátoru (k) bude tím větší, čím větší bude mezní sklon ke spotřebě (mpc). Naopak bude tím menší, čím vyšší bude vyšší mezní sklon k úsporám (mps) – domácnosti budou mít větší tendenci tvořit z dodatečného důchodu úspory, což ve své podstatě neznamená nic jiného, než že zvýšenou tvorbou úspor dochází k únikům z výdajového řetězce, jenž nemá takovou účinnost, jako byla v případě nižšího mezního sklonu k úsporám.

Potom bude velikost změny produktu (ΔY) spočítat pomocí této rovnice:

$$\Delta Y = \frac{1}{1 - mpc} * \Delta I$$

3.2 Model třísektorové ekonomiky

Tento model přirozeně vychází ze dvousektorového modelu, který rozšiřuje o vliv veřejného sektoru. Podstata modelu spočívá v tom, že agregátní výdaje (AE) jsou rozšířeny o výdaje veřejného sektoru na nákup statků a služeb (G), dále je důležitá role státu (vlády),

kteřá ekonomickým subjektům část jejich příjmu zdaňuje (formou přímých nebo nepřímých daní), na druhé straně jim poskytuje příjmy v podobě **transferových plateb** (výdaje veřejného sektoru, za které neočekává protislužbu v podobě statku či služby a z větší části jsou určeny domácnostem ve formě starobních důchodů, sociálních dávek, příspěvků a dalších podpor, další část transferů připadá v podobě např. zemědělských či exportních subvencí firmám). Protože abstrahujeme od opotřebení kapitálu a nerozděleného zisku firem, předpokládáme, že daně platí pouze domácnosti. Tento model je tak oproti dvousektorovému modelu komplikovanější. Stejně jako v případě předchozího modelu budeme považovat ekonomiku jako uzavřenou.

Jak bylo uvedeno výše, stát zdaňuje domácnosti a formou transferových plateb jim může kompenzovat nízký příjem. Proto musíme odlišovat běžný a disponibilní důchod. Disponibilní důchod (YD) získáme tak, že od běžného důchodu (Y) odečteme celkové zaplacené daně (T_T) a naopak přičteme poskytnuté transferové platby (TR):

$$YD = Y - T_T + TR$$

Přičemž platí, že čisté daně vypočítáme (T) jako rozdíl mezi celkovými daněmi (T_T) a transferovými platbami (TR):

$$T = T_T - TR$$

3.2.1 VLÁDNÍ VÝDAJE NA NÁKUP STATKŮ A SLUŽEB

Jak již bylo uvedeno výše, kromě spotřebních výdajů domácností a investičních výdajů firem musíme do celkových agregátních výdajů zahrnout také výdaje veřejného sektoru na nákup statků a služeb (G). Pod těmito výdaji si můžeme představit finanční prostředky vynaložené na zajištění odpovídající dopravní infrastruktury, obrany země, zdravotnictví, školství atd. Tyto výdaje můžeme členit podle mnoha kritérií, nejčastěji na běžné výdaje (zpravidla se jedná o výdaje na běžný provoz veřejného sektoru a které se každoročně opakují) a kapitálové výdaje (zpravidla investiční povahy, jež nemají opakující charakter).

3.2.2 URČENÍ ROVNOVÁŽNÉHO PRODUKTU V TŘÍSEKTOROVÉM MODELU

Jak již bylo uvedeno výše, agregátní výdaje budou oproti variantě dvousektorové ekonomiky obsahovat navíc i výdaje veřejného sektoru na nákup statků a služeb (G) a rovnici pak zapíšeme takto:

$$AE = C + I + G$$

určení rovnovážného produktu pomocí jednoduchého keynesiánského modelu

Pokud vezmeme v potaz roli veřejného sektoru, resp. vlády, která zdaňuje domácnosti formou přímých a nepřímých daní, musíme upravit spotřební funkci právě o tuto skutečnost. Základní podoba spotřební funkce bude vypadat takto:

$$C = C_A + mpc * (Y + TR - T_A - t * Y)$$

kde TR jsou transferové platby, T_A nepřímé (autonomní) daně a t představuje sazbu důchodové daně.

Celkové daně (T_T) jsou tak tvořeny autonomními daněmi T_A , které nezávisí na výši produktu a důchodovými daněmi T_R , jež jsou dány součinem daňové sazby a běžného důchodu ($t * Y$):

$$T_T = T_A + T_R$$

Celkové daně lze po úpravě vyjádřit takto:

$$T_T = T_A + t * Y$$

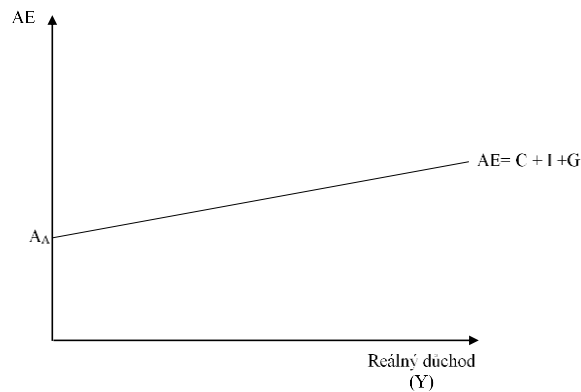
Pokud dosadíme spotřební funkci pro třísektorovou ekonomiku do rovnice agregátních výdajů (AE), potom dostaneme následující rovnici:

$$AE = C_A + mpc * (Y + TR - T_A - t * Y) + I + G$$

Dalším krokem bude roznásobení výrazu v závorce, pomocí kterého bude schopni od sebe rozlišit indukované a autonomní výdaje:

$$AE = C_A + mpc * Y + mpc * TR - mpc * T_A - mpc * t * Y + I + G$$

Křivka agregátních výdajů AE v třísektorovém modelu, tj. po zakomponování vládního sektoru a jeho vlivu na ekonomiku, je v porovnání s křivkou agregátní poptávky z dvou-sektorového modelu posunuta od počátku směrem nahoru v důsledku vlivu autonomních daní, transferových plateb a vlivy výdajů vládního sektoru na nákup zboží a služeb. Sklon křivky agregátní poptávky je menší, křivka je tedy plošší, protože zde působí vliv sazby důchodové daně (viz obrázek 16).

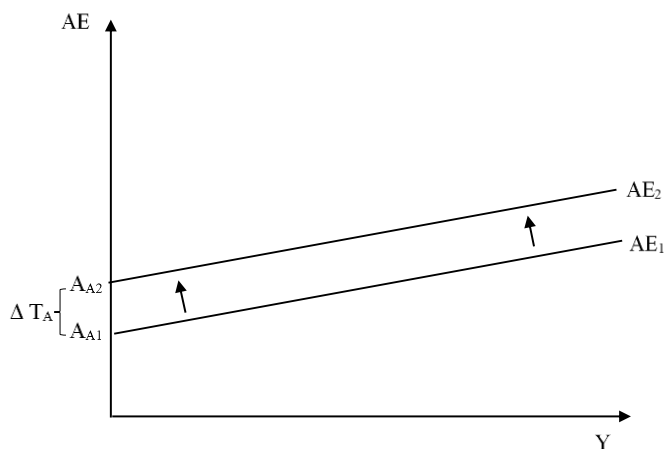
Obrázek 16: Křivka agregátních výdajů v třísektorovém modelu

Pokud se podíváme na rovnici agregátních výdajů (AE), potom je patrné, že:

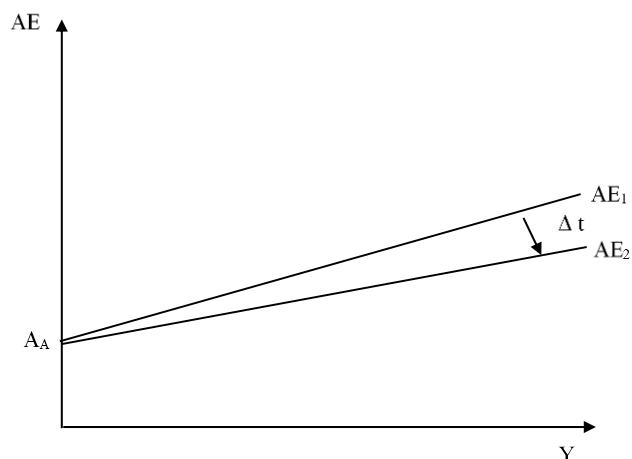
- zdanění příjmů domácností v podobě zavedení sazby důchodové daně snižuje spotřební výdaje v rozsahu $-mpc * t * Y$;
- zdanění v podobě autonomních daní T_A snižuje spotřební výdaje v rozsahu $-mpc * T_A$;
- poskytnuté transferové platby zvyšují spotřební výdaje v rozsahu $+mpc * TR$

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že zdanění má opačný dopad na agregátní výdaje, jinými slovy řečeno zvýšení daní povede ke snížení AE, naopak snížení daní povede ke zvýšení AE. Je však zapotřebí rozlišovat mezi autonomními daněmi T_A a sazbou důchodové daně:

- změna autonomních daní T_A bude vést ke změně polohy křivky AE, např. jejich snížení k posunu křivky AE směrem nahoru (viz obrázek 17);
- změna sazby důchodové daně t bude vést ke změně sklonu křivky AE, např. její zvýšení ke snížení sklonu křivky AE (viz obrázek 18).

Obrázek 17: Dopad snížení autonomních daní na polohu křivky AE

Obrázek 18: Dopad zvýšení sazby důchodové daně na sklon křivky AE

Rovnovážný produkt budeme moci vypočítat z předpokladu rovnosti plánovaných agregátních výdajů a reálného produktu:

$$Y = AE$$

Po dosazení rozepsaných AE do této rovnice vypočítáme rovnovážný produkt takto:

$$Y = C_A + mpc * Y + mpc * TR - mpc * TA - mpc * t * Y + I + G$$

Tato rovnice je však příliš členitá, a proto bude vhodné využít možnosti jejího zjednodušení, k čemuž nám pomůže určení autonomních agregátních výdajů:

$$A_A = C_A + mpc * TR - mpc * TA + I + G$$

Poté můžeme rovnici agregátních výdajů výrazně zjednodušit do následující podoby:

$$AE = A_A - mpc * t * Y + mpc * Y$$

Z rovnice lze následovně vytknout výraz $mpc * Y$ a rovnici upravit do této podoby:

$$AE = A_A + mpc * Y * (1 - t)$$

Stejně jako u dvousektorové ekonomiky je předpoklad pro určení rovnovážného produktu rovnost plánovaných agregátních výdajů a produktu:

$$Y = AE$$

Pokud do této rovnice dosadíme AE pro třísektorovou ekonomiku, potom dostaneme tuto rovnici:

$$Y = A_A + mpc * Y * (1-t)$$

Rovnici lze dále upravit ve smyslu převedení výrazu $mpc * Y * (1-t)$ na levou stranu:

$$Y - mpc * Y * (1-t) = A_A$$

Rovnici lze posléze upravit vytknutím Y:

$$Y[1 - mpc * (1-t)] = A_A$$

Potom rovnice pro určení rovnovážného produktu lze zapsat v tomto tvaru:

$$Y = \frac{1}{1 - mpc * (1-t)} * A_A$$

Podobně jako v dvousektorové ekonomice můžeme určit výdajový multiplikátor, který má v třísektorové verzi tuto podobu:

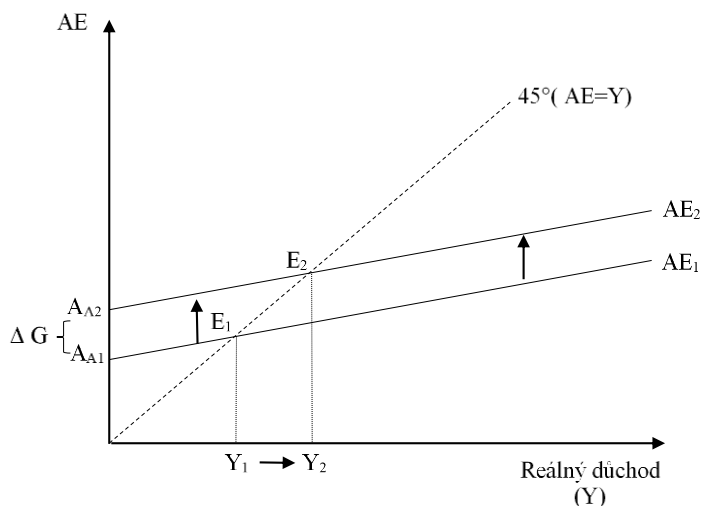
$$\alpha = \frac{1}{1 - mpc * (1-t)}$$

Oproti dvousektorovému modelu obsahuje výdajový multiplikátor navíc sazbu důchodové daně, z čehož vyplývá, že multiplikační účinek změny některého z agregátních výdajů je nižší.

Např. zvýšení nebo snížení vládních výdajů na nákup statků a služeb (G) povede ke zvýšení nebo snížení rovnovážného produktu, a to stejným multiplikačním procesem, jako tomu bylo při zvýšení investičních výdajů v dvousektorovém modelu - tato prvotní změna vládních výdajů vyvolá multiplikovanou změnu produktu (viz obrázek 19).

Velikost změny rovnovážného produktu lze spočítat dle následovné rovnice:

$$\Delta Y = \alpha * \Delta G$$

Obrázek 19: Dopad zvýšení vládních výdajů na rovnovážný produkt

Vliv na velikost rovnovážného produktu může mít i změna transferových plateb TR, a to prostřednictvím multiplikátoru transferových plateb:

$$\alpha_{TR} = \frac{mpc}{1 - mpc(1 - t)}$$

Velikost změny rovnovážného produktu vlivem změny poskytovaných transferových plateb lze spočítat dle následovné rovnice:

$$\Delta Y = \alpha_{TR} * \Delta TR_0$$

Dalším faktorem, který může vyvolat změnu rovnovážného produktu, je změna autonomních daní (T_A), a to prostřednictvím multiplikátoru autonomních daní, jenž se dá spočítat takto:

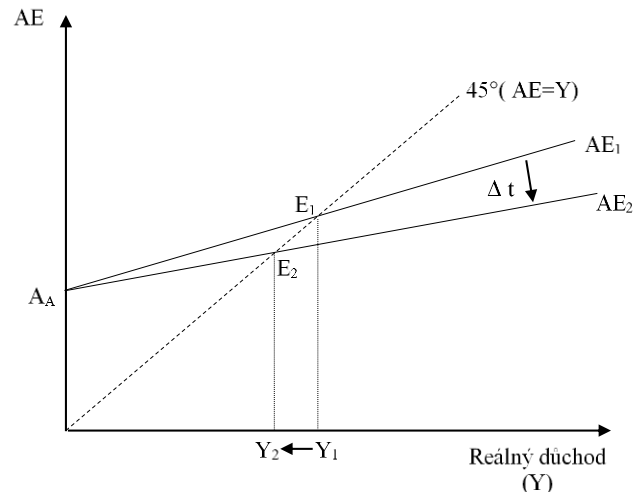
$$\alpha_{TA} = \frac{-mpc}{1 - mpc(1 - t)}$$

Velikost změny rovnovážného produktu vlivem změny autonomních daní lze spočítat dle následovné rovnice:

$$\Delta Y = \alpha_{TA} * \Delta T_A$$

Nutno dodat, že oproti změně vládních výdajů (G) bude efekt na rovnovážný produkt opačný, tj. zvýšení autonomních daní (TA) vyvolá za jinak nezměněných podmínek snížení rovnovážného produktu.

Stejně tak vliv změny sazby důchodové daně vyvolá opačnou změnu rovnovážného důchodu, než k jaké došlo při změně mezního sklonu ke spotřebě (mpc) – zatímco zvýšení mpc vyvolá zvýšení sklonu přímky agregátních výdajů a zvýšení rovnovážného produktu, zvýšení sazby důchodové sazby (t) vyvolá snížení sklonu přímky agregátních výdajů a tím pádem snížení rovnovážného produktu (viz obrázek 20).

Obrázek 20: Dopad zvýšení sazby důchodové daně rovnovážný produkt

3.3 Model čtyřsektorové ekonomiky

Model čtyřsektorové ekonomiky je poslední variantou jednoduchého keynesiánského modelu. Oproti předchozím variantám opouštíme předpoklad uzavřené ekonomiky a bereme v potaz, že ekonomika obchoduje se zahraničím, čím se více přibližujeme realitě. V tomto modelu tedy rozšiřujeme nám doposud známé tři sektory navíc o sektor zahraničí a ekonomiku tedy považujeme za otevřenou.

3.3.1 VLIV ZAHRANIČÍ NA DOMÁČÍ EKONOMIKU

Tím, že je ekonomika zapojena do mezinárodního obchodu, určitá část produkce se vyváží na zahraniční trhy a naopak určitá část produkce se dováží ze zahraničí. Země spolu obchodují z mnoha důvodů, což je blíže rozepsáno v poslední kapitole této učebnice. Vývoz statků (tzv. export) jako takový můžeme považovat za autonomní veličiny, tj. veličinu, která nezávisí na velikosti reálného důchodu. Velikost exportu je totiž dána jinými faktory, z nichž nejdůležitějším bude velikost produktu dosahovaného v zemích, kam míří export. V zásadě bude platit, že zvětšujícím se produktem zahraničních ekonomik se bude zvětšovat i export do těchto zemí. Dalšími důležitými faktory mohou být vývoj měnového kurzu či relace cenových hladin v domácí a zahraniční ekonomice, kterým se blíže budeme věnovat v poslední kapitole.

Jak již bylo uvedeno výše, v otevřené ekonomice je část statků a služeb, které poptávají ekonomické subjekty (domácnosti, firmy a vláda) dováženo ze zahraničí, potom hovoříme

o dovozu čili importu. Na rozdíl od exportu je import závislý na domácím reálném důchodu a bude se tedy jednat o indukovanou veličinu. Citlivost změny dovozu na změny úrovně důchodu charakterizuje mezní sklon k dovozu mpm , který vyjadřuje, jaká část přírůstku důchodu je vynaložena na dovoz statků ze zahraničí neboli jak se změní výdaje na dovoz při změně reálného důchodu:

$$IM = IM_A + m \cdot Y$$

kde IM_A je autonomní dovoz nezávislý na úrovni domácího důchodu a $m \cdot Y$ (IMI) je dovoz závislý na úrovni důchodu.

Z výše uvedeného vyplývá, že zatímco export se podílí na vytváření domácího důchodu, import představuje určitý únik důchodu v podobě části důchodu, který je vynaložen za statky vyprodukované v zahraničí. Proto je vždy důležité vzájemně porovnat tyto dvě veličiny – pokud od exportu odečteme import, dostaneme tzv. čistý export, který se dá zapsat následovně:

$$NX = EX - IM \text{ nebo: } NX = EX_A - IM_A - m \cdot Y$$

Pro funkci čistého exportu platí:

- roste-li zahraniční důchod, roste poptávka po exportovaném zboží z domácí ekonomiky, čímž se zvyšuje čistý vývoz,
- roste-li však domácí důchod, čisté vývozy se za jinak nezměněných podmínek snižují.

3.3.2 URČENÍ ROVNOVÁŽNÉHO PRODUKTU V ČTYŘSEKTOROVÉM MODELU

Pro určení rovnovážného produktu otevřené ekonomiky je nutné rozšířit agregátní výdaje (AE) o výdaje na čistý export (NX):

$$AE = C + I + G + NX$$

Oproti křivce agregátních výdajů v třísektorové ekonomice bude křivka agregátní výdajů ve čtyřsektorové ekonomice plošší, což je způsobeno vlivem importu, tj. únikem části výdajů na nákup zboží pocházejícího ze zahraničí. To má následně vliv i na multiplikační efekt, který je slabší, než tomu bylo v případě třísektorové ekonomiky, čili uzavřené ekonomiky.

Jednoduchý výdajový multiplikátor v otevřené ekonomice, tj. multiplikátor otevřené ekonomiky, který udává, o kolik se zvýší produkt, jestliže se zvýší export o jednotku; označuje se α :

$$\alpha = \frac{1}{1 - c(1 - t) + m}$$

Stejně jako v dvou nebo třísektorové ekonomice i ve čtyřsektorové ekonomice můžeme rovnovážný důchod určit součinem autonomních výdajů a příslušného multiplikátoru:

$$Y = \frac{1}{1 - c(1 - t) + m} * A_0$$

SHRNUTÍ KAPITOLY

Východiskem určení rovnovážného produktu v jednoduchém keynesiánském modelu je určení rovnovážné produkce agregátními výdaji, které vychází z předpokladu, že agregátní výdaje jsou stimulem růstu produktu a naopak.

Model předpokládá fixní cenovou hladinu a existenci produkční mezery. Dvousektorový model předpokládá existenci domácností a firem, jež mají své spotřební výdaje (C), resp. investiční výdaje (I). Zatímco funkce spotřebních výdajů je funkcí důchodu, funkce investičních výdajů funkcí důchodu není a jedná se o autonomní výdaje. Spotřební výdaje lze rozdělit na autonomní (nezávislé na výši důchodu) a indukované (závislé na výši důchodu). Rovnovážný produkt ve dvousektorové ekonomice bude dosažen tehdy, pokud se budou rovnat plánované agregátní výdaje reálnému produktu.

Třísektorová ekonomika je rozšířena o vliv vládního sektoru, který na jedné straně ekonomické subjekty zdaňuje formou autonomních daní či sazby důchodové daně, na straně druhé jim poskytuje transferové platby. Navíc vládní sektor vynakládá tzv. vládní výdaje na nákup statků a služeb (G) a agregátní výdaje je tak nutné rozšířit na $AE = C + I + G$. Disponibilní důchod definujeme jako rozdíl mezi běžným důchodem po odečtení celkových daní a přičtení transferových plateb.

V třísektorovém modelu rozlišujeme multiplikátory: multiplikátor vládních výdajů, multiplikátor transferových plateb a multiplikátor autonomních a důchodových daní.

Pro třísektorovou ekonomiku platí, že se úniky, tj. úspory a čisté daně rovnají nespotebním výdajům na finální produkci, tj. autonomním investicím a vládním nákupům statků.

Rozdíl celkových vládních výdajů a celkových daní, tj. $G + TR - TT$ charakterizuje stav rozpočtu, který může být vyrovnaný, přebytkový nebo deficitní.

Čtyřsektorový model ekonomiky zahrnuje kromě domácností, firem a vládního sektoru zahraniční obchod. Čistý export je rozdíl mezi vývozem a dovozem. Jednoduchý výdajový multiplikátor v otevřené ekonomice, tj. multiplikátor otevřené ekonomiky; udává, o kolik se zvýší produkt, jestliže se zvýší export o jednotku.

OTÁZKY

- 1. Určete velikost investičního multiplikátoru, pokud je dána spotřební funkce $C=300+0,8Y$ a investiční výdaje jsou 500 mld. Kč.**
 - a) 1.
 - b) 2.
 - c) 4.
 - d) 5.
- 2. Vypočítejte rovnovážnou úroveň důchodu, pokud víte, že v daném roce jsou investice 70 mld. Kč a spotřební výdaje jsou dány spotřební funkcí $C = 180 + 0,75Y$:**
 - a) 1000 mld. Kč.
 - b) 2000 mld. Kč.
 - c) 3000 mld. Kč.
 - d) 4000 mld. Kč.
- 3. Zvýšení sazby důchodové daně povede k:**
 - a) posunu křivky AE směrem nahoru.
 - b) posunu křivky AE směrem dolů.
 - c) zvýšení sklonu křivky AE.
 - d) snížení sklonu křivky AE.
- 4. Funkcí důchodu jsou:**
 - a) indukované spotřební výdaje.
 - b) investiční výdaje.
 - c) vládní výdaje na nákup statků a služeb.
 - d) výdaje na export.
- 5. Výdajový multiplikátor bude nejméně účinný v:**
 - a) dvousektorovém modelu ekonomiky.
 - b) třísektorovém modelu ekonomiky.

- c) čtyřsektorovém modelu ekonomiky.
- d) Ve všech výše uvedených modelech bude stejně účinný.

ODPOVĚDI

1d, 2a, 3d, 4a, 5c

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Navštivte webovou stránku Českého statistického úřadu (<https://www.czso.cz>) a v sekci Časové řady a podsekcí „Česká ekonomika od roku 1989 v číslech“ si stáhněte časovou řadu zachycující vývoj reálného hrubého domácího produktu v podobě růstu reálného HDP. Z této časové řady se pokuste identifikovat v čase jednotlivé fáze hospodářského cyklu.

4 MAKROEKONOMICKÝ MODEL AS-AD

NÁHLED KAPITOLY

Model AS-AD a dosahování makroekonomické rovnováhy.

Agregátní poptávka - její složky, průběh křivky agregátní poptávky, posun křivky agregátní poptávky, pozitivní a negativní poptávkové šoky. Agregátní nabídka – agregátní nabídka v krátkém období a dlouhém období, posuny křivky agregátní nabídky, pozitivní a negativní nabídkové šoky, změna potenciálního produktu, přirozená míra nezaměstnanosti.

Makroekonomická rovnováha – makroekonomická rovnováha v krátkém období a dlouhém období, rovnovážný produkt a rovnovážná cenová hladina v krátkém období, grafické vyjádření makroekonomické rovnováhy, změna makroekonomické rovnováhy a její dopad na rovnovážnou cenovou hladinu, rovnovážný produkt a zaměstnanost, potenciální produkt. Recesní a inflační mezera.

CÍLE KAPITOLY

Budete umět:

- Základní pojmy - agregátní poptávka a agregátní nabídka, krátkodobá a dlouhodobá agregátní nabídka, makroekonomická rovnováha v krátkém a dlouhém období

Získáte:

- znalosti vytváření makroekonomické rovnováhy
- schopnosti objasnit příčiny makroekonomické nerovnováhy

Budete schopni:

- definovat agregátní poptávku a agregátní nabídku
- určit jednotlivé složky agregátní poptávky a faktory způsobující její pohyb
- graficky aplikovat změny faktorů působící na posun agregátní nabídky nebo agregátní poptávky a jejich dopady na změnu makroekonomické rovnováhy jak v krátkém, tak i v dlouhém období
- objasnit důvody zasahování či nezasahování státu do ekonomiky v případě inflační mezery či recesní mezery za účelem její stabilizace

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Ekonomie, mikroekonomie, makroekonomie, klasický přístup, keynesiánský přístup, ekonomické sektory, tok výrobních faktorů, tok statků, hospodářská politika.

Model AS-AD, čili makroekonomický model popisující makroekonomické prostředí pomocí křivek agregátní nabídky (AS) a agregátní poptávky (AD) představuje základní model pro vysvětlení fungování ekonomiky. Zatímco některé modely (např. jednoduchý keynesiánský model) operují s předpokladem fixní (stálé) cenové hladiny, tento model analyzuje změny cenové hladiny a stejně jako jiné modely i změnu reálného produktu. Jelikož je cílem tohoto modelu popsat ekonomiku jako celek, je nutné agregovat ceny na všech trzích do jedné cenové hladiny (agregátní cenová hladina), jež se měří pomocí cenových indexů a platí, že s rostoucí cenovou hladinou musejí ekonomické subjekty vydávat na stejné množství statků a služeb větší množství finančních prostředků.

K ZAPAMATOVÁNÍ

V modelu musíme také zachytit celkové množství produktů a služeb, jež bude tvořit reálný produkt, který je možné vyjádřit např. pomocí hrubého domácího produktu, který jsme definovali dříve. Jinými slovy řečeno, v modelu AS-AD budeme sledovat vztah cenové hladiny (P) a reálného produktu (Y). Na vertikální ose budeme měřit cenovou hladinu (P), kdežto na horizontální ose budeme měřit reálný výstup ekonomiky (Y). Tento model budeme následně využívat i pro vyhodnocení účinků měnové a fiskální politiky na makroekonomickou rovnováhu. Jak již bylo uvedeno, klíčovými elementy jsou agregátní nabídka a agregátní poptávka, proto se jim budeme věnovat v následujícím výkladu.

4.1 Agregátní poptávka

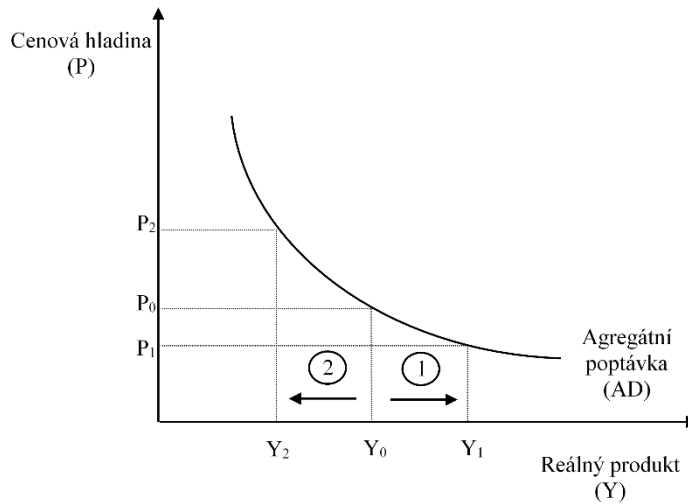
Agregátní poptávka (AD) ukazuje různá množství reálného produktu, která chtějí ekonomické subjekty (domácnosti, firmy, stát a zahraničí) koupit při různých úrovních cenové hladiny.

DEFINICE

Agregátní poptávku definujeme tedy jako celkové zamýšlené výdaje všech subjektů v ekonomice při určité cenové hladině.

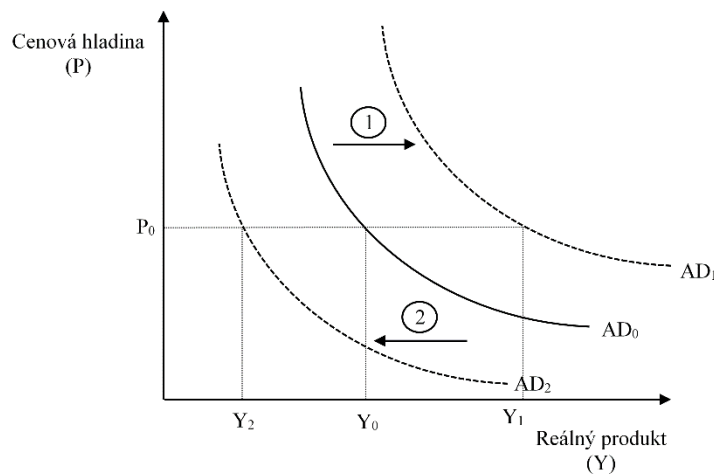
Tvar agregátní poptávkové křivky bude obdobný jako v případě tržní poptávkové křivky, tj. konvexní se záporným sklonem. To znamená, že s rostoucí cenovou hladinou bude klesat poptávané množství produktu, naopak s klesající cenovou hladinou bude poptávané množství produktu růst. Zdůvodnění klesající křivky AD je nicméně významně odlišné. Zatímco v případě tržní poptávkové křivky je klesající tvar způsoben do značné míry tzv. substitučním efektem (příkladem by mohla být situace na trhu Pepsi Coly a Coca Coly – dejme tomu, že cena obou výrobků je stejná a najednou dojde ke zvýšení ceny Pepsi Coly, které vyvolá snížení poptávaného množství, protože spotřebitelé začali více poptávat konkurenční výrobek Coca Cola). Jinými slovy řečeno cenové vlivy budou způsobovat pohyb po křivce tržní křivky poptávky, zatímco posun celé křivky bude způsobovat cena substitutu. Na agregátní úrovni však takový substituční, případně důchodový efekt, nezachytíme a zdůvodnění toho, proč je křivka AD klesající je tedy odlišné. V první řadě je nezbytné si uvědomit, pokud vyjdeme z první definice, že agregátní poptávka se skládá z dílčích výdajů ekonomických subjektů, a to z výdajů domácností na spotřebu (C), investičních výdajů soukromého sektoru, zejména firem (I), výdajů vládního sektoru na nákup statků a služeb (G) a čistého exportu (NX), jenž vyjadřuje vztah se zahraničím (export minus import). Analogicky s tržní poptávkovou křivkou, kde změna ceny daného výrobku měla vliv na celkové poptávané množství výrobku a způsobovala posun po křivce, tak i v případě křivky agregátní poptávky budou změny cenové hladiny vyvolávat změnu poptávaného reálného produktu, čili pohyb po křivce AD (nikoliv však posun celé křivky, viz obrázek č. 10). Změna cenové hladiny může mít vliv na výše uvedené výdaje (C, I, G a NX) v tom smyslu, že i když se sami o sobě nemění a jsou považovány za konstantní, tak může dojít k těmto efektům:

- **efekt bohatství** - zvýšení cenové hladiny snižuje reálnou hodnotu peněžních zůstatků (kupní sílu finančních aktiv), což ve své podstatě znamená, že ekonomické subjekty se stávají chudšími a omezí své výdaje (viz pohyb 2 v obrázku č. 10).
- **efekt úrokové míry** – zvýšení cenové hladiny vede ke zvýšení úrokové míry a snížení spotřebních a investičních výdajů – ekonomické subjekty je odkládají na později (viz pohyb 2 v obrázku č. 10). Snížení cenové hladiny by vedlo k pohybu 1 v obrázku č. 10.
- **efekt mezinárodního obchodu** - růst cenové hladiny způsobuje preferenci dovozů a snížení poptávaného množství reálného domácího produktu (viz pohyb 2 v obrázku č. 10).

Obrázek 21: Agregátní poptávky a posuny po křivce

Jestliže tyto efekty vyvolané změnou cenové hladiny způsobují posun po křivce agregátní poptávky, je otázkou, jaké faktory budou příčinou posunu celé křivky buď doprava, nebo doleva (při každé cenové hladině budou ekonomické subjekty poptávat větší nebo menší množství reálného produktu). Tyto pohyby zachycuje obrázek č. 11.

Obrázek 22: Agregátní poptávka a posuny celé křivky

K těmto posunům dojde tehdy, pokud se změní jeden nebo více faktorů:

- **Spotřební výdaje domácností (C)** – v tomto případě se jedná o změnu spotřebních výdajů při neměnné cenové hladině, jež mají vliv na poptávané množství reálného produktu, což v konečném důsledku způsobí posun křivky AD směrem doprava nebo doleva. Zásadní otázkou je, jaké faktory mohou způsobit situaci, že spotřebitelé

při stejné cenové hladině budou poptávat větší nebo menší množství reálného produktu. Mezi tyto faktory lze řadit:

1. *Bohatství spotřebitelů* – spotřebitelé disponují svým určitým bohatstvím v podobě jednak fyzických aktiv (např. nemovitosti), jednak finančních aktiv v podobě nejrůznějších finančních instrumentů jako jsou akcie, obligace nebo podílové fondy. Pokud bude tedy růst hodnota těchto aktiv, bude růst i relativní bohatství spotřebitelů, kteří začnou poptávat větší množství reálného produktu (viz posun 1 v obrázku č. 11).
 2. *Očekávání spotřebitelů* – na velikost spotřebních výdajů má velký vliv i tzv. důvěra spotřebitelů v ekonomiku, vládu, což se projevuje na jejich náladě a očekávání. Pokud spotřebitelé očekávají zhoršení výkonu ekonomiky (např. na základě informací z médií), které by mohlo způsobit i ztrátu pracovního místa, začnou se přizpůsobovat – omezí své spotřební výdaje, což bude mít za následek posun křivky AD směrem doleva (viz posun 2 v obrázku č. 11). Naopak v případě optimistických očekávání budou spotřebitelé věřit v tzv. dobré časy, relativní stálost zaměstnání a budou více utrácet za statky a služby (viz posun 1 v obrázku č. 11).
 3. *Zadlužení spotřebitelů* – na jedné straně může fakt, že si spotřebitelé na své „útraty“ vypůjčí u nejrůznějších finančních institucí, sehrát v krátkém časovém období pozitivní roli, tj. dojde ke zvýšení jejich spotřebních výdajů (viz posun 1 v obrázku č. 11). Na druhou stranu je však třeba dodat, že se jedná o tzv. spotřebu na dluh, která může v budoucnu způsobit vážné problémy. Pokud je míra zadlužení domácností vysoká, znamená to, že velkou část svých příjmů musí „obětovat“ na splátky dluhů z minulosti a tím pádem se může výrazně snížit jejich spotřeba, což by mělo za následek posun křivky AD směrem doleva (viz posun 2 v obrázku č. 11).
 4. *Daňové zatížení spotřebitelů a transferové platby* – výdaje spotřebitelů se odvíjejí zejména od toho, jaké je jejich relativní bohatství – to se může zvýšit nebo snížit v případě změny daní či poskytnutím transferových plateb (např. sociální dávky, důchody apod.). Jestliže tedy dojde např. ke zvýšení transferových plateb, dojde ke zvýšení příjmu spotřebitelů, což se projeví zvýšenými spotřebními výdaji a posunem křivky AD směrem doprava (viz posun 1 v obrázku č. 11). Stejný posun by způsobilo snížení daňového zatížení spotřebitelů. Naopak posun křivky AD směrem doleva by zapříčinilo snížení transferových plateb či zvýšení daní, jež spotřebitelé platí (viz posun 2 v obrázku č. 11).
- *Investiční výdaje sektoru firem (I)* – v tomto případě se jedná o změnu investičních výdajů (nákup kapitálových statků) při neměnné cenové hladině, jež mají vliv na poptávané množství reálného produktu, což v konečném důsledku způsobí posun křivky AD směrem doprava nebo doleva. Zásadní otázkou je, jaké faktory mohou způsobit situaci, že firmy při stejné cenové hladině budou poptávat větší nebo menší množství reálného produktu. Mezi tyto faktory lze řadit:

1. *Úrokové míry* – pokud dojde ke změně nabídky peněz, na trhu peněz dojde ke změně úrokové míry (např. při zvýšení nabídky peněz dojde ke snížení úrokové míry, což má za následek zvýšení investic firem - viz posun 2 v obrázku č. 11).
 2. *Očekávání zisků z investičních projektů* – pokud budou mít firmy optimistická očekávání ohledně možných zisků, budou více poptávat kapitálové statky, což způsobí posun křivky AD směrem doprava (viz posun 1 v obrázku č. 11). Naopak v případě pesimistických očekávání firmy svou poptávku po kapitálových statcích utlumí, což bude mít za následek posun křivky AD směrem doleva (viz posun 2 v obrázku č. 11).
 3. *Míra zdanění firem* – stejně jako spotřebitelé i firmy jsou daňově zatížené a pokud dojde např. ke zvýšení daně z příjmu, potom se snižuje zisk po zdanění a snižujíc se tak stimuly k dalším investicím (nehledě na to, že část ekonomiky se může přesunout do tzv. šedé zóny) a křivka AD se posune směrem doleva (viz posun 2 v obrázku č. 11). Snížení daně by zase přineslo opačný posun křivky AD, tj. doprava (viz posun 1 v obrázku č. 11).
 4. *Objem přebytečných výrobních kapacit* – pokud firmy nevyužívají stávajícího kapitálového vybavení, čili mají ho nadbytek, potom se bude snižovat poptávka po nových kapitálových statcích, což vyvolá posun křivky AD směrem doleva (viz posun 2 v obrázku č. 11) čili dojde ke snížení agregátní poptávky.
- *Výdaje vládního sektoru na nákup statků a služeb* – také vládní sektor tvoří důležitou složku agregátní poptávky, proto zvýšení vládních výdajů na nákup statků a služeb bude posouvat křivku AD doprava (viz posun 1 v obrázku č. 11), kdežto snížení vládních výdajů, ke kterému vlády inklinují zpravidla v průběhu ekonomické krize (např. se omezí investiční činnost státu při výstavbě infrastruktury v podobě dálnic nebo se nerealizuje státní zakázka ve vybraném ministerském resortu, např. armáda si z důvodu omezených finančních prostředků nakonec neobjedná nové terénní vozy), povede k posunu křivky AD doleva (viz posun 2 v obrázku č. 11), čili dojde ke snížení agregátní poptávky.
 - *Výdaje na čistý export* – dopad na polohu křivky AD má i zahraničí, tj. rozdíl mezi exportem a importem. Pokud zahraniční subjekty změní své nákupy českého zboží (dejme tomu sníží poptávku), a to nezávisle na vývoji cenové hladiny, bude to znamenat posun křivky AD směrem doleva (viz posun 2 v obrázku č. 11). Mezi tyto tzv. necenové vlivy patří v tomto případě zejména změna reálného HDP v zemi, kam směřuje export z domácí země (v případě České republiky bude tedy klíčové, jak se vyvíjejí ekonomiky Evropské unie a hlavně Německa, které je největším obchodním partnerem) nebo může být tato změna vyvolána i volatilitou měnového kurzu (pokud dojde k oslabení kurzu domácí měny, potom může vzrůst zájem zahraničních odběratelů, protože se může toto zboží jevit relativně levnější ve srovnání se zbožím z jiných zemí, kde např. k tomuto oslabení nedošlo, navíc oslabení domácí měny často vyvolává i pokles dovozu, který se zase jeví dražší, než jak tomu bylo před oslabením měny). V případě, když bude výsledná změna čistého exportu kladná, potom dojde k posunu křivky AD doprava (viz posun 1 v obrázku č. 11), v opačném případě zase doleva (viz posun 2 v obrázku č. 11).

4.2 Agregátní nabídka

DEFINICE

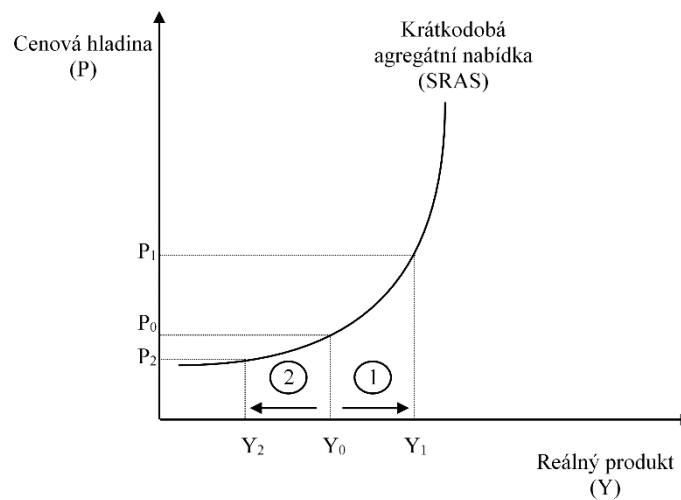
Agregátní nabídka (AS) vyjadřuje závislost nabízeného reálného produktu na cenové hladině. Agregátní nabídka v podstatě ukazuje, jak velký produkt budou chtít výrobci vyrábět při různých úrovních cenové hladiny.

Tvar křivky AS vychází z tradiční tržní nabídkové křivky, která vyjadřuje přímo úměrný vztah (v případě tržní nabídkové křivky přímo úměrný vztah mezi nabízeným množstvím určitého statku a jeho cenou, v případě agregátní nabídky množství reálného produktu a cenové hladiny). Křivka AS však nemá jen jeden tvar, a to z toho důvodu, že je zapotřebí rozlišovat krátké a dlouhé období. Jak již víme z přechozího předmětu, v krátkém období se na základě interakce nabídky a poptávky mění ceny statků a služeb, zatímco ceny práce (mzdové sazby) a ceny ostatních výrobních faktorů jsou neměnné. Naopak dlouhé období je vnímáno jako dostatečně dlouhé na to, aby se všechny ceny, tedy i včetně cen výrobních faktorů, přizpůsobily všem krátkodobým distorzím a nabízené množství se rovnalo poptávanému na všech trzích. Tato okolnost pak vede k tomu, že rozlišujeme dva tvary křivky agregátní nabídky (AS):

- **krátkodobá křivka AS** (v grafech ji znázorňujeme jako SRAS) připomíná standardní rostoucí tržní nabídkovou křivku a jedná se o přímo úměrný vztah mezi reálným produktem a cenovou hladinou. Je to tedy celkové množství produkce, které firmy nabízejí při daných cenách a mzdách. Tento tvar je nejčastěji vysvětlován strnulostí mzdových sazeb v reálné ekonomice, mylném vnímání pohybů cenové hladiny, což může vést k mylné interpretaci růstu mzdové sazby, který může být vnímán jako růst reálných mezd, ovšem jedná se pouze o růst nominálních mezd. Dalším vysvětlením může být existence neúplných informací o vývoji cen, kdy si např. domácnosti uvědomí změny cenové hladiny se zpožděním z důvodu postupného šíření informací.
- **dlouhodobá křivka AS** (v grafech ji znázorňujeme jako LRAS) a má vertikální tvar, kdy se neprojevuje funkční vztah mezi nabízeným množstvím produktu a cenovou hladinou – toto platí za situace, kdy ceny a mzdy jsou dokonale pružné a domácnosti mají úplné informace o cenách a mzdách. Ekonomika tak operuje na úrovni potenciálního produktu (výkon za předpokladu plného využití výrobních faktorů) a plné zaměstnanosti neboli přirozené míře nezaměstnanosti (plnou zaměstnanost ale nejde interpretovat tak, že práci má celá pracovní síla, spíše se jedná o stav ekonomiky a potažmo trhu práce, při kterém existuje „zdravá nezaměstnanost“, jež nevyvolává inflační tlaky a udržuje konkurenci mezi pracovní silou.

Jak je patrné z obrázku 12, tvar křivky SRAS je nejprve rostoucí, poté se její tvar blíží horizontální podobě. Zásadní otázka pak je, čím je tento průběh způsoben. V krátkém období jsou mzdové sazby neměnné a při zvýšení ceny výrobků budou výrobci motivováni ke zvyšování objemu své produkce – najímají další pracovníky a současně se zvyšuje počet odpracovaných hodin u těch pracovníků, jež již pro firmy v danou chvíli pracují. Proto změny cenové hladiny povedou v tomto případě ke změnám agregátního nabízeného množství (reálného produktu). Toto navyšování však nemůže pokračovat se stejným tempem do nekonečna a s čím větší intenzitou se začnou využívat dostupné výrobní faktory, tím se výrobci dostávají ke svým limitům, které jim nedovolí vyprodukovat více statků a služeb ani při rostoucích cenách.

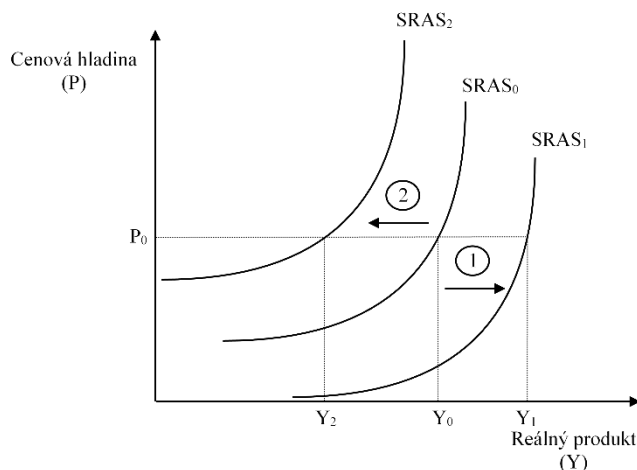
Obdobně jako tomu bylo v případě křivky agregátní poptávky, tak i v případě křivky agregátní nabídky budou změny cenové hladiny způsobovat pohyb pouze po křivce SRAS (viz obrázek 12 a jednotlivé posuny).

Obrázek 23: Krátkodobá agregátní poptávka a posuny po křivce

Mezi faktory, které mají vliv na polohu křivky (znázorněno na obrázku č. 13) neboli způsobují posun celé křivky, řadíme:

- **ceny výrobních faktorů** – pokud se zvýší ceny vstupů (v dnešní ekonomice hraje klíčovou roli cena ropy, jež patří mezi nejdůležitější suroviny), potom logicky dojde ke snížení agregátní nabídky, tj. k posunu křivky SRAS směrem doleva (posun 2 v obrázku č. 13). Naopak snížení ceny vstupů vyvolá posun křivky SRAS směrem doprava (posun 1 v obrázku č. 13). Tento faktor má vliv jen na polohu krátkodobé křivky agregátní nabídky (SRAS).

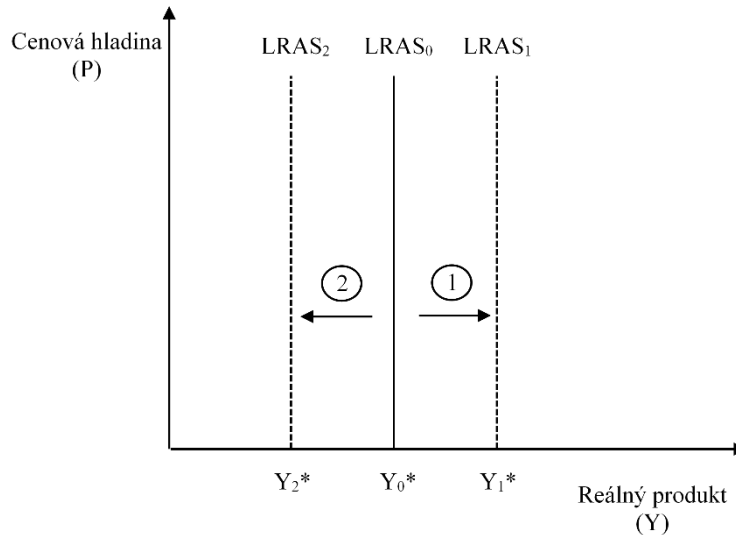

Obrázek 24: Krátkodobá agregátní poptávka a posuny křivky

Tyto faktory mají vliv jak na krátkodobou, tak i na dlouhodobou křivku agregátní nabídky:

- **množství výrobních faktorů** – pokud se zvýší pracovní síla v ekonomice (buď populační růst vlivem dřívější vyšší porodnosti, nebo příliv zahraniční pracovní síly), potom bude ekonomika schopna vyprodukovat větší množství produktu při stejné cenové hladině. S tím je úzce spojena i kapitálová zásoba v dané zemi – její zvýšení bude mít podobný efekt jako předchozí případ, tj. posun křivky SRAS nebo LRAS směrem doprava (viz posun 1 v obrázku č. 13 a č. 14). Snížení množství výrobních faktorů bude znamenat opačný posun.
- **produktivita výrobních faktorů** – ta je ekonomy vnímána jako základní faktor dalšího rozvoje ekonomiky – pokud je daná ekonomika schopna efektivněji využívat své výrobní faktory (zejména práce a kapitál), potom má předpoklady k ekonomickému růstu. V praxi se zejména jedná o lidský kapitál (např. pokud se zvýší vzdělanostní úroveň pracovní síly, potom se mohou produkovat statky s vyšší přidanou hodnotou, což způsobí posun křivky SRAS nebo LRAS doprava). Rovněž zvýšení technologie výroby (např. zavedením nových výrobních linek) bude znamenat posun obou křivek směrem doprava. Naopak při snížení produktivity výrobních faktorů se posunou obě křivky směrem doleva (viz posun 2 v obrázku č. 13 a č. 14).
- **používané zdroje a energie** – pokud se v dané zemi objeví nové surovinové zdroje, může to znamenat zvýšení jak krátkodobé, tak i dlouhodobé agregátní nabídky (svého času se jednalo např. o arabské země, kde byly objeveny obrovské zásoby ropy, jež přispěly k ekonomickému růstu těchto zemí. V současnosti bychom mohli uvést např. USA a jejich těžbu tzv. břidlicového zemního plynu, která byla svého času finančně náročná a nevyplatila se tak, ovšem s nástupem nových technologií se v současné době již tento způsob těžby vyplácí a může tak mít vliv na posun obou křivek směrem doprava).
- **podnikatelské prostředí a právní systém v dané zemi** – na polohu křivek může mít vliv i zdánlivě nesouvisející okolnosti. Pokud např. daný stát výrazně zjednoduší

podnikání, nastaví transparentní systém zakládání podnikání a efektivní vymahatelnost práva, potom se jedná o tzv. podnikatelsky přátelské prostředí, což může vést k posunu obou křivek směrem doprava.

Obrázek 25: Dlouhodobá agregátní poptávka a její změny

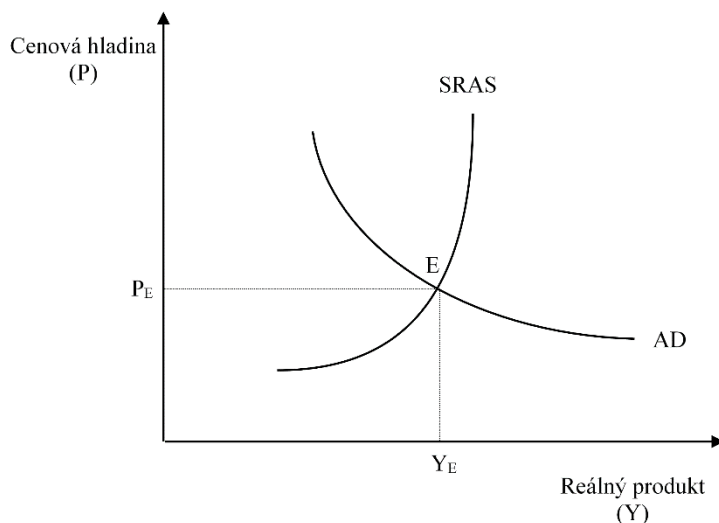
4.3 Makroekonomická rovnováha a její změny

Obdobně, jako tomu bylo v případě dílčích křivek AS a AD, tak i v případě makroekonomické rovnováhy budeme vycházet z poznatků, které jsme získali při studiu mikroekonomie. Z ní známe, že rovnováha na dílčím trhu (např. pomerančů) je dosažena tehdy, pokud se rovná nabízené množství tomu poptávanému. Potom toto množství považujeme za rovnovážné, a to se nabízí a poptává za tzv. rovnovážnou cenu.

K ZAPAMATOVÁNÍ

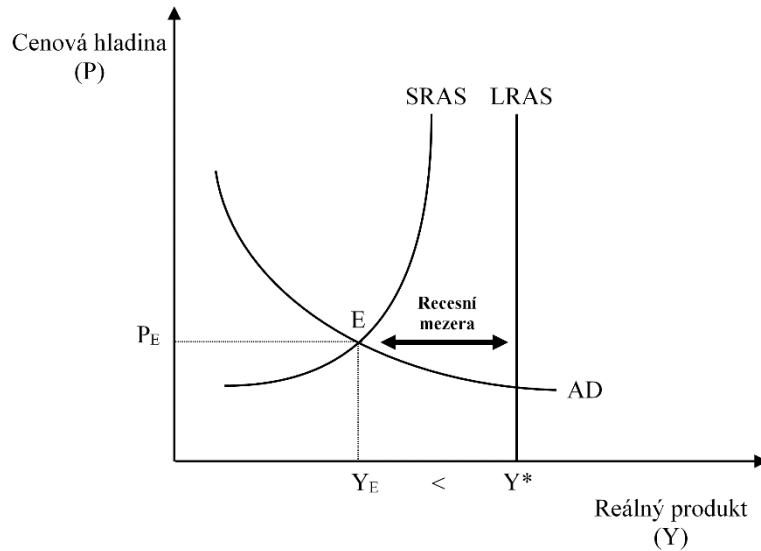
V případě agregátních veličin to bude znamenat, že rovnováha bude dosažena tehdy, pokud se bude rovnat nabízené agregátní množství produktu tomu poptávanému čili v průsečíku křivek AS a AD, kdy je dosažena rovnovážná cenová hladina P a rovnovážná úroveň reálného produktu Y (viz obrázek č. 15). V makroekonomických souvislostech to znamená, že to je stav, který nesignalizuje potřebu změny (při této úrovni produktu neexistují tlaky na jeho změnu, neexistuje přebytečná ani nedostatečná poptávka nebo nabídka). Rovněž je nutné vzít potaz, že na rozdíl od dílčích trhů je agregátní trh výrazně složitější a je ovlivňován celou řadou faktorů, některých dokonce mimo samotnou ekonomiku.

Obrázek 26: Krátkodobá makroekonomická rovnováha

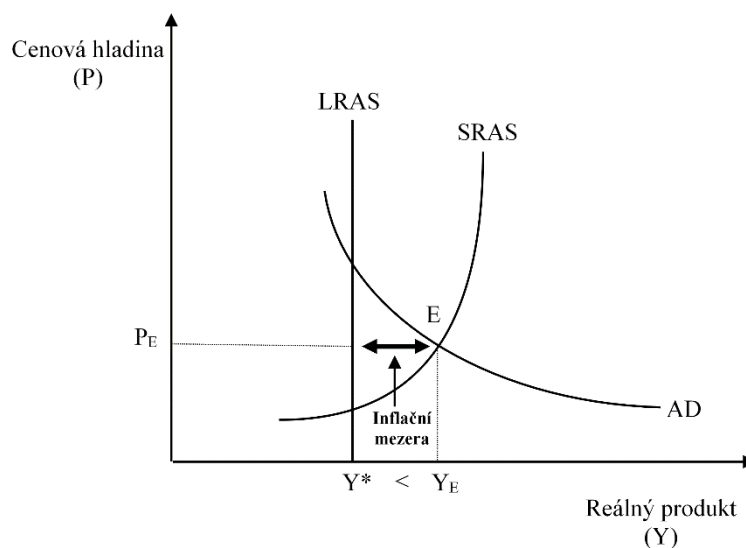
Jak už ale bylo zmíněno v předchozí části, rozlišujeme dvě křivky agregátní poptávky – krátkodobou SRAS a dlouhodobou LRAS. Proto pro nás bude důležité sledovat relaci krátkodobé makroekonomické rovnováhy dané průsečíkem křivek SRAS a AD vůči poloze dlouhodobé křivky agregátní nabídky LRAS, která představuje dlouhodobě udržitelný výkonnostní potenciál dané ekonomiky. Mohou nastat dvě základní situace:

- **krátkodobá makroekonomická rovnováha se nachází nalevo od křivky LRAS**, což znamená, že skutečný produkt je nižší, než kolik by mohla ekonomiky produkovat v případě plného využití výrobních faktorů. V makroekonomii se tento stav nazývá jako *recesní mezera* (na příkladu sportovce bychom to mohli přirovnat k situaci, kdy běžec na 10 km má potenciál tuto trať zaběhnout za 1 hodinu, ale tento svůj potenciál nevyužívá a trať uběhne za 1 hodinu a 15 minut – příčinou může být např. špatná životospráva, nedostatečná vůle k tréninku či špatně stanovený tréninkový plán. Pokud by však tyto příčiny odstranil, potom by se mohl posunout na tento svůj potenciál a zaběhnout trať za 1 hodinu). V makroekonomických souvislostech to znamená, že výrobní faktory nejsou plně využity, existuje vyšší nezaměstnanost a ekonomika tak dosahuje nižší výkonnosti, než kolik činí její potenciál. Tato situace je zachycena pomocí modelu ASAD v obrázku č. 16.

Obrázek 27: Recesní mezera

- krátkodobá makroekonomická rovnováha se nachází napravo od křivky LRAS**, což znamená, že skutečný produkt je vyšší, než kolik je ekonomika schopna dlouhodobě vyprodukovat. V makroekonomii se tento stav nazývá jako **inflační mezera** (na příkladu již zmíněného běžce s potenciálem zaběhnout 10 km za 1 hodinu, což by odpovídalo průměrné rychlosti 10 km/hod. to znamená, když běžec poběží v určitém úseku rychleji, krátkodobě bude jeho výkonnost sice vyšší, než kolik činí jeho potenciál, ale riskuje, že nakonec do cíle nedoběhne – jeho tělo se totiž může díky přecenění sil začít zahřívat, dehydratovat až našemu běžci zkrátka dojdou síly a buď bude muset závod přerušit, doplnit tekutiny a podpůrné látky, aby byl schopen pokračovat v závodě, anebo jej může dokonce i vzdát). V makroekonomických souvislostech je to situace, kdy ekonomika zažívá tzv. vrchol – firmy vyrábějí na samé hranici svých možností, na trhu práce jsou de facto nezaměstnaní jen ti, kteří o práci nestojí, proto firmy jen velmi těžko hledají nové zaměstnance, pokud chtějí vyrábět více, což vede k hromadnému navyšování mezd (jeden z inflačních faktorů) a velmi často je tento vývoj doprovázen i tzv. bublinou na realitním trhu, kdy skokově rostou ceny nemovitostí a všechny tyto faktory pak způsobují, že se ekonomika začne přehřívat, což je dlouhodobě neudržitelné. Tuto situaci zachycuje obrázek č. 17.

Obrázek 28: Inflační mezera

Obě dvě situace mají něco společného – vyvolávají potřebu změny, a to přiblížit skutečný produkt tomu potenciálnímu. Zatímco v prvním případě bude vhodné hledat způsoby, jak ekonomiku stimulovat, aby se přiblížila svému potenciálnímu produktu čili dlouhodobě udržitelné výkonnosti, tak v druhém případě je zapotřebí nutně hledat nástroje, jak ekonomiku „zchladit“. Jaké jsou možnosti, si řekneme v dalších kapitolách, ve kterých se budeme věnovat nástrojům monetární a fiskální politiky, jež patří mezi základní typy hospodářské stabilizační politiky, se kterými se můžeme v praktickém životě setkat.

4.3.1 PŘÍSTUPY K DOSAHOVÁNÍ MAKROEKONOMICKÉ ROVNOVÁHY

V rámci vývoje teoretické ekonomie se v průběhu času objevily dva hlavní proudy (viz první kapitola tohoto učebního textu), jež si kladou za cíl vysvětlit dosahování makroekonomické rovnováha:

- **klasický přístup** vychází z předpokladu autoregulační schopnosti ekonomiky při obnovování rovnováhy.
- **keynesiánský přístup** zase vychází z předpokladu inherentně nestabilní ekonomiky, která nedisponuje autoregulačními mechanismy při obnovování rovnováhy.

Klasický přístup vychází z předpokladu pružnosti cen, jež přispívá k samoregulaci dílčích trhů pomocí cenového mechanismu. Mimo to klasikové odvozují vývoj úspor a investic čistě dle úrokové míry: růst úrokové míry motivuje domácnosti k tvorbě úspor (S), jež se následně skrze bankovní sektor mění na investice (I). Úrokovou míru tedy berou jako vyčistišťující faktor na trhu kapitálu. Pakliže vezmeme v potaz výše uvedené, znamená to, že cenový mechanismus zareaguje na výkyvy AD tak, že navrátí skutečný výkon ekonomiky na úroveň potenciálu (jinými slovy řečeno ekonomika je schopna sama o sobě obnovit makroekonomickou rovnováhu a zásahy do ní nejsou nutné).

Keynesiánský přístup vychází z předpokladu nepružných cen, zejména směrem dolů, což vede k tomu, že samoregulace trhů pomocí cenového mechanismu je tak nižší. Na určitých trzích se navíc strnulost cen přičítá monopolnímu či oligopolnímu tržnímu prostředí, které jsou typy nedokonalé konkurence. Rozdílný je rovněž pohled keynesiánců na trh kapitálu, resp. funkci úrokové míry - vývoj úspor a investic se neodvíjí výlučně dle vývoje úrokové míry (to je dáno nižší citlivostí investic na úrokovou míru a tím, že úspory jsou funkcí důchodu a úroková míra tak není schopna zabezpečovat automaticky obnovu rovnováhy finančního trhu a neprobíhá automatická přeměna úspor v investice). Agregátní poptávka zaostává za agregátní nabídkou, což způsobuje omezený výkon ekonomiky, který je pod úrovní potenciálního produktu => v ekonomice nejsou využívány výrobní kapacity a vzniká vysoká nezaměstnanost. Jako hlavní nástroj k obnovení rovnováhy vidí stimulaci agregátní poptávky (např. zvýšením vládních výdajů).

SHRNUTÍ KAPITOLY

Model AS-AD vysvětluje dosahování makroekonomické rovnováhy v krátkém i dlouhém období. Oproti jiným modelům operuje s proměnlivou úrovní cenové hladiny.

Křivka agregátní poptávky (AD) představuje celkové výdaje ekonomických subjektů (spotřební výdaje domácností, investiční výdaje firem, vládní výdaje na nákup statků a služeb, čistý export) při určité úrovni cenové hladiny.

Posuny po křivce AD jsou způsobeny vlivy změny cenové hladiny, zatímco pohyby celé křivky jsou dány poptávkovými šoky, jež mohou AD zvyšovat nebo snižovat.

Křivka agregátní nabídky (AS) představuje agregátní množství produktu nabízené při určité cenové hladině. Rozlišujeme krátkodobou křivku agregátní poptávky (SRAS) a dlouhodobou verzi (LRAS). Křivka SRAS rostoucí (vyjadřuje přímo úměrný vztah mezi produktem a cenovou hladinou), kdežto křivka LRAS je vertikálou, a představuje tak situaci, kdy ekonomika operuje na úrovni produkčních možností, tj. na úrovni potenciálního produktu při plném využití výrobních faktorů.

Posuny křivky agregátní nabídky způsobují nabídkové šoky, například změny cen vstupů nebo produktivity výrobních faktorů.

Recesní mezera (mezera produktu) je rozdíl mezi skutečným produktem a potenciálním produktem, který vyjadřuje, že skutečný produkt je menší než potenciální a výrobní faktory tudíž nejsou plně využity, což s sebou nese i nižší zaměstnanost. Naopak inflační mezera představuje situaci, kdy je skutečný produkt větší než potenciální a výrobní faktory jsou využívány s příliš velkou intenzitou a ekonomice hrozí přehřátí, neboť ekonomika operuje za hranicí svých dlouhodobých možností.

Poptávkové a nabídkové šoky způsobují změnu makroekonomické rovnováhy, která mění jak rovnovážnou úroveň reálného produktu a zaměstnanosti, tak i rovnovážnou cenovou hladinu.

Z dlouhodobého hlediska je makroekonomická rovnováha vždy na úrovni potenciálního produktu, a proto nabídkové a poptávkové šoky ovlivňují pouze rovnovážnou cenovou hladinu a nemění velikost rovnovážného produktu, který je shodný s potenciálním a také nemění úroveň zaměstnanosti, která je na své přirozené míře.

V průběhu času se konstituovaly dva základní přístupy k makroekonomické rovnováze - klasický přístup, který vychází z předpokladu autoregulační schopnosti ekonomiky při obnovování rovnováhy, a keynesiánský přístup, jenž vychází z předpokladu inherentně nestabilní ekonomiky, která nedisponuje autoregulačními mechanismy při obnovování rovnováhy. Klasický přístup preferuje nezasahování do ekonomiky v případě projevů nerovnováh, naopak keynesiánský přístup za této situace upřednostňuje zásahy státu a jako hlavní nástroj k obnovení rovnováhy vidí stimulaci agregátní poptávky (např. zvýšením vládních výdajů).

OTÁZKY

1. Posun křivky AD směrem doprava může způsobit:

- a) snížení cenové hladiny.
- b) zvýšení cenové hladiny.
- c) pokles investičních výdajů.
- d) růst investičních výdajů.

2. Pokles křivky SRAS může být způsoben:

- a) poklesem mzdových nákladů.
- b) poklesem investičních výdajů.
- c) růstem mzdových nákladů.
- d) růstem investičních výdajů.

3. Potenciální produkt čili situace, kdy ekonomika operuje na úrovni plné zaměstnanosti, je představována:

- a) horizontální křivkou LRAS.
- b) vertikální křivkou LRAS.
- c) horizontální křivkou SRAS.
- d) vertikální křivkou SRAS.

4. Pokud je skutečný produkt vyšší než potenciální, potom hovoříme, že ekonomika se nachází v:

- a) inflační mezeře.
- b) recesní mezeře.
- c) stagnační mezeře.
- d) tato situace nemůže nastat.

5. Klasický přístup k makroekonomické rovnováze vychází z předpokladu:

- a) nepružných cen.
 - b) nepružných mezd.
 - c) pružných mezd.
 - d) neexistence vnitřních mechanismů automatického obnovování rovnováhy.
-

ODPOVĚDI

1d, 2c, 3b, 4a, 5c

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Pomocí modelu AS-AD graficky znázorněte situaci:

- a) výkon ekonomiky je na úrovni, odpovídající přirozené míře nezaměstnanosti. Jaký vliv má na výši produktu a cenovou hladinu zvýšení mzdových nákladů?
 - b) vliv poklesu vládních výdajů na makroekonomickou rovnováhu, pokud se ekonomika nachází v recesní mezeře.
 - c) pokles investičních výdajů, pokud se ekonomika nachází na úrovni plné zaměstnanosti?
 - d) za předpokladu, že se ekonomika nachází v inflační mezeře znázorněte vliv poklesu vládních výdajů na makroekonomickou rovnováhu.
-

5 PENÍZE, CENY V TRŽNÍ EKONOMICE A INFLACE

NÁHLED KAPITOLY

Peníze, vývoj peněz, formy peněz, funkce peněz, peněžní agregáty. Trh peněz, poptávka po penězích, nabídka peněz, rovnováha na trhu peněz, změna rovnováhy na trhu peněz. Centrální banka, komerční banky, multiplikovaná tvorba bankovních depozit.

Inflace, míra inflace, deflace a dezinflace, měření inflace: index spotřebitelských cen, Příčiny inflace – poptávková inflace, nákladová inflace, stagflace, inflační spirála, míra nezaměstnanosti nezrychlující inflaci NAIRU, důsledky inflace.

CÍLE KAPITOLY

Budete umět:

- Základní pojmy jako jsou peníze, komoditní peníze, papírové peníze, peněžní zá-soba, peněžní agregáty, likvidita, komerční banky, centrální banka, míra povinných minimálních rezerv, multiplikátor deponitních peněz, poptávka po penězích, nabídka peněz, rovnováha na trhu peněz, inflace, míra inflace, způsoby měření inflace, typy inflace, poptávková inflace, nákladová inflace, stagflace, inflační spirála, NAIRU, protiinflační politika.

Získáte:

- vědomosti o fungování trhu peněz včetně jeho subjektů
- znalosti o inflaci, jejích příčinách a dopadech na ekonomické subjekty a jejich chování

Budete schopni:

- definovat peníze, jejich funkce a historické formy peněz.
- charakterizovat základní peněžní agregáty a možnosti jejich využití.
- popsat bankovní systém a roli centrální banky a komerčních bank.
- aplikovat způsoby měření inflace a vypočítat míru inflace.
- popsat jednotlivé typy inflace a jejich dopad na funkce peněz a na rozhodování ekonomických subjektů.
- interpretovat poptávkovou a nákladovou inflaci a vysvětlit dopady na makroekonomickou rovnováhu.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Peníze, komoditní peníze, papírové peníze, peněžní zásoba, peněžní agregáty, likvidita, centrální banka, komerční banky, povinné minimální rezervy, multiplikátor depozitních peněz, poptávka po penězích, nabídka peněz, rovnováha na trhu peněz, inflace, deflace, dezinflace, index spotřebitelských cen, indexy cen výrobců, deflátor HDP, poptávková inflace, nákladová inflace, stagflace, inflační spirála, inflace mírná, pádivá, hyperinflace.

V rámci této kapitoly se zaměříme na velmi důležité makroekonomické jevy, a to jsou peníze, ceny a inflace. Bude nás zajímat, proč vznikly peníze, jaké jsou její formy, struktura bankovního systému, role centrální banky a komerčních bank, co vyvolává růst cenové hladiny (inflace) a jaký to má dopad na ekonomické sektory a jejich rozhodování.

5.1 Peníze a jejich role v ekonomice

V současné době jsou peníze velmi důležitou součástí moderní tržní ekonomiky. Na jedné straně jsou potřebné a umožnily zjednodušení obchodních transakcí, na straně druhé je třeba vnímat peníze jako možný zdroj problémů ekonomiky, o kterých se budeme bavit v dalším výkladu.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Je tedy důležité rozlišovat mezi tzv. *reálnou ekonomikou*, která je charakteristická převládáním výrobních faktorů (práce, půda, kapitál) ve statky a služby a tzv. *peněžní ekonomikou*, která je charakterizována penězi ve všech podobách a z velké části není hmatatelná, tak jako je tomu v případě reálné ekonomiky. Co je však důležité dodat, je fakt, že obě podoby ekonomiky jsou vzájemně propojené a navzájem se ovlivňují, ať už v pozitivním nebo negativním slova smyslu.

Než se však dostaneme k problémům současné ekonomiky, podívejme se nejprve na stručný vývoj peněz.

5.1.1 VÝVOJ PENĚZ

Obchodování je vlastnost typická pro člověka. Již od pradávna mají lidé tendenci sdružovat ve skupinách, ve kterých je výhodné, aby se její členové specializovali na jednotlivé pracovní úkoly. S rozvojem lidské společnosti doprovázené vznikem zemědělství, zpracováním kovů, jež se daly využívat na výrobu pracovních nástrojů, rostla i potřeba vzájemné

výměny (např. zemědělec vypěstoval plodiny, které mohl následně směnít za nějaký pracovní nástroj). Takováto výměna zboží za zboží se nazývá **barterový obchod**. Jeho hlavní nevýhodou bylo určení směnné hodnoty (použijeme stejný příklad zemědělce, který chce směnít bochník chleba za jeden rýč, který vyrobil řemeslník, tak na první pohled je logické, že hodnota rýče bude vyšší než bochníku chleba. Otázkou ale je, kolik kusů bochníků chleba odpovídá hodnotě jednoho rýče – hodnota zboží se v raných fázích vývoje ekonomie jako vědy vyjadřovala zpravidla pomocí množství práce potřebné k výrobě daného statku. Pokud bychom tedy vyšli z předpokladu, že 10 bochníků chleba se rovná hodnotě jednoho rýče, potom by výměna mohla proběhnout v tomto směnném poměru. Má to však nevýhodu v tom, že řemeslník by potřeboval třeba jenom 3 bochníky a zbylých 7 bochníků by mu bylo k ničemu. Z toho plyne zásadní komplikace – pokud chceme směnít zboží za zboží, musíme najít v určitém čase obchodního partnera, který bude poptávat náš výrobek a navíc i v daném směnném poměru, což se ukázalo býti v praxi dosti problematické).

Proto lidé začali uvažovat o nějaké komoditě, která by mohla plnit roli tzv. **prostředníka směny** neboli aktivum, které by bylo všeobecně přijímáno jako platidlo. V tomto případě by zmizel výše uvedený problém s hledáním vhodného obchodního partnera, který by potřeboval náš výrobek a navíc v daném směnném poměru. Nejprve se začaly využívat tzv. **komoditní peníze**, které měly zpravidla formu něčeho, co bylo považováno za relativně vzácné a v dané komunitě všeobecně akceptovatelné jako platidlo – nejprve se jednalo o komodity typu jantaru, perlí, kožešin a drahých kovů. Postupem času se začaly čím dál víc prosazovat komoditní peníze ve formě drahých kovů (např. hřivny stříbra). Vznik komoditních peněz tak výrazně usnadnil obchod, který přispěl k rozvoji společnosti. Časem se změnila i forma drahých kovů jakožto platidla – čím dál více se začaly razit stříbrné mince (pro běžné obchodní transakce) a zlato ve větší váze (např. zlaté pruty) pro větší obchody. Tím, jak se začala v 17. a 18. století rozvíjet výroba v podobě manufaktur, která byla díky dělbě práce mnohem rychlejší a efektivnější, rostla i potřeba modernějších forem platidel – postupně začaly vznikat peníze v papírové podobě, které byly nejprve ve formě dlužných úpisů vydávaných komerčními ústavami, které byly směnitelné za zlato, a proto byly rovněž zlatem kryté.

Současně vznikla také jiná forma papírových peněz - **státovky**, jež vznikaly z rozhodnutí panovníka a sloužily zpravidla k financování mimořádných výdajů (např. válečných), nebyly ovšem nijak kryty. Velmi často jejich nadměrná emise vedla k jejich zneplatnění. Poté existoval poměrně dlouho systém zlatého standardu (směnitelnost peněz za zlato), který existoval v různých modifikacích až do počátku 70. let 20. století, kdy už za zlato byla směnitelná pouze jedna měna, a to americký dolar. V současnosti nejsou peníze kryty a jedná se tedy o peníze s nuceným oběhem. Hotovostní peníze ve formě mincí a bankovek (v papírovém nebo umělohmotném provedení) jsou emitovány centrálními bankami.

V posledních 30-ti letech se s rozvojem internetu dynamicky zrychlil obchod a dnes známe peníze nejen v hotovostní formě ale i v podobě bezhotovostní, tj. v podobě platebních karet k běžnému účtu, kreditních karet nebo v elektronické podobě, kdy existují předplacené karty, pomocí nichž můžeme platit např. jízdenku v autobuse nebo platíme skrze mobilní telefon pomocí SMS.

5.1.2 PENÍZE A JEJICH FUNKCE

DEFINICE

Peníze jsou zpravidla definovány jako statek, který v určité společnosti slouží jako všeobecně přijímaný prostředek směny (platidlo).

Z pohledu práva se používá termín zákonné platidlo, tj. měna daného státu (např. v ČR to je zatím česká koruna, v eurozóně euro).

Existují tři základní funkce peněz:

- **prostředek směny** – peníze zprostředkovávají koupi a prodej zboží a služeb, přinesly tak zjednodušení obchodu ve srovnání s barterovou směnou;
- **zúčtovací jednotka** - peníze vyjadřují ceny statků, hmotná a nehmotná aktiva (tzv. oceňování) – jsou důležité v rámci podnikových kalkulací při odhadování nákladů výroby;
- **uchovatel hodnoty** – pomocí peněz lze uchovat hodnotu pro budoucí spotřebu a na základě současné odložené spotřeby akumulovat peníze a vytvářet budoucí bohatství.

Kromě těchto základních funkcí jsou pro peníze charakteristické i určité vlastnosti:

- **dělitelnost** – toto je hlavní výhoda peněz, lze je totiž rozložit na menší jednotky (např. koruna na haléře vs. problematické, ba dokonce nemožné další dělení mušlí, v případě že by se jednalo o platidlo);
- **zaměnitelnost** - účastníkům směny je de facto jedno, v jaké formě či složení peníze vydají/přijmou, dokud platí, že dohromady dají smlouvenou cenu (10x100 Kč= 1x 1000 Kč);
- **přenositelnost** - oproti drahým kovům výrazně lehčí a jsou tak nižší transakční náklady, což je ještě umocněno vznikem platebních karet;
- **trvalost a trvanlivost** - není navržena žádná expirace, peníze v současné podobě mají i delší životnost.

5.1.3 PENĚŽNÍ AGREGÁTY

Jak bylo zmíněno v předchozím textu, postupně se začaly jako prostředník prosazovat peníze v podobě, jak je známe dnes, tj. v podobě bankovek a mincí – penězům v této fyzické podobě říkáme **hotovostní peníze**. V dnešní ekonomice, která má silně rozvinuté finanční produkty, se však nejedná o jedinou formu peněz. Existují rovněž peníze v **bezho-**

tovostní podobě, což jsou převážně vklady (deposita) na našich účtech u finančních institucí, nejčastěji bank. V anglosaském bankovním světě jsou poměrně obvyklé šeky, jejichž prostřednictvím je možné provádět platební transakce (za předpokladu dostatečného zůstatku na běžném účtu), které jsou však postupně nahrazovány modernější formou v podobě platebních karet. Tím však rozmanitost forem peněz nekončí, některé vklady mají dlouhodobější charakter např. v podobě víceletých termínovaných vkladů nebo cenných papírů. Dnešní vnímání peněz je tak mnohem širší, než by se mohlo na první pohled zdát. Proto se zaměříme v našem výkladu na vymezení peněz v užším a širším slova smyslu. K tomu nám pomohou tzv. **peněžní agregáty**, které se od sebe liší stupněm likvidity, což je stupeň připravenosti aktiv k platbám. Toto rozlišování je různé, neboť jednotlivé peněžní agregáty mají jiný vliv na makroekonomický vývoj dané země.

Pro naše potřeby využijeme členění peněžních agregátů dle České národní banky:

- **M1** představuje nejlikvidnější aktiva, tj. hotovostní oběživo (bankovky a mince v oběhu) a netermínované vklady v domácí měně, tj. vklady na běžných účtech (skrze platební karty s nimi hradíme běžné nákupy);
- **M2** představují peníze v širším slova smyslu, tj. agregát M1+ termínované vklady (možnost jejich použití je omezená např. výpovědní lhůtou do 3 měsíců či splatností do 2 let);
- **M3** je peněžní agregát, který rozšiřuje agregát M2 o obchodovatelné nástroje emitované sektorem měnových finančních institucí (akcie/podílové listy fondů peněžního trhu a papíry peněžního trhu, a repo operace).

5.2 Trh peněz

Trh peněz je trhem svého druhu, pro nějž však platí některé zákonitosti jako u jakéhokoliv jiného trhu. Peníze si musíme představit jako zboží, se kterým se na trhu obchoduje – některé subjekty peníze poptávají, některé zase nabízejí. Můžeme tedy použít i standardní definici trhu, že se jedná o místo, kde se střetává nabídka s poptávkou, byť je toto místo často virtuální. Pokud tedy peníze chápeme jako zboží, musí existovat i jeho cena, která se však vyjadřuje jako úroková míra, jež se vytváří na trhu vzájemným působením nabídky a poptávky. Než se však dostaneme k popisu fungování trhu peněz, musíme si nejprve definovat poptávku po penězích a také nabídku peněz.

5.2.1 POPTÁVKA PO PENĚZÍCH

Poptávku po penězích je zapotřebí vnímat v kontextu přání ekonomických subjektů (domácnosti, firmy, stát, ale i zahraničí) držet peníze jako prostředek směny či uchovatele hodnoty. Samotnou poptávku po penězích můžeme definovat obdobně jako standardní poptávku.

DEFINICE

Poptávka po penězích je množství poptávaných peněz při určité úrokové míře, což je jinými slovy cena peněz. Množství poptávaných peněz si můžeme tedy představit jako jakousi zásobu peněžních zůstatků, která může být nominálního charakteru (nezohledňujeme měnící se ceny statků a služeb) nebo reálného charakteru.

Klíčovou otázkou je, co vede ekonomické subjekty k držbě peněz, ať už v hotovosti nebo na běžných účtech, resp. jaká je jejich motivace k držbě těchto peněz sice v nejlídnější podobě, avšak nesoucí nižší úrok, než kdyby disponovaly s penězi v méně likvidní podobě, ale nesoucí vyšší úrok. Proto musíme rozlišovat několik druhů motivů k držbě peněz:

- **transakční motiv** je založen na funkci peněz jako prostředníku směny. Ekonomické subjekty tak drží určitou peněžní zásobu, kterou potřebují k realizaci každodenních nákupů. Při popisu tohoto motivu je zapotřebí vzít v potaz také časový nesoulad (například domácnosti potřebují nakupovat potraviny několikrát týdně, ale výplatu dostávají 1x za měsíc a z tohoto důvodu potřebují držet určité množství peněz).
- **opatrnostní motiv** již není spojen s každodenními výdaji, ale s výjimečnými výdaji, které nejsou tedy časté, nicméně jsou nutné – jako příklad bychom mohli použít situaci, kdy se v domácnosti porouchá automatická pračka a je zapotřebí koupit novou – jedná se o nenadálou situaci, kterou je zapotřebí řešit a k tomu je zapotřebí disponovat určitou úsporou nad rámec běžných výdajů. Zcela lidově bychom ji mohli označit jako „finační rezervu pro strýčka Příhodu“.
- **spekulativní motiv** – jeho podstata spočívá v chápání peněz jako uchovateli hodnoty, tj. pokud držíme dostatek peněžních zůstatků, které nám pokryjí předchozí dva motivy, můžeme začít přemýšlet o penězích jakožto uchovateli hodnoty či dokonce navyšovateli hodnoty – peníze držíme za účelem investice do cenných papírů či nemovitostí, které nám mohou lépe udržet či dokonce zhodnotit stávající bohatství.

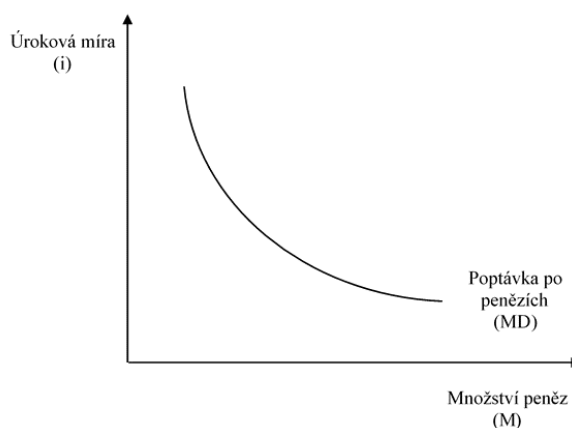
V další části se budeme věnovat vymezení křivce tržní poptávky po penězích, čili jaký je její tvar a jaké determinanty budou ovlivňovat její polohu. Obrázek č. 3 znázorňuje tvar tržní poptávky po penězích. Jako závislá veličina zde vystupuje množství peněz, které budou poptávat ekonomické subjekty (znázorněna na ose X jako M), jako nezávislá veličina je na ose Y zachycena úroková míra (i), jež představuje cenu peněz. Jako jiné poptávkové křivky, jejichž zkoumání bylo předmět kurzu mikroekonomie, je klesající – s klesající úrokovou mírou bude růst poptávané množství peněz, jinými slovy řečeno, tržní poptávková křivka je klesající funkcí úrokové míry. Zásadní je tedy si položit otázku, proč ekonomické subjekty poptávají větší množství peněz při nižší úrokové míře? Pro zodpovězení této otázky, je důležité myslet na skutečnost, že ekonomické subjekty potřebují držet určitou sumu peněžních prostředků za účelem běžných transakcí, na druhé straně na základě spekulativního motivu, mohou peníze nést i úrok, což však zpravidla vyžaduje převedení do

méně likvidních forem peněz. A právě pokud je nízká úroková míra, ekonomické subjekty budou poptávat větší množství peněz v nejlíkvinnější formě, protože úrok plynoucí z více likvidních forem peněz je nízký. Naopak, při vysoké úrokové míře bude poptávané množství peněz nižší, neboť ekonomické subjekty budou přesunovat svá aktiva do více likvidních forem peněz, které přinášejí oproti držbě likvidních forem peněz vysoký úrok.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Velmi důležité je si zapamatovat, že **změny úrokové míry způsobují pouze posun po křivce**, zatímco posuny celé křivky jsou vyvolávány jinými příčinami.

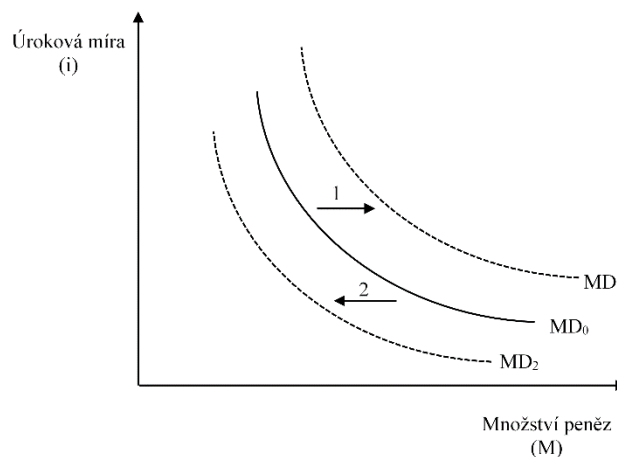
Obrázek 29: Křivka poptávky po penězích

Jestliže tedy změny úrokové míry vyvolávají pouze posun po křivce tržní poptávky po penězích, je otázkou, jaké vlivy způsobí posun celé křivky. Opět si můžeme vzpomenout na mikroekonomické souvislosti, kdy posun např. poptávkové křivky po Coca Cole způsobil tzv. substituční efekt – pokud se zvýšila cena Pepsi Coly, lidé začali při nezměněné ceně Coca Coly poptávat větší množství právě tohoto nápoje (naopak na trhu Pepsi Coly došlo k tzv. důchodovému efektu, kdy právě změna ceny směrem nahoru vyvolala snížení poptávaného množství po tomto nápoji). Obdobné to bude i v případě tržní křivky poptávky po penězích - existují dva základní faktory, jež způsobí posun celé křivky směrem doprava (zvýšení poptávky) nebo doleva (snížení poptávky):

- **změna úrovně reálných důchodů** – vzrostou-li příjmy ekonomických subjektů, roste jejich bohatství a jejich výdaje na nákup např. spotřebních statků rostou, na což však potřebují větší množství peněz (zpravidla k tomu dochází při ekonomickém růstu, kdy se zvyšuje reálný HDP, rostou reálné mzdy, zisky firem, což vyvolává růst spotřebních a investičních výdajů), což vyvolá posun křivky poptávky směrem doprava (viz posun 1 na obrázku č. 4). Naopak v případě poklesu

příjmů ekonomických subjektů, nejčastěji vlivem ekonomické recese, se křivka poptávky po penězích posunuje směrem doleva (viz posun 2 na obrázku č. 4).

- **změna cenové hladiny** – při růstu cenové hladiny budou ekonomické subjekty poptávat větší množství peněz na to, aby si koupily stejné množství statků a služeb, jejichž ceny vzrostly (např. stejný nákupní košík v supermarketu je oproti minulému období zkrátka dražší, na což budeme potřebovat větší množství hotovosti), což vyvolá posun křivky poptávky doprava (viz posun 1 na obrázku č. 3). Naopak snížení cenové hladiny vyvolá posun křivky po penězích směrem doleva (viz posun 2 na obrázku č. 4).

Obrázek 30: Posuny křivky poptávky po penězích

5.2.2 NABÍDKA PENĚŽ

Obdobně jako tomu bylo u poptávky, představuje nabídka peněz vztah mezi množstvím peněz, tentokrát však nabízeným, a úrokovou mírou. Vzhledem k tomu, že definice peněz je široká, nabídku peněz budeme chápat v užším slova smyslu, tj. celkové nabízené množství hotovostního oběživa a vkladů na běžných účtech (jedná se o peněžní agregát M1).

Jestliže poptávku po penězích tvoří všechny ekonomické subjekty, nabídku peněz tvoří bankovní sektor, který se skládá z centrální banky a mnoha komerčních bank.

Centrální banka by se dala označit jako „banka bank“, což znamená, že je to nejvyšší monetární autorita, zodpovědná za regulaci bankovního systému a dohled nad jeho fungováním. V současných rozvinutých tržních ekonomikách se funkce centrálních bank příliš neliší a jde je rozlišit do dvou hlavních oblastí:

- **mikroekonomická** – představuje regulaci a dohled bankovního systému, postavení centrální emisní banky jako banky bank a banky státu, ale také její vystupování vůči veřejnosti a zahraničí jako reprezentant státu v měnové oblasti;

- **makroekonomická** – je založena především na provádění monetární politiky, emise hotovostních peněz a operace s devizovými prostředky a devizovou činností.

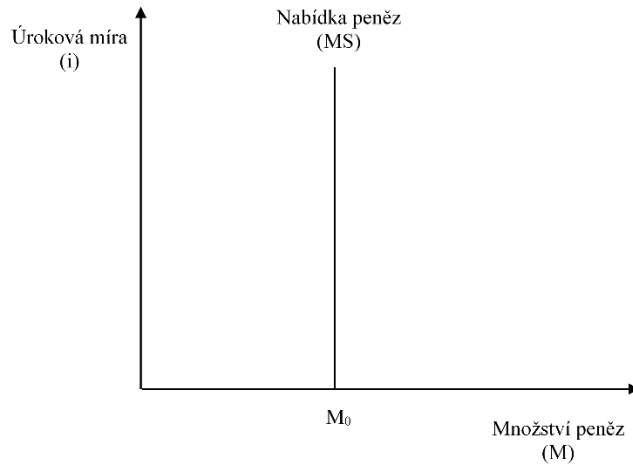
Konkrétní náplň činnosti např. České národní banky (ČNB) obsahuje:

- určuje měnovou politiku,
- vydává bankovky a mince,
- řídí a dohlíží na peněžní oběh, platební styk a zúčtování bank,
- vykonává dohled nad bankovním sektorem, kapitálovým trhem, pojišťovnictvím, penzijním připojištěním, družstevními záložnami, institucemi elektronických peněz a směnárny
- jako ústřední banka poskytuje ČNB bankovní služby státu a veřejnému sektoru
- vede účty organizacím a osobám napojeným na státní rozpočet
- na základě dohody s Ministerstvem financí provádí v souladu s rozpočtovými pravidly operace spojené s emisemi státních dluhopisů a investicemi na finančních trzích.

Druhým důležitým subjektem jsou komerční banky, jež vznikají na základě poskytnuté bankovní licence od centrální banky. Její získání je podmíněno splněním všeobecně stanovených předpokladů. Komerční banky v zásadě vykonávají tyto základní operace:

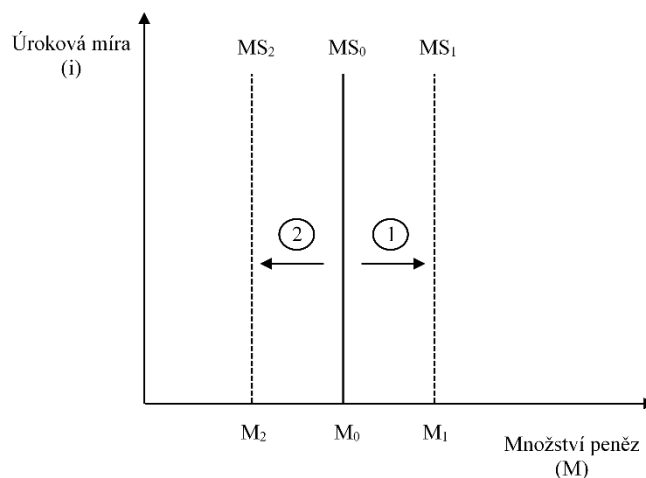
- **pasivní operace**, tj. přijímají vklady – v tomto případě se dostávají do role dlužníka a vznikají jim závazky. Aby banky motivovaly ekonomické subjekty k vkladům, platí jim za poskytnutí vkladu úroky.
- **aktivní operace**, tj. poskytují úvěry – v tomto případě se banky dostávají do role věřitele a vznikají jim pohledávky. K těmto operacím jsou využívány vklady z pasivních operací a v tomto případě platí úroky dlužníci, které jsou vyšší než úroky poskytnuté u vkladů, což je základní princip fungování bankovního sektoru.
- **zprostředkovatelské a poradenské operace**, tj. poskytují služby klientům – od platebního styku, přes směnárenskou činnost, expertní činnost pro firmy a veřejný sektor (např. pokud chce firma či obec vydat obligace) atd.

Nyní se vraťme zpět k tržní nabídce peněz, resp. její křivce. Jak již bylo uvedeno výše, nabídku peněz tvoří centrální banka a bankovní systém. Množství nabízených peněz je na rozdíl od poptávaných považováno za exogenní makroekonomickou veličinu, jejíž vývoj plně kontroluje centrální banka - jinými slovy řečeno, nabízené množství nereaguje na změny úrokové míry. Tuto skutečnost vystihuje vertikální tvar křivky nabídky peněz MS , kdy je nabízeno množství peněz odpovídající úrovni M_0 (viz obrázek č. 5).

Obrázek 31: Křivka nabídky peněz

Změny nabídky peněz jsou tedy důsledkem měnové politiky centrální banky. Pokud se centrální banka rozhodne zvýšit nabídku peněz v ekonomice, potom dojde k posunu křivky MS směrem doprava (jedná se o tzv. expanzivní monetární politiku, kterou se budeme zabírat v samostatné kapitole v další části tohoto učebního textu) – viz pohyb 1 na obrázku č. 6. Pokud se centrální banka rozhodne nabídku peněz snížit, potom se křivka MS posune směrem doleva (jedná se o tzv. restriktivní monetární politiku) - viz pohyb 2 na obrázku č. 6.

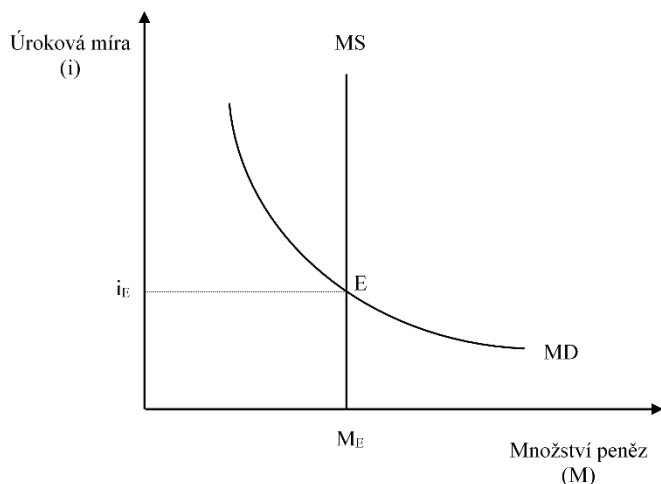

Obrázek 32: Změny nabídky peněz

5.2.3 ROVNOVÁHA NA TRHU PENĚŽ

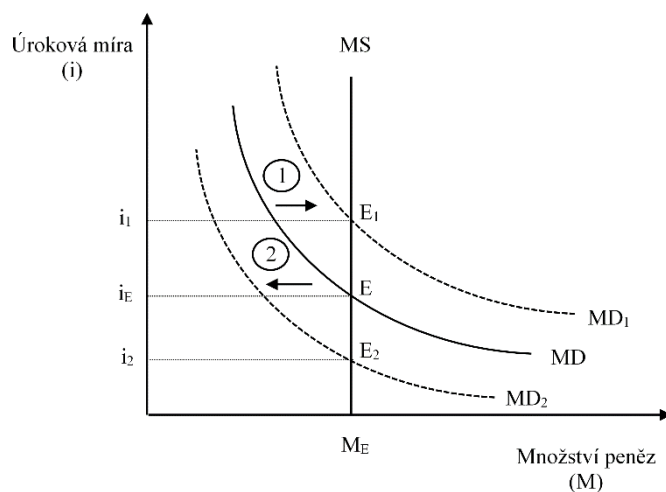
Jestliže jsme si v předchozích částech objasnili nabídku a poptávku, nyní se zaměříme na jejich vzájemné působení. Křivka MD tedy představuje poptávku při dané velikosti produkce a dané úrovni cenové hladiny. Křivka MS vyjadřuje nabídku peněz, jež je závislá na politice centrální banky a úvěrovém chování komerčních bank. Rovnovážný bod E je průsečíkem obou křivek, tedy bodem, kde se střetává nabídka a poptávka a kde je poptávané množství peněz rovno tomu nabízenému (viz bod E v obrázku č. 7). Za tohoto stavu je dosažena rov-

novázná úroková míra (i_E) a rovnovážné množství peněz (M_E). Při jakékoliv jiné úrovni úrokové míry by byl trh peněz v nerovnováze – při vyšší úrokové míře, než kolik činí rovnovážná, by bylo větší nabízené množství než poptávané (ekonomické subjekty při vyšší úrokové míře začnou upravovat své finanční portfolio a přesouvat peníze z nejlíkvidnějších forem do méně likvidních, které nesou vyšší úrok). Kdyby byla naopak dosažená úroková míra nižší než rovnovážná, ekonomické subjekty by jednaly v opačném gardu.

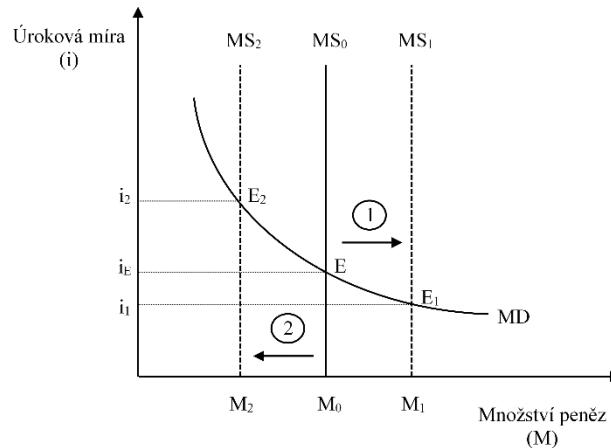
Obrázek 33: Rovnováha na trhu peněz

Co se však bude dít na trhu peněz, když se budou posouvat křivky nabídky a poptávky? To nám pomohou vysvětlit následující obrázky. Nejprve se podívejme na situaci, kdy se vlivem nám již známých faktorů (změna cenové hladiny nebo reálných důchodů) posune směrem doprava nebo doleva křivka poptávky po penězích MD. Pokud dojde k posunu křivky MD směrem doprava (pohyb 1 v obrázku č. 8), čili došlo ke zvýšení poptávky po penězích, potom, jak je ostatně patrné z obrázku, se v zájmu zachování rovnovážného stavu zvýší také úroková míra z hodnoty i_E na i_1 . Ke snížení úrokové míry by došlo v případě snížení poptávky po penězích (viz pohyb 2 v obrázku č. 8).

Obrázek 34: Změny poptávky po penězích na trhu peněz

Měnit se bude rovnovážná úroková sazba i v případě posunu nabídky peněz. Pokud se zvýší nabídka peněz z úrovně M_0 na úroveň M_1 (křivka MS se posune směrem doprava, viz pohyb 1 v obrázku č. 9), potom se sníží úroková míra z i_E na úroveň i_1 . V případě snížení nabídky peněz (viz posun 2 v obrázku č. 9 - úroková míra by se zvýšila na úroveň i_2).

Obrázek 35: Změny nabídky peněz na trhu peněz

5.3 Inflace

V této části si představíme inflaci. Často o ní a dalším makroekonomickém jevu - nezaměstnaností - můžeme slyšet jako o dvou „zlech“ ekonomiky. Jedná se však o jevy, které se v tržních ekonomikách běžně vyskytují, a dokonce jsou přirozené ba dokonce žádoucí (pokud se pohybují v rozumných úrovních, což si osvětlíme v dalších částech textu).

Inflaci můžeme charakterizovat jako projev celkové nerovnováhy, při kterém dochází k růstu cen v zemi.

DEFINICE Df

Inflace je nejčastěji definována jako trvalý růst všeobecné (průměrné) cenové hladiny.

Inflaci vnímáme jako pokles kupní síly peněz, kterou by představovala situace, kdy si za stokrát letos koupíme méně než minulý nebo předminulý rok (nebo také tak, že bychom si mohli koupit stejný výrobek jako loni, budeme potřebovat větší sumu peněz). Mimo snížení kupní síly peněz inflace znehodnocuje úspory, úroky věřitelů, vede k vyšším nominálním úrokovým sazbám apod.

S tématem inflace se ještě pojí další pojmy, se kterými se můžete setkat v médiích a které se někdy zaměňují. Jedná se o:

- **deflaci** – jedná se o opak inflace, dochází k poklesu cenové hladiny v zemi,
- **dezinflaci** – jedná se o snižování míry inflace, tj. snižuje se tempo jejího růstu,
- **stagflaci** – znamená stagnaci ekonomiky doprovázenou růstem cenové hladiny,
- **slumpflaci** – znamená pokles reálného produktu spojený s růstem cenové hladiny.

Jestliže inflace je jev, potom nás bude zajímat, nakolik závažným jevem v danou chvíli je. Za tímto účelem bude zapotřebí změřit, jak rychle se cenová hladina zvyšuje, což vyjadřuje **tempo růstu cenové hladiny**, které se vyjadřuje pomocí **míry inflace**.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Oproti mikroekonomii, kde nás zajímalo, jak se vyvíjely ceny jednotlivých výrobků, v makroekonomii sledujeme vývoj cenové úrovně mezi dvěma obdobími. Ke zjištění cenové hladiny se používají tzv. **cenové indexy**, kterých je celá řada.

My se podíváme na ten, který nás jako spotřebitele zajímá nejvíce – **index spotřebitelských cen (CPI)**, někdy označován jako index životních nákladů. Princip zjišťování cenové hladiny bychom zjednodušeně mohli popsat takto: představme si nákupní vozík, který obsahuje statky a služby v množství, které běžně nakupujeme. Dále už jen zjišťujeme, jak se ceny zboží a služeb v tomto nákupním košíku mění v průběhu času. Náš pomyslný nákupní vozík je pro potřeby zjišťování cenové hladiny pochopitelně mnohem složitější - odborně je označován jako **spotřební koš**. Spotřební koš sloužící pro výpočet indexu spotřebitelských cen obsahuje přes 700 statků a služeb s rozdílnými vahami (např. potraviny, odívání, náklady spojené s bydlením, zdravotnictvím či vzděláváním). Index spotřebitelských cen se vypočítává na základě tzv. **Laspeyrova indexu**, který jsme si definovali v první části tohoto učebního textu.

$$CPI = \frac{\sum Q_0 \times P_1}{\sum Q_0 \times P_0} * 100 \quad (11)$$

kde Q_0 =spotřební koš základního období; P_0 ceny statků spotřebního koše v základním období; P_1 ceny statků v běžném roce – v tomto měříme vývoj cenové hladiny.

Pro sledování pohybu cenových hladin nebo také k předvídání těchto změn se využívání také **indexy cen výrobců**, které bývají specifikovány pro různá odvětví a obory jako index cen průmyslových, zemědělských výrobců, stavebních prací apod. Koše obsahují příslušné výrobky a služby. **Index cen průmyslových výrobců** reprezentativním způsobem měří v

časovém vývoji relativní změny cen, kterými výrobci oceňují vyrobenou produkci realizovanou na domácím trhu. Index se vztahuje na zboží, které je vyrobeno a předáno k odbytí v tuzemsku a nezahrnuje cenový vývoj výrobků pro vývoz.

Pro ekonomické subjekty není ani tak důležitá cenová hladina jako taková, případně její změna, jako spíše její tempo růstu, což je jinými slovy *míra inflace*, jež vyjadřuje, jak rychle se zvyšovala cenová hladina, vztahující se k období t , ve srovnání s cenovou hladinou, vztahující se k období $t-1$. Pro určení míry inflace proto potřebuje nejprve zjistit cenové hladiny, k čemuž nám pomohou nám již dobře známé cenové indexy (nejčastěji index spotřebitelských cen, CPI). Jenom pro připomenutí uvádíme, že cenový index měří částku (mezi 2 obdobími), kterou je nutno nezbytně vynaložit na nákup určitého koše statků a služeb v běžném období ve srovnání s částkou, kterou bylo nutno vynaložit v období základním. Vzorec pro výpočet míry inflace, jenž se udává v procentech, vypadá následovně:

$$\text{míra inflace} = \frac{\text{cenová hladina } (t) - \text{cenová hladina } (t - 1)}{\text{cenová hladina } (t - 1)} * 100 \quad (12)$$

Pokud využijeme indexů spotřebitelských cen za roky 2017 a 2016, potom pro zjištění míry inflace, tj. tempa růstu cenové hladiny mezi roky 2016 a 2017 upravíme předchozí vzorec takto:

$$\text{míra inflace v roce 2017} = \frac{CPI_{2017} - CPI_{2016}}{CPI_{2016}} * 100 \quad (13)$$

Míra inflace se rovněž spočítat pomocí implicitního cenového deflátoru (IPD), jenž je založen na Paascheho indexu, který jsme si definovali v první kapitole:

$$IPD = \frac{\sum Q_1 \times P_1}{\sum Q_1 \times P_0} * 100 \quad (14)$$

nebo jej lze zapsat také následovnou rovnicí, kdy v čitateli najdeme HDP měřený v cenách běžného období čili nominální HDP a ve jmenovateli HDP měřený v cenách základního období čili reálný HDP:

$$IPF = \frac{HDP \times P_1}{HDP \times P_0} = \frac{\text{Nominální HDP}}{\text{Reálný HDP}} \quad (15)$$

Jak je patrné ze vzorců, tato metoda zahrnuje všechny vyráběné statky v zemi, zatímco měření inflace pomocí CPI zahrnuje jen vybraný spotřební koš, ovšem včetně dovážených výrobků. Navíc se tento spotřební koš v čase mění zřídka, zatímco v deflátor se rok od roku mění, byť je tam určitá setrvačnost.

Míru inflace pomocí IPD potom zjistíme dle následujícího vzorce:

$$\text{míra inflace v roce 2017} = \frac{IPD_{2017} - IPD_{2016}}{IPD_{2016}} * 100 \quad (16)$$

Pokud se tedy podíváme na možnosti zjišťování míry inflace pomocí srovnání CPI v čase, potom lze míru inflace interpretovat těmito odlišnými způsoby:

- **Míra inflace vyjádřená přírůstkem průměrného ročního CPI** - vyjadřuje % změnu průměrné cenové hladiny za 12 posledních měsíců proti průměru 12 předchozích měsíců – vhodné pro sledování průměrných veličin (např. reálné mzdy);
- **Míra inflace vyjádřená přírůstkem CPI ke stejnému měsíci předchozího roku** - vyjadřuje % změnu cenové hladiny ve vykazovaném měsíci daného roku proti stejnému měsíci předchozího roku (vylučuje tedy sezónní vlivy, vhodné pro stavové veličiny) – příkladem může být sledování vývoje míry inflace v měsíci lednu v jednotlivých letech.
- **Míra inflace vyjádřená přírůstkem CPI k předchozímu měsíci** - vyjadřuje % změnu cenové hladiny sledovaného měsíce proti předchozímu měsíci (např. únor oproti lednu).
- **Bazické indexy** - v tomto případě se míra inflace vyjadřuje přírůstkem CPI k základnímu období (např. rok 2005=100) a znamená tak změnu cenové hladiny sledovaného měsíce příslušného roku proti roku 2005 (např. v roce 2009 může být hodnota rovna 117, což znamená, že došlo k nárůstu cenové hladiny) – tento způsob je vhodný pro dlouhodobé trendy.

Ve statistické praxi se míra inflace měří třemi základními způsoby:

- **průměrná míra inflace** (vyjadřuje změnu průměrné cenové hladiny od počátku kalendářního roku ve srovnání s průměrnou cenovou hladinou za stejné období minulého roku);
- **průměrná roční míra inflace** (porovnává změnu průměrné cenové hladiny za 12 posledních měsíců s průměrem cen za 12 předchozích měsíců);
- **meziroční míra inflace** (vyjadřuje dosaženou úroveň cenové hladiny ve sledovaném měsíci daného roku ve vztahu k stejnému měsíci předcházejícího roku, tj. za posledních 12 měsíců).

Na základě toho, jakých hodnot míra inflace dosahuje, jsme schopni rozlišit tři základní typy inflace:

- **mírná inflace**, někdy nazývaná jako plíživá inflace, která se pohybuje v jednotkách procent a nemá na ekonomiku zásadní negativní dopady. Lze však současně dodat, že v případě vyspělých ekonomik může představovat problém i relativně nízká míra inflace, která by u rozvojových ekonomik byla považována za úspěch, což je spjata

s tím, že ekonomické subjekty mají mnohem více informací než v rozvojových zemích a svá chování přizpůsobují rychle, což vytváří i tlak na centrální banku při rozhodování o volbě nástrojů monetární politiky. Důležité je rovněž v této souvislosti zmínit dopad tohoto typu inflace na funkce peněz – u tohoto typu lze konstatovat, že nemá dopad ani na jednu funkci peněz, které jsme definovali v předchozí části.

- ***pádivá inflace***, se pohybuje řádově v desítkách procent a v případě vyspělých tržních ekonomik by již představovala makroekonomický problém, kdy v podstatě ohrožuje kupní sílu domácí měny. Pokud se podíváme na funkce peněz, je výrazně narušena funkce peněz jako uchovatele hodnoty a ekonomické subjekty hledají jiná aktiva, která by jim pomohla zachovat hodnotu jejich bohatství (lidé buď nakupují jinou relativně stabilní měnu či skupují nemovitosti).
- ***hyperinflace*** se pohybuje od tisíc procent až skoro po astronomické hodnoty, kdy míra inflace dosahuje milion procent. V praxi to znamená doslova rozklad ekonomiky, ceny rostou tak rychle, že mnohdy lidé musí vyrazit na nákup běžných potravin vyrazit s igelitkami plných peněz, které by např. před rokem stačily k nákupu dražšího spotřebního statku (automobilu). Peníze v tomto případě ztrácejí všechny své funkce a v extrémních případech mohou lidé přecházet k barterovému obchodu.

Inflace se dá členit i dle způsobu prosazování:

- ***Otevřená inflace***, jež se plně projevuje v růstu cenové hladiny a je zachycena v cenových indexech, které tvoří základ pro výpočet míry inflace.
- ***Skrytá inflace***, jež je zvláštní tím, že se zvyšování cen nepromítá do cenových indexů, což může být způsobeno např. chybně sestaveným košem, který nevzal v potaz měnící se nákupní zvyklosti ekonomických subjektů, zejména domácností. Dalším projevem může být zhoršení kvality výrobků beze změny ceny.
- ***Potlačená inflace*** nastává tehdy, když je růst cen administrativně bržděn – např. formou zmrazení cen, což zpravidla mívá jen dočasný charakter, po kterém ceny „vyletí“ raketově nahoru nebo se začne rozvíjet šedá nebo dokonce černá ekonomika.

Inflace je sice peněžní jev, nicméně prvotní impulsy jsou dosti rozličné – na začátku inflačního procesu může stát např. rychlejší růst mezd než ekonomiky, zdražení cen vstupů (např. ropa), devalvace domácí měny, příliš vysoký příliv spekulativního zahraničního kapitálu, ale i vyšší náklady spojené s inovacemi stávajících výrobků či služeb. Mnohdy dochází i ke kombinaci uvedených faktorů, ovšem je zapotřebí dodat, že vždy záleží na tom, jak zareaguje na tyto impulsy monetární systém, samy o sobě vést k inflaci nemusí.

Příčiny inflace můžeme rozlišovat i podle toho, jestli jsou spíše poptávkového charakteru nebo nabídkového, potom hovoříme o tzv. inflaci tažené poptávkou a inflaci tažené nabídkou.

- ***Inflace tažená poptávkou*** znamená, že příčinou je pozitivní poptávkový šok (např. expanzivní fiskální politika vlády, expanzivní monetární politika centrální banky,

růst investic firem, růst spotřeby domácností, masivní příliv zahraničních investic atd.). Křivka agregátní poptávky AD se posouvá vpravo nahoru, roste produkt Y, ale současně roste i průměrná cenová hladina P. Důležité je zmínit, že se krátkodobá makroekonomická rovnováha dostává za dlouhodobě udržitelnou rovnováhu (reálný produkt je vyšší než potenciální produkt) a ekonomika se zpravidla začne přehřívat a dostávat do tzv. inflační mezery, které se budeme věnovat v dalším výkladu.

- **Inflace tažená nabídkou** znamená, že příčinou je negativní nabídkový šok (např. růst světových cen ropy, energie, růst mezd apod.). Křivka AS se posouvá vlevo nahoru, klesá produkt Y, ale současně roste i průměrná cenová hladina P. Bývá spojována i s tzv. inflační spirálou, tj. cenový růst se přenáší z nižšího stupně zpracování na vyšší (zvýšení ceny výrobků vyvolá tlak na růst mezd, což zase zvyšuje náklady a tlačí na růst cen)

Důsledky inflace jsou různorodé a velmi záleží i na celé řadě dalších okolností. Dopady jednotlivých typů jsme si vysvětlili v předchozí části. Pokud se však podíváme na obecné důsledky inflace, v první řadě klesá reálná hodnota aktiv (hotovosti či depozit na běžném účtu). Důsledkem je snaha o diverzifikaci struktury aktiv do nemovitostí (pozemky, budovy apod.), jejichž cena inflací zpravidla roste a udržují si tak v podstatě svoji reálnou hodnotu, nebo jiných měn. Vliv inflace na ekonomickou aktivitu je vnímán negativně rovněž proto, že vytváří nejisté prostředí, ztěžuje kalkulaci, přináší nejistotu pro investování, roste riziko, narůstá spekulace. V případě inflace věřitelé ztrácejí, dlužníci získávají.

Na druhé straně je však zapotřebí dodat, že ani opak inflace čili **deflace**, neznamena pro ekonomiku pozitivní jev, ba naopak. Pokud deflace trvá krátce, pro ekonomiku nepředstavuje zásadní problém - během deflace spotřebitelé za zboží a služby platí méně, avšak pro výrobce a prodejce se jedná o nevýhodnou pozici, protože podstatně méně inkasují za poskytnuté výrobky a služby. Zdraží se dovážené zboží, ale vyvážené výrobky lze nabízet za nižší ceny, což v otevřené ekonomice může způsobit oživení. Pokud deflace trvá příliš dlouho, může se rozvinout až v deflační spirálu či deflační past. Průběh je pak následující: pokles cen vede ke snížení tržeb a případně zisků podnikatelské sféry, která tak musí snižovat náklady. Ovšem snížení nákladů vede k růstu nezaměstnanosti nebo ke snížení mezd zaměstnanců. Oba tyto faktory pak sníží poptávku domácnosti po zboží a službách, což tlačí na trhu opět ke snižování cen atd. ve spirále ve stále rychlejším tempu. Deflační past v reálné ekonomice navyšuje nejistotu při ekonomickém rozhodování a přímo ovlivňuje alokaci dalšího kapitálu (zejména investice). Postupně dochází k narušení distribučních a logistických procesů, ekonomický potenciál je vyšší než využívaná část a řada výrobních kapacit se stává nadbytečnými. V peněžní ekonomice pak klesají ceny aktiv s prudkým dopadem na akciové trhy. Nevytváří se peněžní zásoba a úvěrová emise bank je velmi nízká.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Peníze jsou statkem, který v určité společnosti slouží jako všeobecně přijímaný prostředek směny. Peníze mají funkci prostředníka směny, zúčtovací jednotky a uchovatele hodnoty.

V průběhu času měly peníze rozmanité formy. Na počátku lidské společnosti se uplatňoval barterový obchod čili směna zboží za zboží. Poté se začaly používat pro ulehčení obchodních transakcí komoditní peníze (např. jantar, perly či drahé kovy), ze kterých se později nejvíce prosadily drahé kovy (zlato a stříbro), což časem vedlo ke zlatému standardu (směnitelnost peněz za zlato, přičemž v poslední fázi už byl směnitelný pouze americký dolar) až k dnešní podobě nekrytých peněz v nuceném oběhu.

Současné formy peněz jsou hotovostní (mince a bankovky) a bezhotovostní (nejvýznamnější jsou depozitní peníze na účtech v bankách). Podle stupně likvidity rozlišujeme tři základní peněžní agregáty M1, M2 a M3 a které využívá centrální banka k řízení své monetární politiky.

Poptávka po penězích představuje množství poptávaných peněz při určité úrokové míře (ceně peněz). Ekonomické subjekty drží peníze z důvodů transakčních, opatrnostních a spekulacních. Zatímco posuny po křivce poptávky po penězích způsobují změny úrokové míry, posun celé křivky způsobuje buď změna cenové hladiny, nebo změna reálných důchodů ekonomických subjektů.

Nabídku peněz tvoří centrální banka a komerční banky. Centrální banka reguluje subjekty finančního trhu (určuje pravidla hry), emituje hotovostní peníze a vykonává monetární politiku zpravidla s cílem cenové stability. Komerční banky provádějí pasivní operace (přijímají vklady) a aktivní operace (poskytují úvěry). Nabídku peněz rozlišujeme v krátkém období (vertikální tvar) a v dlouhém období (standardní rostoucí funkce nabídky). Peníze jsou tvořeny v procesu multiplikované expanze bankovních depozit (okrajový význam má rozšiřování oběživa). Tato tvorba závisí na výši jednoduchého multiplikátoru depozitních peněz a na změně rezerv komerčních bank.

Rovnováha na trhu peněz nastává tehdy, pokud se rovná nabízené množství peněz tomu poptávanému, kdy je dosažena rovnovážná úroková míra.

Inflace znamená růst všeobecné cenové hladiny. Cenová hladina je průměrnou úrovní cen určitého souboru statků. Cenová hladina nejčastěji pomocí indexu spotřebitelských cen (CPI), různých indexů cen výrobců nebo deflátorem HDP. Míra inflace vyjadřuje tempo růstu cenové hladiny. Podle intenzity dopadů (stupně závažnosti) inflace na funkce peněz je možno inflaci rozdělit na mírnou, pádivou a hyperinflaci.

Inflace může být vyvolána (tlačena) faktory na straně nabídky, tj. nabídkovými šoky (zpravidla růstem cen vstupů jako jsou růst mezd, ropné šoky, znehodnocení kursu domácí

měny) nebo může být vyvolána faktory na straně poptávky, tj. poptávkovými šoky (expanzivní fiskální politika vlády, expanzivní monetární politika centrální banky, růst investic firem, růst spotřeby domácností, masivní příliv zahraničních investic).

Inflační očekávání činí z inflace setrvačný proces. Je-li inflace udržovaná pouze setrvačností, jsou očekávaná a skutečná míra inflace stejné a jsou stabilní. Jde o rovnovážnou inflaci, při které je zároveň dosaženo tzv. plné zaměstnanosti, resp. přirozené míry nezaměstnanosti (NAIRU).

Nevyrovnaná a neočekávaná inflace vede často k přerozdělení reálných důchodů (mezd, penzí, úroků apod.). Pokles reálné úrokové sazby povede navíc k přerozdělení reálné hodnoty bohatství. Inflace též společnosti přináší dodatečné náklady. Inflace přináší nejisté prostředí, odrazuje od ekonomické aktivity.

OTÁZKY

- 1. Pokud držíme peníze za účelem investice do cenných papírů či nemovitostí, které nám mohou lépe udržet či dokonce zhodnotit stávající bohatství, potom se jedná o motiv:**
 - a) transakční.
 - b) spekulativní.
 - c) opatrnostní.
 - d) investiční.
- 2. Růst cenové hladiny způsobí:**
 - a) posun po křivce poptávky po penězích směrem dolů.
 - b) posun po křivce poptávky po penězích směrem nahoru.
 - c) posun křivky poptávky po penězích směrem doleva.
 - d) posun křivky poptávky po penězích směrem doprava.
- 3. Pokud dochází ke snižování míry inflace, tj. snižuje se tempo jejího růstu, pak hovoříme o:**
 - a) deflaci.
 - b) dezinflaci.
 - c) stagflaci.
 - d) slumflaci.

4. Typ inflace, kde je výrazně narušena funkce peněz jako uchovatele hodnoty a ekonomické subjekty hledají jiná aktiva, která by jim pomohla zachovat hodnotu jejich bohatství, se nazývá:

- a) pádivá inflace.
- b) hyperinflace.
- c) turboinflace.
- d) mírná inflace.

5. Inflace tažená poptávkou může být vyvolána:

- a) růstem světových cen ropy.
- b) růstem cen energií.
- c) růstem mezd.
- d) zvýšením vládních výdajů na nákup statků a služeb.

ODPOVĚDI

1b, 2d, 3b, 4a, 5d

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Navštivte webovou stránku Českého statistického úřadu (<https://www.czso.cz>) a v sekci Časové řady a podsekcí „Česká ekonomika od roku 1989 v číslech“ si stáhněte časovou řadu zachycující vývoj míry inflace. Z této časové řady se pokuste identifikovat v čase jednotlivé typy inflace a v kontextu vývoje reálného HDP z předchozího úkolu rovněž určit její faktory. Měla výše inflace v jednotlivých letech nějaký vliv na funkce peněz?

6 TRH PRÁCE A NEZAMĚŠTNANOST

NÁHLED KAPITOLY

Struktura trhu práce - ekonomicky aktivní a ekonomicky neaktivní obyvatelstvo, pracovní síla, nabídka práce, poptávka po práci, tržní rovnováha.

Nezaměstnanost jako makroekonomický jev, měření nezaměstnanosti - míra nezaměstnanosti, plná zaměstnanost, typy nezaměstnanosti, příčiny nezaměstnanosti, měření nezaměstnanosti, makroekonomické souvislosti – trh práce jako zrcadlo fungování ekonomiky.

CÍLE KAPITOLY

Budete umět:

- Základní pojmy, kterými lze charakterizovat strukturu trhu práce - ekonomicky aktivní a neaktivní obyvatelstvo, poptávku po práci, nabídku práce, nezaměstnanost jako projev nesouladu na trhu práce, míra nezaměstnanosti, přirozená míra nezaměstnanosti, dobrovolná a nedobrovolná nezaměstnanost

Získáte:

- znalosti fungování trhu práce
- schopnosti vysvětlit příčiny a dopady nezaměstnanosti
- znalosti hlavních typů nezaměstnanosti
- schopnosti objasnit důvody zásahu státu na trhu práce

Budete schopni:

- definovat strukturu trhu práce a jeho hlavní elementy
 - rozlišit typy nezaměstnanosti
 - aplikovat dopady hospodářského cyklu na trh práce
 - objasnit důvody zásahu státu na trhu práce
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Ekonomicky aktivní obyvatelstvo, ekonomicky neaktivní obyvatelstvo, míra nezaměstnanosti, frikční nezaměstnanost, strukturální, cyklická, sezónní nezaměstnanost, poptávka po práci, nabídka práce, rovnováha na trhu práce, plná zaměstnanost, přirozená míra nezaměstnanosti.

Druhým „zlem“, se kterým se musí ekonomika vyrovnávat, je nezaměstnanost. Představuje tak makroekonomický problém, který má své ekonomické, ale i sociální dopady. Přímý dopad má na sektor domácností, který na trhu práce představuje nabídku práce, kdežto firemní a státní sektor tvoří poptávku po práci.

DEFINICE

Práce je zpravidla definována jako jakákoliv manuální či duševní činnost potřebná k produkci statků a služeb, kterou vynakládá pracovní síla za účelem získání příjmu.

Z tohoto úhlu pohledu je práce vnímána jako nejdůležitější výrobní faktor. Situace na trhu práce je zpravidla zrcadlem vývoje ekonomiky – pokud se ekonomice daří, potom je velká část pracovní síly zaměstnaná, naopak pokud se ekonomice nedaří, firmy se potýkají se sníženou poptávkou po svých výrobcích a službách, a tím pádem poptávají menší množství práce, což na trhu práce způsobuje to, že část pracovní síly, byť by chtěla pracovat, tak práci nemá a tuto část pracovní síly nazýváme jako nezaměstnaní.

6.1 Struktura trhu práce

Definici trhu práce lze přirozeně odvodit od definice standardních trhů, tj. že se jedná o místo, kde se střetává nabídka s poptávkou. Nabídku představuje pracovní síla, čili sektor domácností, kdežto poptávku tvoří firemní a veřejný sektor, který poptává pracovní sílu. Oproti standardním trhům je však postavení domácností, firem a veřejné správy odlišné, což vychází z obecných charakteristik trhů výrobních faktorů. V dalším výkladu budeme vnímat trh práce z makroekonomického pohledu, čili jako jeden trh, v praxi je však trh práce značně segmentován do stovek dílčích trhů, zpravidla dle povolání a regionu. Kromě toho je trh práce mnohem více regulován ze strany státu, což je důsledek toho, že nositelem tohoto výrobního faktoru je člověk, který má svá omezení (potřeba spánku, pravidelného odpočinku či jídla) a postavení zaměstnance je vůči zaměstnavateli nerovné (zejména v kontextu mzdového vyjednávání) a z toho plyne potřeba větší ochrany zaměstnanců (hlavně v legislativní rovině).

Jakž již bylo zmíněno výše, nabídku práce tvoří domácnosti, které na trhu práce nabízejí doslova své „ruce“ a „mozky“, které si pronajímají jako výrobní faktor firmy nebo veřejný sektor. Cenou práce je pak mzdová sazba v případě firemního sektoru nebo plat v případě veřejného sektoru.

V rámci obyvatelstva si můžeme vyčlenit dvě podmnožiny:

- **ekonomicky aktivní obyvatelstvo** neboli pracovní síla, jež je tvořeno zaměstnanými a nezaměstnanými. Mezi **zaměstnané** řadíme osoby, jež mají placené zaměstnání nebo osoby zaměstnané ve vlastním podniku a také profesionální příslušníci armády a osoby na mateřské dovolené, pokud před tím pracovaly (ne však na rodičovské

dovolené). Přitom není rozhodující, o jakou formu pracovního vztahu se jedná (trvalý, dočasný, sezónní či příležitostný). Mezi **nezaměstnané** řadíme osoby v produktivním věku, tj. starší 15 let a mladší 65 let, které si aktivně hledají práci a v případě nabídky pracovního místa jsou schopni do 14 dnů nastoupit do práce.

- **ekonomicky neaktivní obyvatelstvo**, které nevstupuje aktivně na trh práce, což je dáno tím, že práci z nejrůznějších důvodů nehledají. Patří sem děti, studenti připravující se na budoucí povolání, lidé v domácnosti, zdravotně hendikepovaní nebo starobní důchodci.

Jak je patrné z textu výše, ne každý obyvatel může být součástí nabídky práce, což je dáno zejména věkem, zdravotním stavem nebo legislativním omezením, a tím pádem se i nezaměstnanost netýká všech obyvatel v zemi (týká se pouze obyvatelstva v produktivním věku, které je zpravidla v rozmezí věku 15 až 65 let).

6.2 Nezaměstnanost

DEFINICE

Nezaměstnanost by se dala definovat jako nerealizovaná, resp. neuspokojená část nabídky práce.

Je to tedy situace, kdy je nabízené množství práce větší než poptávané. Jinými slovy řečeno existuje určitá část pracovní síly, která nemá zaměstnání. Otázkou pak je, proč tito lidé práci nemají. Příčin nezaměstnanosti je mnoho a v následující části se jim budeme věnovat.

6.2.1 PŘÍČINY NEZAMĚSTNANOSTI

Nezaměstnanost představuje pro ekonomiku problém a příčiny jejího vzniku jsou různorodé:

- hospodářský cyklus
- probíhající strukturální změny v ekonomice
- realizovaný vědeckotechnický pokrok
- rozsah státních zásahů do ekonomiky
- integrační tendence
- přesun kapitálu ve světové ekonomice
- institucionální nastavení fungování trhu práce.

Nejčastěji nezaměstnanost vzniká tehdy, když se ekonomika dostane do recese, případně krize. V tomto případě je tedy příčinou toho, že lidé se stávají nezaměstnanými, **hospodářský cyklus**. Je to dáno zejména tím, že firmy se potýkají s nedostatečnou poptávkou

po jejich výrobcích nebo službách a utlumují výrobu, na kterou již nepotřebují tolik pracovníků a začnou propouštět. Jak již bylo zmíněno v části, ve které jsme se zabývali hospodářským cyklem, tato fáze netrvá celou věčnost a časem recese (krize) odezní a firmy začnou opět nabírat pracovníky a počet nezaměstnaných osob se začne snižovat.

Dalším významným faktorem mající vliv na celkový počet nezaměstnaných jsou **strukturní změny v ekonomice**. Jedná se zejména o situace, kdy se určité odvětví dostane do útlumu (např. vlivem levnější zahraniční konkurence nebo rozmachem jiného odvětví) a výrobci jsou nuceni hromadně propouštět. Na trhu práce se tak v poměrně krátkém časovém okamžiku dostane velké množství nezaměstnaných, kteří sice disponují určitými dovednostmi a znalostmi, ty však trh práce (poptávka po práci neboli zaměstnavatelé) nepoptává. Jinými slovy řečeno, trh práce není schopen všechny tyto nezaměstnané absorbovat a tito nezaměstnaní se stávají mnohdy nezaměstnanými dlouhodobě, což představuje pro hospodářsko-politické činitele dvojnásobný problém, obzvlášť tehdy, pokud je zpravidla tato nezaměstnanost regionálního charakteru (viz příklad Moravskoslezského nebo Ústeckého kraje, jež se dlouhodobě potýkají s nezaměstnaností vyvolanou útlumem těžby uhlí a výroby oceli).

Na nezaměstnanost může mít vliv i realizovaný **vědeckotechnický pokrok**. Z dlouhodobého pohledu je zcela zřejmé, že díky inovacím a vynálezům nemusí člověk pracovat sedm dní v týdnu, mnohé manuální činnosti nyní vykonávají stroje a člověk se tak může věnovat spíše duševní práci. Na druhé straně z krátkodobého pohledu může např. zavádění nových výrobních linek způsobovat propouštění stávajících zaměstnanců. Jako příklad může posloužit situace, kde se firma rozhodne investovat a nahradit zastaralou výrobní linku novější, která vyrobí denně více výrobků a k obsluze vyžaduje menší počet zaměstnanců. Najednou je část pracovní síly nadbytečná a firma je zkrátka propustí, protože pro ně nemá využití.

Na nezaměstnanost má vliv rovněž rozsah **státních zásahů do ekonomiky**, kam můžeme řadit celou paletu nejrůznějších opatření. V první řadě je zapotřebí si uvědomit, že veřejná správa je poměrně důležitým zaměstnavatelem a pokud se např. z důvodu nedostatku financí rozhodne redukovat počty zaměstnanců, může ovlivnit celkový počet nezaměstnaných (byť v praxi se zpravidla děje opačný jev a počet zaměstnanců veřejné správy se neustále zvyšuje). Za druhé je nutné vnímat veřejnou správu (stát) jako výrazného investora, takže pokud se např. z důvodu krize rozhodne stát pozastavit své investiční výdaje, potom to bude mít negativní dopad i na firmy, které v důsledku nižších veřejných zakázek v kombinaci s nedostatečnou spotřebitelskou poptávkou mohou začít propouštět.

S předchozím faktorem souvisí nepřímo i další, a to **pohyb kapitálu**. V moderní době se v rámci světového kapitálového trhu masivně přesouvá kapitál z jedné země do druhé. V tomto ohledu je důležitý přesun kapitálu za účelem výroby, které nazýváme jako přímé zahraniční investice. A právě stát může v tomto procesu sehrát významnou roli, pokud se rozhodne tyto investice podpořit v podobě investičních pobídek - např. formou daňových úlev (takto investující firma nemusí např. 10 let hradit daň z příjmu) nebo poskytnutím pozemků již vybavených inženýrskými sítěmi. A jakou to má souvislost s nezaměstnaností? Vezměme si jako příklad situaci, kdy v jednom regionu bude dlouhodobě vyšší počet nezaměstnaných a vláda se rozhodne tento nepříznivý vývoj řešit. Jako možné řešení může

posloužit právě získání přímé zahraniční investice – nově vzniklá firma (zpravidla pobočka zahraniční firmy) bude potřebovat zaměstnance, pokud se bude jednat o velkou firmu, potom může dokonce nastat tzv. synergický efekt, kdy tato prvotní investice na sebe naváže další (z logistických důvodů se může rozhodnout o investici i významný dodavatel této firmy) a celkový efekt tak bude větší, než předpokládala prvotní investice.

Kromě pohybu kapitálu je pro současnou světovou ekonomiku typická i tzv. **ekonomická integrace**, což je proces, kdy se z národních ekonomik stávají větší celky. Nutno dodat, že státy jako takové nezanikají, vlády se zpravidla pouze dohodnou na hlubší ekonomické spolupráci - např. v podobě celní unie či společného trhu. Pokud bychom se zaměřili na první zmíněnou formu ekonomické integrace, tj. celní unii, tak jak již vyplývá z názvu, zúčastněné státy si zliberalizují (uvolní) vzájemný obchod (zruší cla a množstevní omezení) a vůči třetím státům, které se této integrace neúčastní, zavádějí společnou obchodní politiku, jejímž nástrojem je společný celní sazebník.

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Mějme v zemi A firmu vyrábějící určitý výrobek za 80 korun. V zemi B bude jiná firma vyrábět ten samý výrobek za 60 korun. Potom je přirozeně levnější výrobek zahraniční firmy a spotřebitelé v zemi A by vzhledem k ceně měli tendenci kupovat levnější zahraniční výrobek. Pokud chtěla vláda ochránit domácího výrobce (a udržet tak pracovní sílu v zaměstnání) mohla před zavedením celní unie uvalit na dovoz zahraničního výrobku clo. Dejme tomu že by uvalila clo ve výši 40 korun. Výsledná cena zahraničního výrobku by tak činila celkem 100 korun a výrobek by tak byl na trhu v zemi A nekonkurenceschopný a spotřebitelé by nakupovali výrobek domácí firmy. V případě, kdy jsou ale obě země součástí celní unie, již toto opatření není možné a firmy se musejí se zahraniční konkurencí vyrovnat jinými nástroji, např. snižováním nákladů. Pokud se však domácí firmě nepodaří zareagovat, nebo zkrátka již nemá kde snížit náklady, potom může zahraniční konkurence vyvolat útlum domácí výroby (domácí spotřebitelé budou nakupovat zahraniční výrobek, který už nemůže být znevýhodněn clem) či dokonce zastavení výroby, které jsou doprovázeny propouštěním pracovníků. Naopak ve stejné pozici jako je nyní zahraniční firma může být jiná firma ze země A a zrušením cel může za předpokladu konkurenceschopného výrobku získat přístup na nové trhy, což by znamenalo rozšíření výroby, najímání nových pracovníků a v konečném důsledku i snižování nezaměstnanosti.

Na nezaměstnanost má vliv i **celkové nastavení fungování trhu práce** neboli institucionální rámce, kam patří např. legislativní ukotvení pracovněprávních vztahů (přísnost resp. volnost při najímání a propouštění pracovní síly), zdanění práce, způsob stanovování mezd v ekonomice či nastavení systému sociálních benefitů v době nezaměstnanosti. Pokud je např. velmi přísně nastaveno propouštění pracovníků, potom může nastat situace, že i když se firmám relativně daří, zdráhají se najímat nové pracovníky (nezaměstnanost se tak výrazně nesnižuje),

protože ví, že v případě kdy se ekonomika dostane do recese, bude velmi složité optimalizovat mzdové náklady pomocí propouštění díky přísně nastavené legislativní ochraně zaměstnanců.

6.2.2 DŮSLEDKY NEZAMĚSTNANOSTI

Důsledky přetrvávání nezaměstnanosti je hned několik. Nejdůležitější dopad je na státní rozpočet – pokud je v ekonomice hodně nezaměstnaných, znamená to, že jejich příjmy jsou výrazně nižší, než kdyby byli zaměstnaní, což vede zpravidla k tomu, že mají nižší disponibilní důchod a jejich spotřeba je nižší. Pokud je nižší spotřeba, jsou v ekonomice vybírány nižší přímé i nepřímé daně, což s sebou nese tlaky na státní rozpočet, kterému klesají daňové příjmy. Na druhé straně rostou výdaje na politiku zaměstnanosti a sociální politiku (zvýšená podpora nezaměstnaných v podobě podpory v nezaměstnanosti či sociálních dávek). Dopad je mnohostranný – rovněž firmy se potýkají se sníženou spotřebou domácností a vzhledem nedostatečné poptávce produkují menší množství statků a služeb a tím pádem mají nižší příjmy, což se opět projevuje na daňových příjmech státního rozpočtu, ale i na jejich ochotě investovat. Navíc platí, že jestliže k zlepšování na trhu práce (snížování počtu nezaměstnaných) dochází velmi pozvolna, k jejímu zhoršení dochází velmi rychle a dost často i nečekaně, což jen umocňuje problémy státního rozpočtu, který se může propadnout do hlubokého deficitu.

Velmi důležité jsou i sociální dopady – domácnosti s nezaměstnaným, mají nižší příjmy a nemohou si tak dovolit spotřebu jako domácnosti bez nezaměstnaného. Může se tak snížit jejich sebevědomí, často je evidován negativní dopad na děti, které nemohou např. navštěvovat všechny kroužky, o které mají zájem nebo si nemohou koupit oblečení dle nejnovějších trendů. Dokonce domůže nastat i situace, že o práci přijdou všichni ekonomicky aktivní členové rodiny, a i když existuje sociální systém, který umožňuje přestat období nezaměstnanosti, může se v extrémních případech stát i to, že domácnost není schopna hradit všechny své závazky a může se dostat do vážných existenčních problémů. Častým jevem je i např. výskyt kriminality v tzv. sociálně vyloučených lokalitách, jež jsou obydleny zejména osobami bez zaměstnání.

6.2.3 TYPY NEZAMĚSTNANOSTI

Základní dělení nezaměstnanosti je na:

- **dobrovolnou nezaměstnanosti** – jež zpravidla vzniká rozhodnutím pracovní síly neakceptovat danou úroveň mezd, nebo hledáním jiného místa (lépe placeného nebo s lepší možností tvořit kariéru);
- **nedobrovolnou nezaměstnanost** – jež je zpravidla dána situací na trhu práce, kdy existuje převis nabízeného množství práce nad poptávaným. Na trhu práce je tak část pracovní síly, která by byla ochotna za danou mzdovou sazbu pracovat, ta je však vyšší než rovnovážná, čili pro zaměstnavatele příliš vysoká a ti poptávají menší množství, než jaké je nabízené.

Nezaměstnanost můžeme rozlišovat i dle časového hlediska na:

- **krátkodobou nezaměstnanost**, jež trvá v týdnech nebo měsících a nepřestává pro ekonomiku vážný problém.
- **dlouhodobou nezaměstnanost**, jež bývá zpravidla delší než 12 měsíců, čili jeden rok. Oproti krátkodobé představuje pro ekonomiku a její subjekty větší problém (dlouhodobě nezaměstnaní nejsou atraktivní pro potenciální zaměstnavatele, sami sebe mohou začít přestat považovat za součást pracovní síly, státnímu rozpočtu vznikají dodatečné sociální náklady, naopak do státního rozpočtu proudí menší příjmy z daní a povinných odvodů do systému sociálního, zdravotního a důchodového pojištění).

Nezaměstnanost můžeme dále členit dle příčin a důsledků na tyto základní typy:

- **frikční nezaměstnanost** – zpravidla vyplývá z pracovního cyklu jedince a je spojována s časem potřebným pro hledání nového, většinou lépe placeného zaměstnání. Je to tedy typ nezaměstnanosti, který nepředstavuje pro ekonomiku zásadní problém, má dost často charakter dobrovolné krátkodobé nezaměstnanosti a pohybuje se rozmezí šesti až dvanácti týdnů (čas potřebný k nalezení nového místa – hledání v inzerátech, absolvování pohovorů atd.).
- **sezónní nezaměstnanost** – tento typ nezaměstnanosti je spojován s určitými odvětvími, pro která se potýkají se sezónními výkyvy v poskytování svých produktů a služeb. Mezi typická odvětví patří stavebnictví (v průběhu zimy je stavební činnost utlumena vlivem počasí), cestovní ruch nebo zemědělství. Nástrojem, jak snížit sezónní nezaměstnanost mohou být různé dotace ze strany státu (příspěvky na přístrojové vybavení či částečné dotování mezd pracovníků).
- **cyklická nezaměstnanost** – za příčinu tohoto typu nezaměstnanosti je považován cyklický pohyb ekonomiky (kolísání reálného HDP okolo potenciálního produktu), kdy platí zásada, že v době, kde se ekonomika nachází ve stavu recese nebo krize, tato složka nezaměstnanosti se zvyšuje, zatímco v dobách kdy se ekonomice daří (je ve fázi ekonomického růstu), klesá. Její dopad je celoplošný napříč celou ekonomikou a sektory, proto je i její dopad na domácnosti a stát největší.
- **strukturální nezaměstnanost** – tento typ nezaměstnanosti vzniká tehdy, kdy existuje nesoulad mezi kvalifikačními schopnostmi a dovednostmi, jež nabízí pracovní síla a těmi, které poptávají zaměstnavatelé. Zpravidla se tak děje v případě útlumu nebo krize jednoho odvětví, jež navíc dosti často bývá koncentrováno v jednom regionu. Na trhu práce je tak velké množství nezaměstnatelných obyvatel, které v danou chvíli trh práce není schopen absorbovat, a tito nezaměstnaní jsou v tomto stavu velmi často dlouhodobě. Proto vyžaduje její snížení čas na přizpůsobení dovedností a znalostí pracovní síly požadavkům zaměstnavatelů. Nejčastěji se využívají tzv. aktivní nástroje politiky zaměstnanosti, kam nejčastěji řadíme rekvalifikace, příspěvky na vytvoření nového pracovního místa nebo podporu samozaměstnávání.

6.2.4 MĚŘENÍ NEZAMĚSTNANOSTI

Pokud vyjdeme z předpokladu, že nezaměstnanost je jev, potom nás nutně musí zajímat otázka, jak lze závažnost tohoto jevu měřit. Za tímto účelem se v ekonomii využívá míra nezaměstnanosti, kterou vypočteme jako poměr počtu nezaměstnaných osob U k ekonomicky aktivnímu obyvatelstvu (pracovní síle) L . Pracovní sílu tvoří ti, kdo práci mají, tj. zaměstnané osoby E a ti, kteří práci aktivně hledají, nezaměstnané osoby U .

$$u = \frac{U}{L} = \frac{U}{E + U} \quad (17)$$

V praxi je tak klíčové, jakým způsobem zjistíme dané počty pracovní síly, resp. zaměstnaných a nezaměstnaných. Existují tři základní způsoby:

- sčítáním lidu, jež by přineslo relativně přesné výsledky, jelikož se však provádí 1x za 10 let nemá pro praxi příliš velký význam;
- využití sekundárních pramenů (např. statistiky Úřadu práce, který eviduje nezaměstnané registrované na jeho pobočkách)
- výběrového šetření pracovní sil (VŠPS), jež v ČR provádí Český statistický úřad – tento způsob pracuje s vybraným vzorkem domácností (cca 24 tisíc), na základě kterého se pomocí sofistikovaných statistických metod dá poměrně přesně odhadovat vývoj nezaměstnanosti na makroúrovni, tj. na úrovni celé ekonomiky.

V praxi Ministerstva práce a sociálních věcí se využívá pro určení situace na trhu práce tzv. **podíl nezaměstnaných osob**, jenž vychází z obecného vzorce pro výpočet míry nezaměstnanosti, ve jmenovateli ale místo všech aktivních obyvatel v zemi používá všechno obyvatelstvo ve věku 15 až 64 let, tj. obyvatelstvo v produktivním věku, které je snáze zjistitelné z vývoje bilance osob až na úroveň obcí. Naproti tomu ČSÚ využívá k popisu situace na trhu práce tzv. **obecnou míru nezaměstnanosti**. Oba dva ukazatelé se přirozeně liší, nicméně situaci na trhu práce vystihují velmi podobně (pokles či růst nezaměstnanosti).

Dalším možným ukazatelem je např. **míra ekonomické aktivity**, jež vyjadřuje podíl ekonomicky aktivních k obyvatelstvu v produktivním věku, tj. ve věku 15 až 64 let.

6.2.5 MAKROEKONOMICKÉ SOUVISLOSTI NEZAMĚSTNANOSTI

Na první pohled by se mohlo zdát, že čím nižší bude míra nezaměstnanosti, tím lépe. Ve skutečnosti je třeba toto tvrzení upravit – podobně jako u míry inflace, existuje určitá míra nezaměstnanosti, která je pro ekonomiku z dlouhodobého hlediska optimální – tomu se blíží tzv. **přirozená míra nezaměstnanosti**,

DEFINICE

Přirození míra nezaměstnanosti je taková míra, jež je slučitelná s dlouhodobou rovnovou ekonomikou, lze ji charakterizovat také jako míru nezaměstnanosti, při které je skutečná a očekávaná inflace stejná.

Proto se také velmi často označuje jako míra nezaměstnanosti neakcelerující inflaci. Z pohledu situace na trhu výrobních faktorů to znamená, že ekonomika využívá své zdroje optimálně a ekonomika není vystavena inflačním tlakům. Když se však skutečná míra nezaměstnanosti dostane pod přirozenou míru nezaměstnanosti, pro ekonomiku to může mít dokonce škodlivé účinky (byť z pohledu domácností a politiků je to vnímáno jako úspěch domácí ekonomiky) – na trhu práce není dostatek volné pracovní síly, firmy se ve snaze získat nové pracovníky na rozšíření výroby předhánějí v růstu mezd, tím jim rostou náklady a zároveň tento růst mezd vyvolává inflační tlaky, což může způsobit přehřátí ekonomiky a v konečném důsledku i následnou ekonomickou recesi nebo krizi. Určení přirozené míry nezaměstnanosti pro konkrétní ekonomiku není snadné, záleží na mnoha dalších okolnostech, přičemž výsledná hodnota bude s největší pravděpodobností rozdílná. Mezi základní faktory ovlivňující přirozenou míru nezaměstnanosti patří:

- **motivace lidí si hledat nové zaměstnání** – pokud bude motivace vysoká, bude i přirozená míra nezaměstnanosti relativně nižší. S tím je však spojena schopnost ekonomiky vytvářet průběžně nová pracovní místa a možnost územní mobility pracovní síly.
- **kvalita činnosti veřejné správy** – pokud existuje souhra mezi potenciálními zaměstnavateli a zprostředkovateli práce (orgány veřejné správy ale i soukromé agentury) doprovázenou dobrou informovaností všech subjektů včetně pracovní síly, potom jsou toky zaměstnaných a nezaměstnaných v obou směrech na trhu práce efektivnější a přirozená míra nezaměstnanosti je tak nižší.
- **systém sociálního zabezpečení v průběhu nezaměstnanosti** – čím je snazší se do systému kvalifikovat a čím je poskytovaná podpora vyšší a v delším časovém horizontu, tím nižší je snaha nezaměstnaných si hledat práci a tím pádem i vyšší míra přirozené míry nezaměstnanosti.
- **demografická a vzdělanostní skladba pracovní síly** – záleží na věkové struktuře pracovní síly a úrovni jejich znalostí a dovedností. Pokud bude např. v populaci poměrně široké zastoupení mladé pracovní síly bez odpovídajícího vzdělání či starší pracovní síly, které mají větší problémy s uplatněním na trhu práce, bude i přirozená míra nezaměstnanosti vyšší.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Obyvatelstvo členíme na dvě základní skupiny - ekonomicky aktivní obyvatelstvo, tj. pracovní sílu, kterou tvoří zaměstnaní a nezaměstnaní, a ekonomicky neaktivní obyvatelstvo (děti, starobní důchodci, studenti připravující se na budoucí povolání).

Poptávku po práci tvoří firmy a stát (veřejný sektor), které si pronajímají práci za účelem výroby či poskytování služeb. Nabídku tvoří pracovní síla, která nabízí potenciálním zaměstnavatelům své „ruce a mozky“. Rovnováha na trhu práce nastává, když se rovná nabízené množství práce tomu poptávanému. Pokud je poptávané množství vyšší než nabízené, vzniká nedobrovolná nezaměstnanost. Dobrovolná nezaměstnanost představuje tu část pracovní síly, která při dané mzdové sazbě nenabízí z nejrůznějších důvodů. Rozlišujeme klasický a keynesovský model fungování trhu práce.

Za nezaměstnaného je považována osoba určitého minimálního věku a starší, která je bez placené práce, je schopná pracovat a po určité období hledá práci. Míru nezaměstnanosti vypočteme jako podíl nezaměstnaných k pracovní síle a ukazuje nám, v jaké kondici se trh práce nachází.

Existují různé formy nezaměstnanosti, frikční nezaměstnanost je vyvolána pohybem pracovníků, strukturální nezaměstnanost v jednom odvětví je doprovázena volnými pracovními místy v jiném odvětví, cyklická nezaměstnanost je spojována s cyklickými výkyvy, sezónní nezaměstnanost je důsledkem sezónního pohybu poptávky po práci a je součástí frikční nezaměstnanosti.

Dopady nezaměstnanosti mohou být ekonomické, především ztráta produkce a sociální, které se projevují nižšími příjmy a z toho plynoucí nižší životní úrovní.

Plné zaměstnanosti odpovídá přirozená míra nezaměstnanosti, je tvořena frikční a strukturální nezaměstnaností a je slučitelná s dlouhodobou rovnováhou ekonomiky - lze ji charakterizovat také jako míru nezaměstnanosti, při které je skutečná a očekávaná inflace stejná.

OTÁZKY**1. Mezi ekonomicky neaktivní obyvatelstvo nepatří:**

- a) nezaměstnaní.
- b) lidé ve starobním důchodu.
- c) děti.
- d) lidé pobírající plný invalidní důchod.

- 2. Dlouhodobě udržitelná míra nezaměstnanosti, která nepředstavuje pro ekonomiku závažný problém a bývá ztotožňována s výkonností ekonomiky na úrovni potenciálního produktu, se nazývá:**
- a) přiměřená míra nezaměstnanosti.
 - b) akurátní míra nezaměstnanosti.
 - c) přirozená míra nezaměstnanosti.
 - d) mírná míra nezaměstnanosti.
- 3. Typ nezaměstnanosti, který vzniká tehdy, kdy existuje nesoulad mezi kvalifikačními schopnostmi a dovednosti, jež nabízí pracovní síla a těmi, které poptávají zaměstnavatelé, se nazývá:**
- a) frikční.
 - b) nabídková.
 - c) cyklická.
 - d) strukturální.
- 4. Obecná míra nezaměstnanosti vyjadřuje podíl:**
- a) počtu nezaměstnaných osob k celkovému počtu obyvatel v zemi.
 - b) počtu nezaměstnaných osob k počtu zaměstnaných osob.
 - c) počtu nezaměstnaných osob k počtu ekonomicky aktivních obyvatel.
 - d) počtu nezaměstnaných osob k počtu ekonomicky neaktivních obyvatel.
- 5. Mezi nástroje aktivní politiky zaměstnanosti nepatří:**
- a) rekvalifikace.
 - b) investiční pobídky.
 - c) veřejně prospěšné práce.
 - d) podpora v nezaměstnanosti.
-

ODPOVĚDI

1a, 2c, 3d, 4c, 5d

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Navštivte webovou stránku Českého statistického úřadu (<https://www.czso.cz>) a v sekci Časové řady a podsekci „Česká ekonomika od roku 1989 v číslech“ si stáhněte časovou řadu zachycující vývoj míry nezaměstnanosti. Z této časové řady se pokuste identifikovat kondici trhu práce v čase a v kontextu vývoje reálného HDP z předchozího úkolu rovněž určit spojitost vývoje situace na trhu práce a ekonomiky.

7 ÚLOHA VLÁDNÍHO SEKTORU A CENTRÁLNÍ BANKY V EKONOMICE

NÁHLED KAPITOLY

Úloha vládního sektoru a centrální banky v ekonomice. Soustava veřejných rozpočtů, rozpočtové příjmy, výdaje, saldo, strukturální a cyklický deficit, zadlužování země. Fiskální politika - cíle, nástroje, expanzivní a restriktivní fiskální politika, její krátkodobé a dlouhodobé účinky, vytěšňovací efekt. Monetární politika - konečné a zprostředkující cíle monetární politiky, přímé a nepřímé nástroje, typy politiky - expanzivní a restriktivní monetární politika.

CÍLE KAPITOLY

Budete umět:

- Základní pojmy jako rozpočtová politika, fiskální politika, státní rozpočet, rozpočtové saldo, deficitní státní rozpočet, cíle a nástroje fiskální politiky, expanzivní a restriktivní fiskální politika, monetární politika, zprostředkující cíle, konečné cíle, nástroje monetární politiky, expanzivní a restriktivní monetární politika, krátkodobé účinky expanzivní a restriktivní monetární politiky

Získáte:

- znalosti o centralizovaném peněžním fondu, fiskální politice, jejich typech a účincích.
- znalosti o možnostech uplatňování jednotlivých typů politiky a jejich krátkodobých i dlouhodobých účincích

Budete schopni:

- Charakterizovat státní rozpočet, jeho příjmy, výdaje a saldo.
- Graficky interpretovat použití nástrojů fiskální politiky a stanovit, zda se jedná o expanzivní nebo restriktivní politiku.
- Vysvětlit pojetí monetární politiky a užití jejich nástrojů.
- Interpretovat a ilustrovat situaci, když centrální banka reaguje na růst poptávky po penězích.
- Vysvětlit dopady působení expanzivní nebo restriktivní politiky v modelu AS-AD

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Fiskální politika, státní rozpočet, příjmy a výdaje státního rozpočtu, rozpočtové saldo, deficitní rozpočet, přebytkový rozpočet, vyrovnaný rozpočet, veřejný dluh, vnitřní a vnější dluh, hrubý a čistý dluh, cíle a nástroje fiskální politiky, expanzivní a restriktivní fiskální politika, krátkodobé a dlouhodobé účinky fiskální politiky, monetární politika, zprostředkující cíle, konečné cíle, nástroje monetární politiky, expanzivní monetární politika, restriktivní monetární politika.

V reálné ekonomice působí bezpočet subjektů, které mají své zájmy. V úvodní části tohoto textu jsme si vysvětlili základní role domácností, firem, vlády a zahraničí. Jestliže domácnostem jde zejména o to, aby měly odpovídající životní úroveň, firmy zase usilují o zisk, potom vyjádření cílů státu jako takového je mnohem složitější. Na tuto otázku odpovídá teorie hospodářské politiky.

DEFINICE

Hospodářská politika je činnost, při níž stát používá určitých nástrojů, aby ovlivnil ekonomický a sociální vývoj dané země, přičemž se snaží dosáhnout určitých cílů.

Pod pojmem „stát“ pak rozumíme celou řadu institucí, počínaje vládou a ministerstvy, parlamentem, soudy na všech úrovních, centrální bankou, vládními agenturami a konče územními samosprávnými celky. Rovněž nesmíme zapomenout na nejrůznější instituce protisměrných sil či nositele vlivu, které nepatří k formální organizaci státu, ale přímo či nepřímo ji ovlivňují (odborníky, politické strany, lobby apod.). V rámci této kapitoly pro nás bude klíčová vláda a centrální banka, jež hrají klíčovou roli ve směřování dané ekonomiky.

Hlavním cílem hospodářské politiky státu je zpravidla zvyšování blahobytu země, který by se dal zjednodušit na zvyšování životní úrovně jejích obyvatel. Aby k tomu však skutečně došlo, je zapotřebí dosahovat ekonomického růstu, jenž bývá označován za hlavní zdroj zvyšování národního bohatství. Ekonomický růst se však nerodí sám o sobě a je nutné nejprve naplnit dílčí cíle, které jsou mnohdy i ve vzájemném rozporu, což činí dosažení hlavního cíle o to složitější. Mezi tři standardní dílčí ekonomické cíle státu patří:

- **nízká míra nezaměstnanosti** – naplnění tohoto cíle je především úkolem vládního sektoru, nebo spíše vytvořit podmínky pro jeho naplnění (musíme vzít v potaz, že většina zaměstnanců je zaměstnána v soukromých podnicích, na které má vládní sektor pouze nepřímý vliv). Mezi tyto podmínky patří např. transparentní podnika-

telské prostředí nebo odpovědné nakládání s veřejnými financemi. Mimo to stát zajišťuje nebo řídí celou řadu oblastí, jež v konečném důsledku ovlivňují možnosti ekonomického růstu (vzdělávání, zdravotnictví, průmyslová politika atd.).

- **cenová stabilita** – naplnění tohoto cíle je výsadním úkolem centrální banky. Cenová stabilita znamená, že v dané zemi je relativní stálost kupní síly peněz a negativně tak neovlivňuje ekonomické subjekty a jejich rozhodování. V případě cenové nestability jsou navíc ohroženy i zbývající cíle.
- **vnější ekonomická rovnováha** – tento cíl je třeba vnímat ve dvojí rovině. Zaprvé je důležité, aby země dosáhla určité vyrovnanosti toků zboží, služeb a kapitálu do a ze země, což je úkol pro vládní sektor. Na tyto toky má ale velký vliv měnový kurz, který se může v čase výrazně měnit, což by měla „hlídat“ centrální banka.

V této části se budeme věnovat dvěma základním typům hospodářské politiky, a to fiskální politice, která je v kompetenci vlády a jí řízeného sektoru vládních institucí, a monetární politikou, která je v kompetenci národní centrální banky (kromě těchto dvou základních politik existuje celá řada dílčích hospodářských politik, např. zemědělská politika obchodní politika, politika hospodářské soutěže atd.). Tyto dvě politiky jsou od sebe odděleny zpravidla zákonem, což je zejména z toho důvodu, že v případě jejich propojenosti by mohly v dané zemi vzniknout závažné ekonomické problémy. Proto je ve většině vyspělých tržních ekonomikách monetární politika nezávislá na vůli politiků a spadá výlučně do kompetencí centrální banky. Hlavním důvodem této nezávislosti je fakt, že politici v minulosti dost často tíhli při hledání možností, jak financovat válku nebo v situaci vysoké zadluženosti země k tomu, že se jí snažili vyřešit skrze nástroje měnové politiky (např. vydání nových peněz), což následně ještě zhoršilo situaci v zemi.

Jestliže jsou obě politiky od sebe odděleny a každá má svůj specifický cíl, tak to však neznamená, že by se navzájem neovlivňovaly. Dost často se stává, že např. expanzivní fiskální politika vlády financovaná postupným zadlužováním země, může v konečném důsledku způsobit problémy na finančním trhu, který je regulován centrální bankou a naopak, tj. krize na finančních trzích se může „přelít“ do reálné ekonomiky. Mnohdy je tak v zájmu ekonomiky a jejich domácností a firem zapotřebí spolupráce obou subjektů.

7.1 Fiskální politika vládního sektoru

Fiskální politika je v podstatě nejdůležitější dílčí hospodářskou politikou státu.

DEFINICE

Fiskální politika je vědomé využívání veřejných financí (státního rozpočtu) za účelem dosažení stanovených cílů, zejména udržení vyváženého ekonomického růstu a nízké míry nezaměstnanosti.

Jinak řečeno se jedná o využití záměrných změn objemu a struktury veřejných příjmů a výdajů, záměrné volby typu a objemu rozpočtového salda a způsobu jeho krytí k dosažení žádané úrovně či stabilizaci úrovně reálných makroekonomických proměnných, především míry ekonomického růstu a úrovně zaměstnanosti. Jak jsme se již dozvěděli dříve, ekonomika se neustále vyvíjí a období růstu střídají období stagnace či poklesu. A vláda skrze nástroje fiskální politiky na tyto změny reaguje, čili snaží se tyto výkyvy utlumit či jim předcházet.

Mezi základní funkce fiskální politiky patří:

- **stabilizační** – prostřednictvím fiskální politiky se vládní sektor snaží stabilizovat důsledky výkyvů ekonomické výkonnosti v rámci hospodářského cyklu.
- **alokační** – funkce fiskální politiky spočívá i v tom, že skrze zejména státní rozpočet stát alokuje (přiděluje) finanční prostředky do určitých oblastí (sociální oblast, vzdělávání, dopravní politika, zemědělská apod.).
- **redistribuční** – tato funkce s sebou nese potřebu přerozdělit nashromážděné finanční prostředky (zejména na základě daňového systému), zejména ve směru od ekonomicky aktivních obyvatel k ekonomicky neaktivnímu obyvatelstvu, nebo také od bohatých k chudým.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Velmi často je fiskální politika zaměřována s rozpočtovou politikou. Jestliže rozpočtová politika je součástí fiskální politiky, neplatí to naopak. Rozpočtová politika upřednostňuje ve svých přístupech alokační a redistribuční funkci veřejných financí, fiskální politika klade důraz na stabilizační funkci veřejných financí. Rozpočtová politika tak vyjadřuje logiku veřejných financí v ryze finančním pojetí. Výrazem takto pojaté rozpočtové politiky je státní rozpočet, který soustřeďuje veřejné zdroje na financování produkce veřejných statků, na odstranění či vyrovnání efektů externalit, na sociálně motivovanou redistribuci důchodu, bez snahy ovlivnit reálné makroekonomické charakteristiky. Vyrovnanost takto chápaného rozpočtu vyjadřuje úspěšnost rozpočtové politiky, vypovídá o dobrém státním finančním hospodaření. Svým pojetím je rozpočtová politika pojmem starším a vzniká vlastně se vznikem rozpočtu státu, státního rozpočtu.

7.1.1 STRUKTURA VEŘEJNÝCH FINANCÍ

Jak již bylo řečeno výše, stát disponuje širokou množinou rozpočtů, kterou nazýváme rozpočtová soustava. Rozpočtová soustava tedy představuje tvorbu a užití centralizovaných peněžních fondů vládním sektorem (nejvyšší úroveň) a fondů veřejné správy na místní úrovni (krajské nebo municipální). Tyto rozpočty jsou sestavovány zpravidla na kalendářní

rok. Na příklady České republiky lze do systému veřejných financí zařadit následující rozpočty:

- státní rozpočet
- územní rozpočty (samosprávné celky – kraje a municipality)
- rozpočty zdravotních pojišťoven
- rozpočty příspěvkových organizací a státních podniků
- mimorozpočtové fondy, kam můžeme řadit státní účelové fondy (např. Státní fond životního prostředí nebo Státní fond dopravní infrastruktury) nebo fondy na nižší územní úrovni – krajů či obcí.

Pro rozpočtovou soustavu je obvyklé přerozdělování, kdy dochází např. k přesunu určitých finančních prostředků ze státního rozpočtu na kraje, které zabezpečují určitých okruh výkonu státní správy (v rámci přenesené působnosti). Potom výdaje ze státního rozpočtu na financování této činnosti krajů jsou zároveň příjmy krajských rozpočtů.

Rozpočtové příjmy jsou zpravidla tvořeny:

- daněmi v nejrůznějších podobách,
- cla, která jsou uvalována na dovážené zboží – v této souvislosti nutno dodat, že od vstupu České republiky do Evropské unie (pro zboží dovážené ze států mimo EU platí pro všechny státy EU jednotný celní sazebník) se stal tento zdroj příjmem rozpočtu EU (ČR si ponechá pouze určitou část na pokrytí administrativních úkonů spojených s výběrem cla)
- specifickým příjmem jsou i platba na pojistné, tj. zdravotní a sociální pojištění nebo důchodové pojištění.
- další příjmy tvoří např. přijaté úroky, příjmy z pronájmu nebo prodeje majetku, splátky poskytnutých úvěrů aj.
- další příjmy, založené na snížení aktiv vlády, jako prodej majetku, přijaté dotace (významné zejména u územních rozpočtů).

Z výše uvedených příjmů jsou nejvýznamnější položkou daně, které jsou navíc relativně stabilním příjmem:

- **nepřímé daně**, kam můžeme řadit spotřební daně (daň z přidané hodnoty a další spotřební daně na určité typy výrobků – např. alkoholické nápoje, pohonné hmoty nebo tabákové výrobky).
- **přímé daně**, z nichž nejvýznamnější jsou osobní důchodové daně – např. daně z příjmu korporací, z příjmu fyzických osob nebo z úroků a dividend. Mezi přímé daně lze řadit i daně z majetku – např. dědická daň, darovací daň nebo silniční daň.

Rozpočtové výdaje zpravidla plynou do těchto oblastí:

- na vládní nákupy statků a služeb a na financování běžných potřeb k zajištění chodu veřejné správy.

- financování chodu veřejnosprávních neziskových organizací zřízených pro poskytování veřejných statků,
- transferové platby obyvatelstvu (důchody, podpory v nezaměstnanosti nebo široká paleta sociálních dávek),
- poskytování dotací na státem preferované oblasti (např. zemědělství nebo životní prostředí)
- poskytování dotací do rozpočtů územní samosprávy a do mimorozpočtových fondů.
- financování státního dluhu – významnou položkou u většiny států je i splácení tzv. státního dluhu v podobě tzv. dluhové služby.

Jak rozpočtové výdaje, tak i příjmy v čase rostou, a to jak v absolutních, tak relativních číslech. Pokud bychom se podívali na strukturu výdajů z hlediska času, potom je možné členit veřejné výdaje na:

- **běžné výdaje**, z kterých se financují běžné, každoročně se opakující potřeby v rozpočtovém roce na jednotlivých vládních úrovních. Podstatná část má charakter mandatorních výdajů, jenž je nutné zabezpečit, neboť vyplývají ze zákona (např. zákon o povinné školní docházce nebo o veřejné zdravotní péči).
- **kapitálové výdaje** naopak slouží k financování dlouhodobých potřeb státu, zejména investičních a zpravidla přesahují jedno rozpočtové období. Jedná se především o investice ve veřejném sektoru (např. stavba dálnice) nebo splácení investičního úvěru nebo půjček z emise střednědobých nebo dlouhodobých cenných papírů (např. obligací).

Pro posuzování vývoje hospodaření státu za daný kalendářní rok je nezbytné, obdobně jako tomu bylo v případě firmy, porovnat příjmy a výdaje. Toto saldo může být buď přebytkové (příjmy byly vyšší než výdaje), schodkové (neboli deficitní, kdy výdaje byly vyšší než příjmy plynoucí do rozpočtu) a třetí možností je situace, kdy se příjmy rovnají výdajům – pak hovoříme o vyrovnaném rozpočtu. Pokud tedy rozpočet skončí v kladných číslech, vytváří se tak rezerva pro „horší časy“ v budoucnu, kdy v rámci recese mohou významně poklesnout příjmy do státního rozpočtu, a právě vytvořená rezerva v časech hojnosti může posloužit jako tzv. polštář pro zmírnění negativních dopadů krize na saldo státního rozpočtu. Mnohem častějším jevem je však situace, kdy je toto saldo v červených číslech, neboli saldo rozpočtu je deficitní. Jinými slovy to neznamená nic jiného, že se stát zadluhuje a musí hledat cesty, jak zafinancovat vyšší výdaje, jež přesahují výši příjmů. Možností, jak financovat tento dluh je vícero:

- peněžní krytí – vláda si vezme úvěr od centrální banky, což se projeví v růstu monetární báze, a tím i cenové hladiny, a proto je tato praxe v řadě zemí omezena či zakázána;
- dluhové krytí – jedná se o transformaci deficitu do veřejného dluhu, což je uskutečněno:
 - domácím úvěrem (transformace deficitu do domácího dluhu), který je většinou realizován v podobě vydání státních dluhopisů,
 - zahraničním úvěrem (transformace deficitu do zahraničního dluhu);
- krytí pomocí zvyšování daní;

- krytí prostřednictvím prodeje státních aktiv – v tranzitivních ekonomikách je běžné krytí rozpočtových deficitů prodejem státního majetku v privatizaci;
- krytí deficitu přebytkem z minulých let, což je bohužel málo častý případ.

Zároveň je však důležité zmínit, že schodek státního rozpočtu ne vždy znamená pro ekonomiku zásadní problém a za určitých situací může být impulsem pro nastartování ekonomického růstu. Proto je třeba rozlišovat z časového hlediska tyto dva deficity:

- **krátkodobý deficit**, jehož účinky mohou být krátkodobě pozitivní, např. ve směru eliminace vlivu exogenních faktorů na objem veřejných výdajů (cenové šoky, přírodní katastrofy, ekonomická recese, nezaměstnanost). Je kryt emisí státních pokladničních poukázek a výsledný emisí střednědobých a dlouhodobých státních dluhopisů,
- **dlouhodobý deficit**, který má jednoznačně negativní důsledky, protože vede k růstu veřejného dluhu a dluhová služba se stává pro rozpočet břemenem, dále vede k omezení možnosti využití nástrojů stabilizační fiskální politiky, přináší také inflační tlaky nebo dochází k omezování soukromých investic (tzv. vytěšňovací efekt).

Z hlediska jeho vzniku můžeme deficit státního rozpočtu členit na:

- **cyklický deficit**, který vzniká v důsledku hospodářského cyklu – ve fázi kontrakce v důsledku nižší ekonomické aktivity ekonomických subjektů snižují příjmy do státního rozpočtu, a to vyvolává tlak na vznik schodku, který však zpravidla nemá dlouhodobý charakter, protože po odeznění recese se pomalu obnovuje intenzita ekonomické aktivity a výběr daní roste, čímž se snižuje nesoulad mezi příjmy a výdaji.
- **strukturální deficit**, představuje závažnější problém, protože jeho podstata spočívá ve špatně nastavených příjmech a výdajích státu, což způsobuje vznik deficitu i v dobách ekonomického růstu, kdyby jinak za optimálně nastaveného systému byl dosahován buď vyrovnaný rozpočet, nebo dokonce přebytkový.

Pokud se tyto deficity v čase opakují, dluhové zatížení státu se navyšuje. V této souvislosti je zapotřebí rozlišovat tyto pojmy:

- **veřejný dluh** je souhrnem závazků státu, subjektů územní samosprávy (obcí, krajů), mimorozpočtových finančních účelových fondů, veřejnoprávních institucí zřizovaných státem a územní samosprávou a státních podniků. Veřejný dluh je výrazem dlouhodobé fiskální nerovnováhy, příčinou vzniku a prohlubování veřejného dluhu je kumulování rozpočtových deficitů, zejména státního rozpočtu.
- **vnitřní dluh** vzniká uvnitř ekonomiky, kdy je kryt půjčkami v podobě dluhopisů vlády, které nakupují domácí subjekty,
- **zahraniční dluh** vzniká tak, že je kryt půjčkami vlád, které nakupují zahraniční subjekty.
- **hrubý dluh** představuje celkový objem závazků státu,
- **čistý dluh** je hrubý dluh snížený o objem pohledávek státu, liší se od hrubého o částku státních finančních aktiv (tj. půjčky soukromému sektoru, hotovost, státní podíl na akciovém majetku soukromých společností a devizové rezervy);

7.1.2 NÁSTROJE FISKÁLNÍ POLITIKY

Základními nástroji fiskální politiky je:

- **Diskreční opatření** – jedná se o opatření vlády či parlamentu v podobě jednorázových rozhodnutí - např. změny daňových sazeb či stanovení výše vládních výdajů v dané kapitole státního rozpočtu či další vědomé (záměrné) opatření za účelem makroekonomické stabilizace.
- **Vestavěné stabilizátory** působí automaticky po svém zavedení, tj. nevyžadují žádná další rozhodnutí. Působí proticyklicky a patří sem zejména systém pojištění v nezaměstnanosti či progresivní zdanění.

K ZAPAMATOVÁNÍ

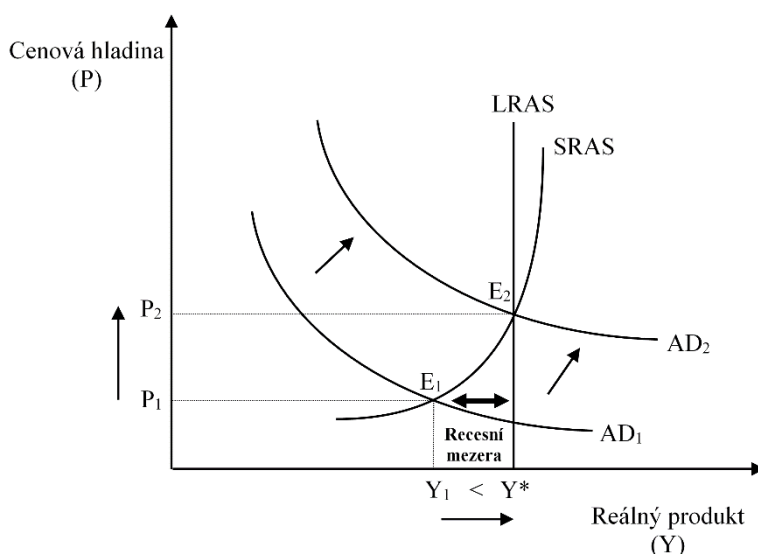

Vestavěné stabilizátory tedy působí samočinně a proticyklicky (tj. zmírňují negativní dopady fáze kontrakce). Pokud však není stabilní cenová hladina, mohou působit procyklicky, tj. ještě prohloubit stávající ekonomické problémy dané země.

Podle charakteru prováděných fiskálních opatření rozlišujeme dva základní typy této politiky:

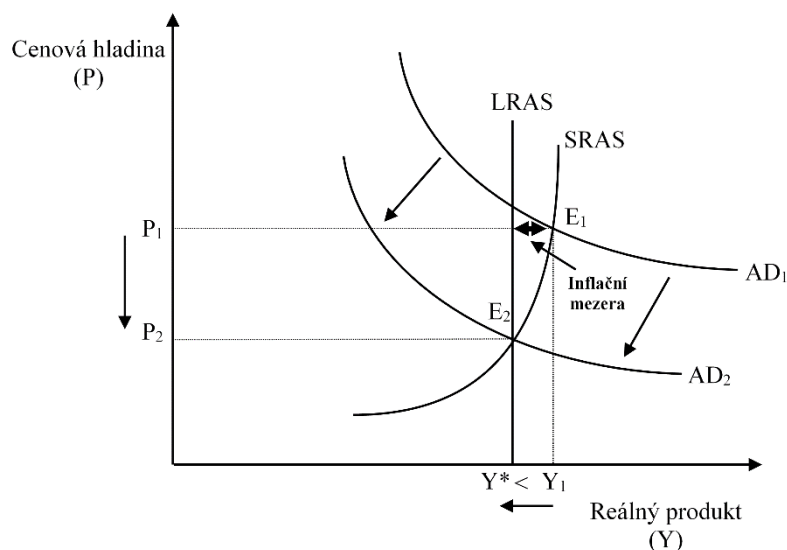
- **expanzivní fiskální politika** vychází z předpokladů keynesiánského přístupu, tj. zastáváním agregátní poptávky za agregátní nabídkou, kdy tato nerovnováha podléhá cyklickým výkyvům v rámci hospodářského cyklu a využívá tehdy, když se vláda snaží pomocí fiskálních operací (změna výše výdajů či změna nastavení daní) stimulovat agregátní poptávku, a proto se v tomto případě hovoří o tzv. fiskální expanzi, jejímž cílem je zvýšit úroveň rovnovážného důchodu, a tím zvýšit úroveň zaměstnanosti, resp. snížit míru nezaměstnanosti. Svě opodstatnění má zejména ve fázi kontrakce. Kromě těchto cílených fiskálních opatření má vláda rovněž přímý i nepřímý vliv na ostatní složky výdajů – spotřebu domácností, investice firem a čistý export. V rámci expanzivní fiskální politiky se budeme zabývat čistě změnou fiskálních nástrojů, od ostatních opatření budeme abstrahovat. Uvažujme tedy o situaci, kdy se ekonomika nachází v recesní mezeře (skutečný produkt je nižší než potenciální, navíc je tempo růstu reálného HDP v posledních obdobích v záporných hodnotách, což s sebou nese pokles ekonomické aktivity podniků, propouštění zaměstnanců, což zvyšuje míru nezaměstnanosti a nižší příjmy domácností vyvolávající nižší spotřebu domácností, navíc je situace umocněna pesimistickými očekáváními ekonomických subjektů o budoucím vývoji ekonomiky, což jen prohlubuje nerovnováhy v ekonomice) – je tedy zapotřebí nějakým způsobem znovu obnovit hospodářský růst, k čemuž může pomoci dobře zvolená expanzivní fiskální politika. Vláda může zvýšit vládní nákup statků a služeb (např. zvýší svoji investiční aktivitu v podobě stavby dálnic, zvýší objem státních zakázek pro jednotlivá ministerstva), což

může nastartovat podniky k vyšší ekonomické aktivitě (budou mít určitý příjem, nebudou muset tolik propouštět), která může vyústit v nové investiční výdaje firem a při znalosti makroekonomického koloběhu, i opětovnému nastartování ekonomického růstu. Zároveň je ale nutné mít na paměti, že expanzivní fiskální politika v období recesní mezery, kdy jsou zpravidla nižší příjmy veřejných rozpočtů, znamená, že na taková opatření si vláda musí půjčit, čímž ještě více prohloubí deficit veřejných rozpočtů. V tomto případě je to však pochopitelné, za předpokladu, že až se ekonomika vzpamatuje a bude opět dosahovat ekonomického růstu, budou vyšší daňové výnosy použity na splácení veřejného dluhu, případně k tvorbě rezervy na horší časy. Použití expanzivní fiskální politiky se dá zachytit i graficky, což ostatně ukazuje obrázek č. 18. Z něj je patrné, že ekonomika se nachází v recesní mezeře, kdy krátkodobá makroekonomická rovnováha je nalevo od křivky LRAS. Cílem expanzivní fiskální politiky potom bude vyvolat posun křivky AD směrem doprava za účelem snížení nebo úplného zacelení této mezery (posun křivky AD_1 na úroveň AD_2). Toho může být dosaženo použitím výše uvedených fiskálních nástrojů. Z obrázku je patrné, že výsledkem fiskální expanze je posun křivky AD směrem doprava, což vyvolá růst reálného produktu a tím pádem s jistým časovým zpožděním i růst zaměstnanosti, resp. snížení nezaměstnanosti. V našem případě dokonce došlo k úplnému zacelení recesní mezery a můžeme tedy hovořit o úspěšné fiskální expanzi. Průvodním jevem je ovšem zvýšení cenové hladiny (viz osa Y) za cenu růstu cenové hladiny, což je vzhledem k ekonomické situaci bráno jako nutné „zlo“, důležité však je, že převažuje pozitivní efekt v podobě zlepšené kondice ekonomiky vyvolávající vyšší zaměstnanost a vyšší daňové příjmy. V případě, kdy by ekonomika operovala na úrovni potenciálního produktu a vláda použila expanzivní fiskální politiku, negativní dopady v podobě inflace by převážily, což určuje i tvar křivky SRAS, která je dále od počátku strmější, a proto jsou účinky fiskální expanze spíše inflačního charakteru.

Obrázek 36: Fiskální expanze v modelu AS-AD

- restriktivní fiskální politika** – vláda se pomocí fiskálních operací zaměřuje na pokles agregátní poptávky čili fiskální restrikcí. Zpravidla se využívá ve fázi hospodářského cyklu, kdy je ekonomika na svém vrcholu a začíná se přehřívat. Cílem je tedy omezit agregátní poptávku po statcích a službách a tím pádem i poptávku po výrobních faktorech, jež jsou nutné k jejich produkci. Jestliže cíle fiskální expanze bylo zmenšení či úplné zacelení recesní mezery, v případě fiskální restrikce je cílem zmenšení nebo úplné zacelení inflační mezery a návrat reálného produktu a nezaměstnanosti na potenciální produkt, resp. přirozenou míru nezaměstnanosti. Tuto situaci zachycuje obrázek č. 19. Z něj je patrné, že se ekonomika nachází v inflační mezeře, kdy se krátkodobá makroekonomická rovnováha nachází napravo od křivky LRAS. Cílem restriktivní fiskální politiky potom bude vyvolat posun křivky AD směrem doleva za účelem snížení nebo úplného zacelení této mezery (posun křivky AD₁ na úroveň AD₂). Toho může být dosaženo použitím výše uvedených fiskálních nástrojů. Z obrázku je patrné, že výsledkem fiskální restrikce je posun křivky AD směrem doleva, což vyvolá pokles reálného produktu na úroveň potenciálního produktu, a tím pádem s jistým časovým zpožděním i snížení cenových tlaků na trhu výrobních faktorů přinášejícím snížení inflace. V našem případě dokonce došlo k úplnému zacelení inflační mezery a můžeme tedy hovořit o úspěšné fiskální restrikci. Pokud však k fiskální restrikci sáhnou politici i v případě ekonomické recese a výrazně omezí např. investiční činnost státu (pozastaví např. výstavbu rozestavěných dálnic), může dojít naopak k dalšímu prohloubení již špatného stavu ekonomiky.

Obrázek 37: Fiskální restrikce v modelu AS-AD

7.2 Monetární politika centrální banky

Druhou nejdůležitější dílčí hospodářskou politikou je monetární (měnová) politika centrální banky.

DEFINICE

Monetární politika představuje soustavu nástrojů, které využívá centrální banka za účelem dosažení stanoveného cíle, zpravidla cenové stability. Jinými slovy řečeno, pod monetární politikou si můžeme představit soubor nástrojů, jejichž používáním se centrální banka snaží naplnit nejen cíl cenové stability, ale i další cíle, jako jsou např. stabilita bankovního sektoru či stabilita měnového kurzu.

Jak již bylo uvedeno výše, nositelem monetární politiky je centrální banka (v případě České republiky to je Česká národní banka, v případě Slovenska Evropský systém centrální bank v čele s Evropskou centrální bankou, což je důsledek členství Slovenska v eurozóně). Pokud je naplněn hlavní cíl měnové politiky, tj. cenová stabilita, potom může centrální banka podporovat dosažení hlavního cíle vlády, tj. ekonomický růst (tzv. alternativní cíl), to je případ jak České národní banky, tak Evropského systému centrálních bank.

7.2.1 NÁSTROJE MONETÁRNÍ POLITIKY

Nástroje monetární politiky lze členit do dvou základních skupin:

- **přímé nástroje** jsou selektivní a adresné a přímo dopadají na dotčené subjekty finančního trhu, kdy centrální banka zasahuje do rozhodovacího mechanismu obchodních a dalších subjektů a de facto tak omezuje jejich podnikatelskou samostatnost. Nutno dodat, že se však používají ve vyspělých tržních podmínkách spíše výjimečně, navíc v situacích, kdy se daný subjekt dostal do potíží.
- **nepřímé nástroje** platí obecně pro celý finanční systém nebo celý vybraný segment (např. pojišťovnictví) bez výjimek. Jedná se o nástroje tržní, které jsou hojně využívány centrálními bankami nejen ekonomicky vyspělých zemí.

Mezi přímé nástroje lze zařadit:

- **pravidla likvidity** – stanovení závazné struktury pasiv a aktiv centrální bankou bankám komerčním,
- **úvěrové stropy** (limity, kontingenty) – čili kolik smí banka poskytnout úvěrů určitým segmentům trhu,
- **limity úrokových sazeb** – stanovení maximálních úrokových sazeb z úvěrů a maximálních nebo minimálních úrokových sazeb z vkladů,

- **povinné vklady** – uložení některým subjektům vést své účty, popř. provádět další operace výhradně přes centrální banku,
- **doporučení, výzvy, dohody** – jsou nezávazné, přesto účinné, protože komerční banky většinou respektují přání či výzvy centrální banky.

Mezi nepřímé nástroje, které využívá ve své praxi např. Česká národní banka, patří:

- **úrokové sazby** – jedná se o zpravidla základní úrokové sazby, od kterých se následně odvíjejí úrokové sazby komerčních bank. Významnou úrokovou sazbou je **diskontní sazba**, jež se využívá na diskontní facilitu, kdy ČNB poskytuje bankám možnost uložit přes noc bez zajištění svou přebytkovou likviditu, úročenou diskontní úrokovou sazbou, která je v ekonomice nejnižší. Centrální banka může zvyšováním nebo snižováním diskontní (nebo podobné) sazby zdražovat nebo zlevňovat úvěry. Další úrokovou sazbou je **lombardní sazba**, jež se využívá při poskytování lombardního úvěru, zpravidla bankám s mimořádnými problémy s likviditou proti zástavě cenných papírů.
- **operace na volném trhu** jsou nejpoužívanější nástroj měnové politiky, jedná se většinou o nákup či prodej vládních nebo vlastních cenných papírů. Tyto operace probíhají mezi centrální bankou a komerčními bankami, resp. nebankovní veřejností. Těmito operacemi dochází ke změnám rezerv komerčních bank a prostřednictvím multiplikátoru depozitních peněz ke změně peněžní zásoby. Na příkladu České národní banky (ČNB) je nejdůležitější sazbou tzv. **dvoutýdenní repo-sazba**, operacích ČNB přijímá od bank přebytkovou likviditu a bankám předává jako kolaterál dohodnuté cenné papíry. Obě strany se zároveň zavazují, že po uplynutí doby splatnosti proběhne reverzní transakce, v níž ČNB jako dlužník vrátí věřitelské bance zapůjčenou jistinu zvýšenou o dohodnutý úrok a věřitelská banka vrátí ČNB poskytnutý kolaterál
- **kurzové (devizové) operace** se provádějí se s cílem regulace měnového kurzu a jedná se o nákupy či prodeje cizích měn za českou korunu Českou národní bankou na devizovém trhu, jejichž cílem může být buď tlumení volatility na devizovém trhu a/nebo uvolnění popř. zpřísnění měnové politiky. Devizové intervence nejsou v režimu cílování inflace běžně používaným nástrojem. Tím jsou zejména úrokové sazby. Nicméně za jistých okolností může nastat situace, kdy je zapotřebí devizových intervencí využít. Příkladem takové situace je snížení měnověpolitických úrokových sazeb na tzv. „technickou nulu“, kdy případné další potřebné uvolnění měnové politiky lze docílit oslabením kurzu koruny. V této situaci ČNB byla mezi podzimem 2013 a jarem 2017, kdy používala kurzový závazek v případě potřeby intervenovat na devizovém trhu na oslabení kurzu koruny tak, aby udržovala kurz koruny vůči euru poblíž hladiny 27 CZK/EUR
- **povinné minimální rezervy (PMR)** představují povinně vytvářené vklady komerčních bank u centrální banky. Na základě jejich velikosti jsme schopni určit multiplikovaný efekt tvorby depozitních peněz. PMR jsou obecně jedním ze základních nástrojů měnové politiky, kterým může centrální banka ovlivňovat objem likvidity

(volných prostředků) v bankovním systému. V podmínkách současného stavu finančního systému v české ekonomice s výrazným přebytkem likvidity však tato role ustupuje do pozadí a PMR slouží zejména jako rezerva prostředků pro hladký průběh mezibankovního platebního styku. Na základě zákona o České národní bance je každá banka (včetně stavebních spořitelén), pobočka zahraniční banky, která má v ČR bankovní licenci nebo se rozhodne v ČR podnikat na základě tzv. "Jednotné licence" a od 1. 1. 2012 i družstevní záložna (dále jen „banka“) povinná držet na svém účtu u ČNB PMR, tzn. určitý předem stanovený objem likvidních prostředků. Banky v současné době udržují PMR na svém účtu v Zúčtovacím centru ČNB (tzv. účet platebního styku) a/nebo na účtu pro výběry a skládání hotovostí, mají-li tento účet zřízen nebo případně na zvláštním účtu pro PMR. Předepsaný objem PMR je stanoven na 2 % ze základny pro výpočet PMR a tato sazba je platná od roku 2001, z čehož je patrné, že se v čase relativně stabilního bankovního systému nemění.

7.2.2 CÍLE A TYPY MONETÁRNÍ POLITIKY

Hlavním subjektem monetární politiky je centrální banka, která k regulaci množství peněz v oběhu, respektive nabídky peněz využívá nástroje monetární politiky, které jsme si nadeřinovali v předchozí části. Jak již bylo zmíněno v úvodní části, monetární politika je součástí stabilizační politiky státu a přispívá ke „zjemňování“ dopadů hospodářské cyklu na ekonomické subjekty, tj. zejména snižování nezaměstnanosti a udržení míry inflace v předem stanovených mantinelech či dokonce může její realizace podporovat hospodářský růst. Na rozdíl od fiskální politiky však nemůže centrální banka ovlivňovat tyto cíle přímo, ale činí tak skrze ovlivňování peněžního trhu. **Hlavním cílem centrální banky je zpravidla udržení cenové stability.** Tu nelze interpretovat jako neměnnou cenovou hladinu, nýbrž jako měnící se cenovou hladinu, která ovšem vyjádřená mírou inflace, nepřekročí předem stanovené limity (ČNB i Evropský systém centrálních bank má tento limit v případě dosažené míry inflace stanoven na 2 %). Pokud je tento cíl naplněn, může centrální banka podporovat i další cíle hospodářské politiky, tj. dosahování hospodářského růstu a z toho vyplývajícího snižování nezaměstnanosti.

K udržení cenové stability centrální banka využívá tzv. zprostředkující cíle (proměnné), jejímž ovlivňováním prostřednictvím nástrojů monetární politiky se snaží naplnit tento hlavní cíl – jinými slovy řečeno to znamená to, že teprve změna těchto zprostředkujících proměnných se projeví v cílových proměnných (cenová stabilita). Mezi zprostředkující cíle patří:

- nabídka peněz
- úroková míra
- měnový kurz

Podle aktuální situace v ekonomice a vývoje sledovaných cílových proměnných centrální banka přizpůsobuje svou monetární politiku, která může být dvojího typu:

- **expanzivní** měnová politika, která se používá zpravidla v situaci, kdy se ekonomice laicky řečeno nedaří čili skutečný produkt je nižší než potenciální a je zapotřebí stimulovat agregátní poptávku za účelem obnovení hospodářského růstu. Toho dosahuje centrální banka zpravidla skrze růst nabídky peněz, jež ze zákonitostí na trhu peněz vede k poklesu úrokové míry. K růstu nabídky peněz může dojít následovným využitím jednotlivých měnověpolitických nástrojů:
 1. snížení základní úrokové sazby, která stimuluje investiční činnost firem (úvěry se stávají levnějšími)
 2. nákup cenných papírů v rámci operací na volném trhu
 3. snížení povinných minimálních rezerv (v praxi se často nepoužívá)
- **restriktivní** měnová politika se naopak využívá zpravidla ve fázi hospodářského cyklu, kdy ekonomice hrozí přehřátí a je zapotřebí ji „zchladit“ čili přiměřeně utlumit příliš velkou aktivitu ekonomických subjektů. Toho se zpravidla dosáhne prostřednictvím využití měnověpolitických nástrojů, jež vedou ke snížení nabídky peněz:
 1. zvýšení základní úrokové sazby, která destimuluje investiční činnost firem (úvěry se stávají dražšími)
 2. prodej cenných papírů v rámci operací na volném trhu
 3. zvýšení povinných minimálních rezerv (v praxi se často nepoužívá).

Krátkodobým efektem expanzivní měnové politiky je **zvýšení úrovně reálného produktu a zaměstnanosti** (za předpokladu existence produkční mezery, tj. skutečný produkt je pod úrovní potenciálního produktu, kdy je zapotřebí stimulovat ekonomiku nebo za situace, kdy ekonomice hrozí spadnutí do deflační spirály). Naopak v případě **restriktivní měnové politiky je krátkodobým efektem pokles úrovně reálného produktu a snížení zaměstnanosti** (tento typ politiky má své opodstatnění v případě situace, kdy je skutečný produkt vyšší než potenciální a ekonomice tak hrozí přehřátí nebo za situace hrozby růstu míry inflace nad předem stanovený limit a je zapotřebí utlumit agregátní poptávku ve smyslu přiblížení se agregátní výdajům, jež by odpovídaly výdajům na úrovni potenciálního produktu).

7.2.3 PŘÍSTUPY K MONETÁRNÍ POLITICE

V průběhu času se i na základě historických událostí konstituovaly dva základní přístupy k praktické aplikaci monetární politiky:

- **keynesiánský přístup** – při uplatňování nástrojů monetární politiky se tento názorový proud opírá o základní předpoklad, že ekonomika sama o sobě nedisponuje samoregulačními schopnostmi, pomocí kterých by mohla být v případě hospodářských výkyvů obnovena makroekonomická rovnováha (jedním z projevů i strnulost

mezi směrem dolů, jež brání tomuto přirozenému mechanismu obnovování rovnováhy). Proto když se ekonomika nachází v recesní mezeře, je nutné zvolit aktivistickou měnovou politiku a prostřednictvím nástrojů měnové politiky (především snižováním úrokové sazby jakožto zprostředkujícího cíle) dosáhnout eliminaci nebo snížení produkční mezery. V praxi to pak funguje tak, že snížením úrokové sazby prostřednictvím zvýšení nabídky peněz dojde ke zvýšení investičních výdajů firem, což má za následek zvýšení agregátní poptávky (investice jsou její součástí a při jejich zvýšení logicky dochází i ke zvýšení agregátní poptávky), která vyvolá růst skutečného produktu a následně i zvýšení zaměstnanosti, resp. snížení nezaměstnanosti. Tento přístup však v praxi naráží na několik problematických aspektů:

1. **citlivost poptávky po penězích na změny úrokové sazby** – ta může být nejistá a zvýšená nabídka peněz nemusí nutně vést k přeměně poptávky po jiných finančních aktivech a úroková sazba tedy neklesá.
 2. **citlivost investičních výdajů na změnu úrokové sazby** – i když úroková sazba klesne, neznamená to, že se tím automaticky zvýší investiční aktivita firem. Obzvláště nízká citlivost může být v případě velmi pesimistických nálad ohledně dalšího vývoje ekonomiky, což bývá v případě dlouhotrvající recese či krize.
 3. **časová zpoždění** – rozhodnutí o použití vybraných nástrojů monetární politiky nebo samotné účinky nástrojů makroekonomické stabilizační hospodářské politiky se projeví s časovým zpožděním, což může výrazně snížit celkový požadovaný efekt či dokonce znamenat prohloubení nerovnováhy v ekonomice a může tak mít dokonce destabilizující účinky.
- **monetaristický přístup** - tento proud ekonomické teorie pochybuje o vlivu monetární politiky na reálný produkt a zaměstnanost, které jsou utvářeny zejména trhem a dlouhodobě se přibližují svým optimálním hodnotám, tj. potenciálnímu produktu a přirozené míře nezaměstnanosti. Z tohoto vyplývá neutralita peněz, tj. peníze nemají vliv na reálné veličiny. V tomto pojetí nehraje úroková míra tak důležitou roli, jako tomu bylo v případě keynesiánského pojetí. Tento přístup vychází z kvantitativní rovnice směny ($M \times V = P \times Y$) a konstatuje, nabídka peněz by se měla vyvíjet v souladu s vývojem reálného produktu, tak aby byla stabilní cenová hladina. Vývoj nabídky peněz by měl být tedy předvídatelný a stabilní, aby nedocházelo k monetárním šokům a inflačním či deflačním překvapením, které mohou vyvolat odklon ekonomiky od dlouhodobé rovnováhy. Pokud už k takové situaci přeci jen dojde (inflační nebo recesní mezera), potom další opatření v podobě změny nabídky peněz vede jen k dalšímu prohlubování nerovnováhy. Navíc je důležité rozlišovat anticipované (očekávané) a neanticipované (neočekávané) změny nabídky peněz. Zatímco anticipované změny nabídky peněz jsou v krátkém období neutrální, tak neanticipované mohou vést ke krátkodobému zvýšení reálného produktu.

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Praktické uplatnění keynesiánské měnové politiky probíhalo v rozvinutých ekonomikách během 50. a 60. let s cílem udržení vysoké zaměstnanosti (politika "levných peněz"). Od začátku 70. let, tedy ještě před prvním ropným šokem, nárůst míry inflace (který ovšem souvisel i s jinými vlivy - zejména s fiskální politikou) vedl k opuštění úrokové sazby jako výlučného zprostředkujícího cíle měnové politiky. Monetaristický přístup v podobě ovlivňování peněžní nabídky jakožto zprostředkujícím cílem měnové politiky se stala od 70. let mnoha centrálních bank (také např. ČNB do konce r. 1997). V extrémní podobě se monetaristické pojetí měnové politiky uplatnilo v letech 1979 - 82 v USA v tzv. monetaristickém experimentu jako reakce na vysokou míru inflace. Výsledkem bylo snížení inflace s poklesem produktu. Pokles produktu byl důsledkem jednak růstu úrokové sazby, jednak zhodnocení kursu dolaru. Trend růstu úrokové sazby byl doprovázen jejím silným kolísáním. Zkušenosti však ukazují, že praktické využití výlučně jednoho vyhraněného přístupu k měnové politice je příliš kontroverzní. Časová zpoždění a inflační důsledky keynesiánského přístupu, stejně jako nepředvídané dopady měnového pravidla na úrokovou sazbu a zaměstnanost, neumožňují orientaci pouze jedním směrem.

V současné době dochází spíše ke kombinaci obou přístupů:

- v době inflačních tlaků se používá spíše kontrola nabídky peněz
- kdežto v době recese se používá spíše keynesovská doporučení (snížování úrokové sazby).

Měnová politika má však i přesto svá omezení, jež mohou snižovat či dokonce eliminovat účinky měnové politiky a která lze shrnout následovně:

- významnou roli hrají optimistická vs. pesimistická očekávání ekonomických subjektů, zejména firem
- navíc některé investice mohou být financovány z vlastních zdrojů firem (bez úvěrování)
- expanzivní měnová politika vede ke snížení úrokové míry, což ale může vyvolat odliv kapitálu ze země (záporný úrokový diferenciál)
- je třeba vzít v potaz i sektor zahraničí a efekt na měnový kurz (apreciace a depreciace)
- limitujícím faktorem jsou rovněž časová zpoždění (několik měsíců až 2 roky), které stojí za argumentem proti využívání MP jako proticyklického nástroje hospodářské politiky.

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Pokud bychom se podívali na to, jakou měnově-politickou strategii uplatňuje Česká národní banka, tak zjistíme, že od roku 1997 uplatňuje režim **cílování inflace**, který se v poslední době (od 90. let 20. století) prosazuje u většiny centrálních bank vyspělých ekonomik. Významnými rysy cílování inflace je střednědobost této strategie, využívání prognózy inflace a veřejné explicitní vyhlášení inflačního cíle či posloupnosti cílů. Takto vyhlášený inflační cíl má význam jak pro samotnou centrální banku (jeho naplnění zvyšuje důvěryhodnost centrální banky), tak i pro tvorbu inflačních očekávání ekonomických subjektů. Při praktickém naplňování režimu cílování inflace ČNB posuzuje nejnovější prognózu a vyhodnocuje rizika nenaplnění této prognózy. Na základě těchto úvah se pak rozhoduje, jestli a jak by se mělo změnit nastavení nástrojů měnové politiky. Změnami těchto nástrojů se centrální banka snaží kompenzovat excesivní inflační, resp. deflacionární tlaky, které vychylují budoucí inflaci mimo inflační cíl, resp. toleranční pásmo kolem tohoto cíle. Například zvýšení repo sazby vede prostřednictvím tzv. transmisního mechanismu obvykle k oslabení agregátní poptávky, které má za následek oslabení cenového růstu. Snížení repo sazby má na inflaci obvykle opačný dopad. Pokud centrální banka očekává, že v budoucnosti budou převažovat inflační vlivy vychylující inflaci nad cílovanou hodnotu, je to signál, že měnová politika by měla být restriktivnější, tj. že repo sazba by měla být zvýšena. Inflační vývoj, resp. očekávaný inflační vývoj může být ovšem důsledkem působení mimořádných šoků zpravidla na straně nabídky, jejichž inflační resp. deflacionární projevy za určitou dobu odezní, takže úsilí tyto projevy zcela eliminovat změnami nastavení měnově-politických nástrojů by zbytečně krátkodobě rozkolísávalo ekonomiku. Pokud se prognóza inflace v důsledku zmíněných šoků pohybuje po jistou dobu mimo toleranční pásmo inflačního cíle, je to v režimu cílování inflace obvykle považováno za výjimku z úkolu centrální banky zajistit vývoj inflace poblíž inflačního cíle. ČNB stejně jako řada jiných centrálních bank cílujících inflaci uplatňuje tuto praxi a v odůvodněných situacích pracuje s tzv. výjimkami ze závazku plnit inflační cíl.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Fiskální politika je vědomé využívání veřejných financí (zejména státního rozpočtu) za účelem dosažení stanovených cílů, a to udržení vyváženého ekonomického růstu a vysoké zaměstnanosti, resp. nízké míry nezaměstnanosti.

Rozpočtová soustava je tvořena centrálním a místními rozpočty a jinými součástmi. Hlavními příjmy jsou daně (přímé, nepřímé) a sociální a zdravotní pojistné, výdaje jsou běžné a kapitálové.

Přebytek příjmů rozpočtu nad jeho výdaji vede k rozpočtovému přebytku, opakem je rozpočtový deficit, který může být cyklický (jako důsledek propadu reálného produktu) nebo strukturální (závažnější forma deficitu jako výsledek špatného nastavení výdajů nebo daňového systému). Deficit vede dluhovému financování a k růstu veřejného dluhu. Nežádoucí dopady veřejného dluhu spočívají v destimulaci od ekonomické aktivity, nahrazování soukromého kapitálu veřejným dluhem a v rizikových aspektech zahraničního dluhu vlády.

Rozpočet plní funkci alokační a redistribuční a stabilizační funkce. Nástroje fiskální politiky, tj. příjmy a výdaje rozpočtu, fungují jako vestavěné stabilizátory nebo v rámci diskréční politiky.

Keynesiánská fiskální politika se soustředí zejména na dosažení tzv. plné zaměstnanosti. K tomu používá nevyužité úspory a doplňuje nedostatečnou soukromou poptávku. Dalším zdrojem financování rozpočtového deficitu je jeho monetizace (ražebné).

Bariérami účinnosti keynesiánské fiskální politiky jsou časová zpoždění, efekt vytěšňování, negativní dopady veřejného dluhu a pohyblivé měnové kursy.

Klasická interpretace fiskální politiky odůvodňuje její neúčinnost úplným vytěšňovacím efektem na trhu kapitálu. Monetaristický přístup připouští pouze omezený vliv fiskální politiky (téměř úplný vytěšňovací efekt na trhu peněz).

Měnová politika se uskutečňuje opatřeními centrální banky prostřednictvím trhu peněz, obvykle ovlivňováním vývoje peněžní nabídky.

Centrální banka využívá nástroje dvojího druhu – přímé (adresné), které mají administrativní a regulativní charakter a používají se v případech problémů konkrétních bank, a nepřímé (tržní), které jsou platné pro celý bankovní systém a patří sem zejména operace na otevřeném trhu, změna sazby povinných minimálních rezerv a diskontní politika.

Centrální banka sleduje určitý konečný cíl své měnové politiky, tj. regulaci vybrané makroekonomické veličiny (cenová stabilita, reálný produkt či zaměstnanost). Bezprostředně se však soustředí na zprostředkující cíl (úroková sazba, peněžní zásoba).

Keynesiánská monetární politika aktivně ovlivňuje vývoj ekonomiky. Transmisní mechanismus postupuje od změny peněžní zásoby a úrokové sazby ke změně agregátní poptávky až ke stimulaci zaměstnanosti, resp. snížení nezaměstnanosti. Účinnost keynesiánské měnové politiky je sporná zejména vzhledem k nejisté citlivosti výdajů na úrokovou sazbu, k velkým časovým zpožděním a také v případě fixních měnových kursů.

Monetaristické pojetí monetární politiky neklade tolik důraz na úrokovou sazbu a zastává klasický přístup k makroekonomické rovnováze, tj. vychází z toho, že ekonomika se dlouhodobě pohybuje na úrovni svého potenciálu. Tento přístup vysvětluje pojetí monetární politiky prostřednictvím změny peněžní zásoby - monetaristické měnové pravidlo stabilního růstu peněžní zásoby by mělo zabezpečit nízkou inflaci. Zpochybnit se však dá nestabilní poptávkou po penězích a kolísáním důchodové rychlosti oběhu peněz.

Přímé cílování inflace opouští tradiční mezicíl protiinflační měnové politiky (peněžní zásobu) a je přímo zaměřeno na nízkou inflaci. Jeho variantou je sledování souboru indikátorů budoucí inflace a je v současnosti využíváno i Českou národní bankou.

OTÁZKY

1. Mezi základní funkce fiskální politiky nepatří:

- a) stabilizační.
- b) alokační.
- c) sociální.
- d) redistribuční.

2. Jedním z opatření expanzivní fiskální politiky je:

- a) zvýšení vládních výdajů na nákup statků a služeb.
- b) snížení vládních výdajů na nákup statků a služeb.
- c) zvýšení úrokových sazeb.
- d) zvýšení nabídky peněz.

3. Mezi přímé nástroje monetární politiky nepatří:

- a) úvěrové limity.
- b) pravidla likvidity.
- c) operace na volném trhu.
- d) limity úrokových sazeb.

4. Mezi zprostředkující cíle monetární politiky nepatří:

- a) nabídka peněz.
- b) úroková míra.
- c) měnový kurz.
- d) míra nezaměstnanosti.

5. Který z uvedených nástrojů představuje restriktivní monetární politiku?

- a) snížení základní úrokové sazby.
- b) snížení povinných minimálních rezerv.
- c) prodej cenných papírů na volném trhu.
- d) nákup cenných papírů na volném trhu.

ODPOVĚDI

1c, 2a, 3c, 4d, 5c

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Navštivte webovou stránku Ministerstva financí a najděte stránky, jež se věnují státnímu rozpočtu. Pokuste se zjistit velikost státního rozpočtu ČR a do jakých oblastí plynou výdaje ze státního rozpočtu, jaké jsou příjmy do státního rozpočtu a jaký byl v uplynulých letech vývoj českého rozpočtu čili jestli byl deficitní nebo přebytkový.

Navštivte webové stránky České národní banky a zjistěte vývoj hlavních nástrojů měnové politiky za posledních 20 let (povinné minimální rezervy, úrokové sazby). Dá se z vývoje těchto nástrojů určit i režim monetární politiky (restriktivní nebo expanzivní)?

8 VZÁJEMNÉ EKONOMICKÉ VZTAHY ZEMÍ

NÁHLED KAPITOLY

Vzájemné ekonomické vztahy zemí – mezinárodní obchod a jeho příčiny, absolutní a komparativní výhody, volný obchod a protekcionismus, vnější ekonomická politika státu, obchodní politika a její nástroje, kurzová politika centrální banky, měnové kurzy, platební bilance.

CÍLE KAPITOLY

Budete umět:

Základní pojmy související vnější ekonomickou politikou státu jako vnější obchodní politika vlády a kurzová politika centrální banky, mezinárodní pohyb kapitálu, liberalismus a protekcionismus, měnové kurzy a jejich režimy, platební bilance.

Získáte:

- znalosti o mezinárodním obchodě
- schopnosti vysvětlit příčiny mezinárodního obchodu
- vědomosti o mezinárodním pohybu kapitálu
- znalosti o měnovém kurzu
- schopnosti objasnit důvody zasahování státu do obchodních vztahů a intervence centrální banky za účelem ovlivnění měnového kurzu
- znalosti o platební bilanci a její struktuře.

Budete schopni:

- definovat mezinárodní obchod a jeho příčiny a důsledky
 - charakterizovat rozdíl mezi absolutními a komparativními výhodami
 - rozlišit protekcionismus a volný obchod
 - vysvětlit mezinárodní pohyb kapitálu
 - definovat měnový kurz a jeho režimy řízení.
 - objasnit důvody zásahu státu do mezinárodního obchodu či vývoje měnového kurzu
 - vysvětlit podstatu a strukturu platební bilance.
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Otevřená ekonomika, absolutní výhoda, komparativní výhoda, protekcionismus, volný obchod, vnější obchodní politika, smluvní nástroje, autonomní nástroje, vnější ekonomická rovnováha, platební bilance, mezinárodní pohyb kapitálu, měnový kurz, měnová parita,

devizový trh, apreciace, deprecie, revalvace, devalvace, devizové intervence centrální banky, fixní měnový kurz, čistý floating a řízený floating.

Tato část se věnuje třetímu důležitému cíli hospodářské politiky (v předchozí části jsme se zabývali fiskální a monetární politikou), a to vnější ekonomické rovnováze, která znamená, že ekonomika dosáhla určité vyrovnanosti toků zboží, služeb a kapitálu do a ze země.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Dosažení tohoto cíle je zpravidla kombinací vícero typů hospodářské politiky a zapojených subjektů. Obdobně jako tomu bylo v případě předchozích dvou politik, klíčovou roli budou hrát vládní sektor a centrální banka. V ekonomické teorii se pro tuto část hospodářské politiky ustálil název vnější ekonomická politika, jež je založena na usměrňování exportu a importu (vnější obchodní politika), regulaci mezinárodního pohybu kapitálu a regulaci měnových kurzů (kurzová politika).

8.1 Mezinárodní obchod a otevřenost ekonomik

Již od pradávna mezi sebou lidé obchodují, a to jak v rámci své vlastní společnosti, tak i mimo ni. Vzájemný obchod, kdy vyměňujeme něco, čeho máme nadbytek, za něco, co nemáme nebo to neumíme vyrobit, případně bychom to sice vyrobili, ale s vysokými náklady, je proces typický pro lidstvo již od jeho samotného počátku. V současné době, za situace vyspělých moderních ekonomik to platí dvojnásob. Ekonomové se zabývají příčinami mezinárodního obchodu již několik staletí a mezi hlavní důvody mezinárodního obchodu, tedy obchodní výměny mezi zeměmi řadíme:

- **rozdíly ve vybavenosti jednotlivých zemí výrobními faktory**, tj. půdou, prací a kapitálem včetně technologií (např. země, které nedisponují ropou, ji budou v rámci mezinárodního obchodu dovážet, naopak země, které ji mají nadbytek, ji budou exportovat).
- **klimatické podmínky** – tento faktor je např. klíčový v zemědělství (např. v České republice nejsme schopni vypěstovat tropické plodiny, a pokud ano, tak za vysokých nákladů a s výslednou nevalnou chutí, proto tyto plodiny dovážíme ze zahraničí).

S tímto základním členěním bychom si však v současnosti již nevystačili. Podstatou dnešního mezinárodního obchodu je specializace jednotlivých ekonomik na výrobu určitých typů výrobků, zpravidla na základě jejich vybavenosti výrobními faktory, která určuje náklady na výrobu daného výrobku (tuto vybavenost výrobními faktory musíme vnímat jak co do kvantity daného výrobního faktoru, tak i co do kvality – typickým příkladem může být např. pracovní síla – její množství v dané ekonomice, její vzdělanostní úroveň či

mzdová úroveň v daném segmentu ekonomiky hrají zásadní roli při určování specializace dané ekonomiky). Tato specializace je založena na mezinárodní dělbě práce, která vede k větší efektivitě produkce, z které mají užitek všechny zapojené subjekty a je to ostatně i jeden z přínosů mezinárodního obchodu.

Pokud se podíváme do historie a na teorie, které se snažily osvětlit příčiny a důsledky mezinárodního obchodu, musíme v této souvislosti zmínit dvě základní teorie:

- **Teorie absolutních výhod** – tato teorie „otce“ moderní ekonomie Adama Smithe říká, že pokud daná ekonomika je schopna produkovat daný výrobek (např. počítač) oproti jiným zemím s nejnižšími výrobními náklady, potom má tzv. absolutní výhodu. Pak má smysl se specializovat na výrobu tohoto statku a ostatní statky, kde tuto absolutní výhodu daná země nemá, dovážet ze zahraničí. Je tedy pro všechny zúčastněné země výhodnější, aby se soustředily na výrobu těch statků, kde mají tuto absolutní výhodu - jinými slovy řečeno, touto specializací, kdy nevyrábějí dané země všechny výrobky samy, dosahují vyšší úrovně blahobytu, než pokud by se snažily vyrobit všechny výrobky ve vlastní režii.
- **Teorie komparativních výhod** – předchozí teorie předpokládala, že každá země má alespoň jednu absolutní výhodu při výrobě určitého statku. V reálné ekonomice jsou však situace, kdy některé země mají absolutní výhodu při výrobě u všech statků (země A) a země, které mají naopak absolutní nevýhodu při výrobě všech statků, neboli vyrábějí všechny statky méně efektivně (země B). Pokud bychom se řídili teorií absolutních výhod, k mezinárodnímu obchodu by vlastně ani nedošlo, protože země s absolutní nevýhodou by neměla na co se specializovat. I za této situace je tady však možnost, aby země mezi sebou obchodovaly a měly z mezinárodního obchodu užitek. Bude však zapotřebí se podívat na to, kde má země B relativně nejmenší nevýhodu, resp. při výrobě jakého statku je rozdíl v nákladech oproti zemi A nejnižší. Naopak u země A se musíme podívat, ve které výrobě je absolutní výhoda ve srovnání se zemí B nejnižší. Na tuto otázku pak odpovídá teorie komparativních výhod, která říká, že mezinárodní obchod bude výhodný pro obě země tehdy, pokud se země A bude specializovat na výrobu toho statku, kde má největší absolutní výhodu (přesune tam výrobní faktory i z ostatních výrob, kde je absolutní výhoda nižší). Naopak země B by se měla specializovat na výrobu statku, kde má relativně nejmenší nevýhodu a i sem přesunout výrobní faktory, tak aby došlo k dalšímu zefektivnění výroby.

Při těchto znalostech potom můžeme rozšířit faktory specializace národních ekonomik na:

- rozdíly v absolutních nákladech vynaložené práce, které jsou obsaženy v teorii absolutních výhod;
- rozdíly v komparativních nákladech vynaložené práce, které jsou vysvětleny v teorii komparativních výhod;
- rozdíly ve vybavenosti zemí jednotlivými výrobními faktory;

- rozdíly technologické, související s tzv. technologickou mezerou, kdy ekonomika má komparativní výhodu vůči dovážející ekonomice po tu dobu, než výrobce v dovážející ekonomice započne produkci daného statku či komodity;
- rozdíly v technické vyspělosti výrobku, mající souvislost s životními cykly výrobku, kdy největší komparativní výhodu má ekonomika s výrobky vynikající technické úrovně a tato výhoda (a zároveň exportní možnost) klesá společně s životním cyklem výrobku;
- rozdíly v úrovni lidského kapitálu, které plynou z komparativních výhod při zapojení se do mezinárodní dělby práce a které jsou závislé na úrovni lidského kapitálu (i zde platí, podobně jako u technologie a životního cyklu výrobku přímá úměra);
- a faktory geografické, jež ovlivňují zapojení ekonomik do mezinárodního obchodu z hlediska geografické koncentrace, tvorby průmyslových oblastí (v souvislosti s nalezišti přírodních zdrojů a surovin) či rozdílnosti nebo podobnosti vzdělanostních, kulturních, politických, náboženských, klimatických apod. podmínek.

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Jak je uvedeno výše, národní ekonomiky se na základě těchto faktorů méně či více zapojují do mezinárodních ekonomických vztahů, což představuje nejen již zmíněný pohyb zboží, ale i kapitálu a práce. Zapojení dané země do mezinárodních ekonomických vztahů v oblasti pohybu zboží vyjadřuje otevřenost ekonomiky. Obecně platí, že velké země mají nižší potřebu zapojení se do mezinárodního obchodu, protože výrobci jsou schopni uspokojit svou produkci na relativně velkém domácím trhu (např. USA) a jsou tak do určité míry soběstačné. Naopak menší ekonomiky inklinují k většímu zapojení do těchto vztahů, což je dáno především tím, že domácí výrobci nejsou schopni uspokojit svoji produkci na relativně omezeném domácím trhu, a proto se významně orientují na zahraniční trhy (typickým příkladem je např. Česká republika). Intenzitu zapojení do mezinárodního obchodu nám ukazuje míra otevřenosti, která se nejčastěji vyjadřuje jako podíl exportu vůči HDP nebo jako podíl součtu exportu a importu vůči HDP.

V praxi však realizace mezinárodního obchodu není jednoduchá a státy dost často tíhnou spíše omezování mezinárodního obchodu, obzvlášť tehdy, pokud by měla konkurence ze zahraničí ohrožovat výrobu a zaměstnanost v národní ekonomice. Mezi základní faktory útlumu mezinárodního obchodu tedy patří:

- protekcionistická (ochranářská opatření) opatření v podobě cel či dovozních kvót (viz dále),
- dopravní náklady
- deformace cen v podobě např. subvencí (dotací) vývozcům

8.2 Mezinárodní pohyb kapitálu

DEFINICE

Mezinárodní pohyb kapitálu představuje změnu pohledávek a závazků dané ekonomiky a jejich residentů vůči zahraničí. Jinými slovy řečeno jedná se o pohyb peněžních fondů (hotovosti, bankovních depozit) nebo cenných papírů (obligací, akcií), o poskytování nebo splácení půjček a úvěrů mezi subjekty z různých ekonomik.

K růstu intenzity mezinárodního pohybu kapitálu přispěla v posledních desetiletích zejména rostoucí vzájemná propojenost ekonomik prostřednictvím působení nadnárodních společností a mezifirmní kooperace. Hlavními důvody pohybu kapitálu zpravidla bývají:

- platba za dodávky v rámci mezinárodního obchodu
- platby za služby výrobních faktorů v podobě úroků, dividend
- držení finančních aktiv jako jedné formy bohatství a snaha o jejich zhodnocení.

V současných podmínkách je nejdůležitější poslední uvedený – pohyb kapitálu ve smyslu jeho zhodnocování může mít dvojí podobu: (i) podobu finančních instrumentů jako jsou cenné papíry a půjčky; nebo (ii) nefinančních instrumentů v podobě zakládání podniků nebo koupě stávajících podniků v zahraničí. Pohyb kapitálu v tomto smyslu zpravidla směřuje mezi ekonomicky vyspělými zeměmi nebo z ekonomicky vyspělých do méně rozvinutých zemí. Důvodem je zpravidla přebytek kapitálu v domácí ekonomice neumožňující další rozvoj v rámci národní ekonomiky a je tak třeba hledat možnosti dalšího rozvoje v zahraničí. Mezi hlavní motivy pohybu kapitálu ve smyslu investice za účelem zhodnocení patří:

- dosahování vyšších zisků (např. díky levnější pracovní síle v zahraničí oproti domácí ekonomice, tím pádem dosahuje nižších výrobních nákladů a vyššího zisku).
- preferenční postavení rozvojových států, kdy některé tyto země mají nižší, resp. žádná cla (pokud firma např. založí dceřinou firmu v této zemi, může následně vyvážet do zemí, kde by jinak dovážela za vysoká cla a zvyšuje tak svou konkurenceschopnost).
- zvětšování možností odbytu produkce, kdy národní ekonomika již nemůže přispět k růstu produkce (velikost domácího trhu již neposkytuje možnosti dalšího růstu produkce a je třeba hledat nové trhy).
- překonávání překážek mezinárodního obchodu v podobě protekcionistických překážek (státy si brání domácí trh velmi často pomocí cel, a pokud se chce firma vyhnout clu, které může výrazně snížit její konkurenceschopnost na zahraničním trhu, jedi-

nou možností je pomocí investice vybudovat výrobní pobočku a výrobky budou vnímány na tomto zahraničním trhu jako domácí čili firma se tak vyhne clu a není tak snížena její konkurenceschopnost).

- výhodnější podmínky k podnikání v zahraničí – země, které mají problémy s neuspokojivým ekonomickým vývojem a z toho plynoucí vysokou nezaměstnaností mohou lákat zahraniční firmy k založení dceřiných firem, což by mohlo přispět k ekonomickému růstu země a snižování nezaměstnanosti. Nejčastěji se využívají nižší daně nebo tzv. daňové prázdny pro takovéto firmy, dotace na vytvořená pracovní místa či poskytnutí pozemků včetně vybudovaných inženýrských sítí těmto investorům).

Kapitál můžeme členit z mnoha hledisek:

- **podle formy** rozlišujeme **přímé zahraniční investice**, které představují transakce mezi přímými investory a firmami, do kterých investice směřují, a to za účelem získání významného podílu na řízení podniku mimo rezidentní ekonomiku investora – alespoň 10 procent (typickým příkladem může být např. vznik nové továrny automobilky Hyundai v Nošovicích nebo koupě skupiny Plzeňský prazdroj japonským pivovarem). Dalším typem jsou **portfoliové investice** neboli transakce akcií a dluhopisů za účelem lepšího zhodnocení, než kolik by přinesla situace, kdyby zůstal kapitál v domácí ekonomice. **Ostatní investice** zahrnují obchodní úvěry, půjčky, hotovost, depozita či jiné závazky a pohledávky. Největší část těchto investic tvoří úvěry obchodního charakteru, tj. investice na financování nákupu a prodeje zboží a služeb, hypotéky nebo finanční leasing. K **rezervám** řadíme zahraniční aktiva centrálních bank, jakými jsou monetární zlato, zvláštní práva čerpání, aktiva v zahraniční měně odrážející platby vyvolané platební nerovnováhou.
- **podle zúčastněných subjektů** rozlišujeme kapitálové transakce centrálních bank, vlád, komerčních subjektů a ostatních subjektů.
- **podle vlastnictví** lze dělit kapitál na soukromý, veřejný a kapitál mezinárodních organizací (např. Mezinárodní měnový fond či Světová banka).
- **podle charakteru umístění** dělíme kapitál na zápůjční v podobě půjčky na nákup určitého statku a na kapitál podnikatelský, kdy vývozce získá možnost řídit zahraniční jednotku.
- **podle času** rozlišujeme kapitál krátkodobý (do jednoho roku), střednědobý (do pěti let) a dlouhodobý (nad 5 let).

Na posledně uvedený faktor, tj. držení finančních aktiv a snaha o jejich zhodnocení má výrazný vliv výše nominální úrokové sazby v dané zemi a zejména její výše ve srovnání se zahraničím (tzv. úrokový diferenciál), který má vliv na očekávané zhodnocení aktiv. Dalším faktorem může být stupeň likvidity daného aktiva a jeho rizikem, kdy platí obecně známé pravidlo čím vyšší riziko tím vyšší zisk (je však nutné zvážit únosnou míru rizika).

8.3 Vnější obchodní politika

Tato politika zaznamenala v průběhu posledních staletí výrazné proměny a v poslední době je ovlivňována zejména globalizací. Jejím posláním je regulace toků zboží do země (import) a ze země (export). Klíčovou otázkou, kterou si ekonomové pokládají, je, do jaké míry by měl stát zasahovat do těchto obchodních vztahů, či dokonce jestli vůbec by měl zasahovat. Pokud bychom se podívali do historie ekonomických teorií, zjistíme, že existovala období, ve kterých se uplatňovala silná regulace toku zboží zejména ze zahraničí, pro kterou se vžil název protekcionismus (např. za existence merkantelistické ekonomické školy, v 19. století v podobě německé historické školy či ve 30. letech 20. století během tzv. Velké krize). Existovala ale i období, ve kterých se upřednostňovala politika nezasaňování do těchto vztahů čili **volný obchod**, což je např. klasická škola politické ekonomie představovaná učením Adama Smitha a jeho následovníků a v poslední době je praktickým příkladem Evropská unie, která se již na konci 50. let 20. století rozhodla překážky obchodu mezi členskými zeměmi odbourat a využít výhod volného obchodu podobě celní unie a později společného trhu.

Protekcionismus se v čase vyvíjel od úplného zákazu dovozu po moderní nástroje cílicí spíše na omezení dovozu než jeho úplného znemožnění. Určitou míru protekcionismu vykazují téměř všechny státy světa bez výjimky. Cílem omezování dovozu je nejčastěji ochrana domácích výrobců, kteří by nemuseli obstat v mezinárodní konkurenci, což by mohlo znamenat ztrátu pracovních příležitostí i výkonu celé ekonomiky. Stát brání dovozu nebo jej omezuje i v případě strategických výrobků, kam lze řadit zemědělské produkty nebo vojenské, které jsou natolik zásadní pro obyvatelstvo potažmo stát, že spoléhat se pouze na dovoz by se mohlo dané zemi vymstít, byť v tuto chvíli se to může jevit pro spotřebitele jako neekonomické – proč bych si měl kupovat drahé vepřové maso z Česka, když bych si mohl koupit mnohem levnější vepřové dovezené z Číny? Proč Česko omezuje dovoz tohoto masa z Číny např. tím, že jej na něj uvaleno clo ve výši 40 procent a je tím pádem dražší a spotřebitelé proto kupují maso od českých výrobců? Vezměme si extrémní situaci, kdy by Čínu postihla nějaká velká přírodní katastrofa a vzhledem k nedostatku vepřového na čínském trhu by přestala Čína vyvážet na zahraniční trhy. Najednou by v Česku, které by nemělo žádné své producenty tohoto masa, vznikl vážný problém se zásobováním obyvatelstva, což není jistě žádoucí z mnoha důvodů. Proto zejména v případě zemědělských komodit existuje vyšší ochrana domácího trhu než u ostatních statků (např. elektronika). U některých odvětví je důvodem ochrany před zahraniční konkurencí i to, že se jedná např. o národní tradici.

V rámci obchodní politiky se nejčastěji používají tyto nástroje:

- **smluvní nástroje** jsou založeny na oboustranné dohodě dvou a více států, případně mezinárodních organizací a rámcově vymezují obchodní vztahy mezi těmito partnery.
- **autonomní nástroje** jsou v podstatě jednostranné kroky států či mezinárodních organizací mající za účel zabránit či omezit dovozy nebo v opačném směru zase podpořit vývozy zboží a služeb z dané země.

Smluvní nástroje jsou mezinárodní dohody a zpravidla se zaměřují na uvolnění pravidel vzájemného obchodu mezi participujícími zeměmi či mezinárodními organizacemi. Tyto dohody jsou připravovány nejčastěji na ministerstvech obchodu a podepisovány nejvyššími ústavními představiteli. Vzhledem k charakteru těchto smluv je zapotřebí i ratifikace ve všech zúčastněných státech (zpravidla v rámci národních parlamentů). Příkladem takovýchto dohod jsou mezinárodní smlouvy o vytvoření zóny volného obchodu či celní unie. Patří sem i další dohody, které nemusejí nutně liberalizovat vzájemný obchod, spíše se zaměřují na ustanovení základních pravidel pro vzájemný obchod.

Autonomní nástroje představují pestrou paletu opatření:

- **cla** – jedná se ve své podstatě o specifickou daň, jež je připočítána k dovozní ceně daného statku a zvyšuje tak bezprostředně výslednou cenu dováženého výrobku. Nejčastěji je důvodem ochrana domácích výrobců (např. ocel či zemědělské komodity). Cla výrazně narušují mezinárodní obchod a snižují výhody z něho plynoucí. Na druhé straně mohou udržet v dané zemi zaměstnanost na potřebné úrovni a jsou i příjmovou položkou státního rozpočtu, byť ne zásadní.
- **množstevní omezení** – ve srovnání se cly se jedná o jemnější nástroj k omezení dovozu. Zpravidla se na daný výrobek vztahuje určitá množstevní kvóta, do které lze zboží dovážet bez cla, jakmile je však tato kvóta překročena, je zboží zatíženo clem.
- **antidumpingové řízení** – to bývá uplatňováno tehdy, pokud má daný stát podezření, že cena dováženého zboží je na tak nízké úrovni, že vyvolává pochyb o tom, jestli se nejedná o cenu pod výrobními náklady. Těchto cen bývá často dosahována za pomoci subvencí (dotací) státu odkud zboží pochází a jejímž cílem je zlikvidovat domácí výrobce. V rámci tohoto řízení bývá zpravidla dočasně zakázán dovoz daného výrobku.
- **proexportní politika** – kromě nejrůznějších forem omezování vzájemného obchodu se jednotlivé státy zaměřují i na podporu vývozu, obzvláště tehdy, pokud jsou mezinárodně konkurenceschopné. Jedná se o nejrůznější opatření, která ulehčují vývozcům přístup na nové nebo již existující trhu, vývozní subvence, různé půjčky, pojištění úvěrů nebo poradenství exportním firmám v dané zemi od vládní agentury podporující export (v případě Česka např. CzechTrade).

V praxi se používají obě dvě skupiny opatření s trendem postupné liberalizace vzájemného obchodu (zejména v určitých regionech), což s sebou nese postupné upouštění od protekcionismu, který se uplatňuje zejména u citlivých komodit. Proč se tedy v posledních 50. letech světová ekonomika postupně liberalizuje? Důvod je prostý – přílišný protekcionismus se ukázal jako příliš nákladný pro všechny aktéry mezinárodního obchodu:

- vede k vyšším nákladům domácích výrobců, kteří vyrábějí za vyšší než světovou cenu, což v konečném důsledku zaplatí spotřebitel, kterému se tak snižuje jeho přebytek.
- zavedením cla, které postihne výrobce z jiné země, daný stát riskuje odvetné clo v komoditě, která je pro něj důležitým vývozním artiklem, což by mohlo znamenat snížení vývozu a zvýšení nezaměstnanosti.

- účinek cel je zpravidla krátkodobý a z dlouhodobého hlediska může mít výrazný negativní dopad na konkurenceschopnost domácích výrobců, kteří nejsou v důsledku nižší konkurence motivováni k inovacím, což se může projevit napříč celou ekonomikou a způsobit zaostávání ekonomiky jako celku.

Od poloviny 50. let 20. století se tak začínají postupně v jednotlivých regionech světa prosazovat regionální integrační uskupení, jejichž cílem je odbourat překážky vzájemného obchodu mezi zúčastněnými státy. Více se této problematice věnujeme v samostatné kapitole s názvem Ekonomická integrace.

8.4 Kurzová politika centrální banky

Doposud jsme se zaměřovali na vysvětlení fungování národní ekonomiky, ve které ekonomické subjekty hradí své transakce v domácí měně (např. v českých korunách). Již při definici výkonnosti ekonomiky byla zmíněna důležitost relace mezi exportem (vývozem) a importem (dovozem). V současné době je naprostá většina ekonomik otevřených, což znamená, že v rámci světové ekonomiky dochází k mezinárodnímu obchodu, kdy země mezi sebou obchodují. Pokud budeme např. chtít dovézt zboží z USA a prodat jej na českém trhu je prvním předpokladem jej nakoupit na americkém trhu. Jestliže obchodní transakce v rámci české ekonomiky probíhají v národní měně, potom na nákup zboží v USA nám již česká koruna stačit nebude a bude zapotřebí disponovat americkými dolary, což je jedna ze světových měn (patří sem i euro). Otázkou ovšem je, v jakém poměru se bude česká koruna směňovat za americký dolar – to zpravidla určuje ekonomická vyspělost a velikost dané ekonomiky. Proto je další důležitou oblastí, jež má vliv na vývoj ekonomiky, měnový kurz.

DEFINICE

Měnový kurz představuje směnný poměr dvou měn neboli cena jedné měny vyjádřená v jiné měně.

Měnový kurz může být relativně stabilní nebo se v čase měnit, tj. kolísá, neboli fluktuje. Zejména jeho nestálost může působit jak pozitivně, tak zejména negativně na vývoj domácí ekonomiky. Velmi důležitý je i zvolený přístup měnové autority (centrální banky) k regulaci měnového (devizového kurzu) čili do jaké míry zasahuje do jeho vývoje.

8.4.1 MĚNOVÝ KURZ

Pokud už víme z předchozího textu definici měnového kurzu, můžeme přikročit k dalšímu výkladu. V první řadě je zapotřebí si uvědomit, že každý nákup zahraniční měny je

zároveň i prodejem domácí měny. Potom pro nás nebude složité odvodit základní zákonitosti devizového trhu, kde stejně jako u jiných trhů platí zákonitosti vztahu nabídky a poptávky, ke kterým se navíc přidají specifika tohoto trhu.

Měnový kurz rozlišujeme na:

- **nominální měnový kurz** – jedná se prosté vyjádření ceny jedné měny v jednotkách cizí měny a je to kurz, se kterým se můžeme setkat v běžném životě (ve směnárnách či obchodních bankách zpravidla v podobě kurzovního lístku). Je možné jej vyjádřit přímým kótováním (kolik jednotek domácí měny musíme vydat na nákup nebo prodej zahraniční měny – např. 27 CZK/1 EUR) nebo nepřímým kótováním (kolik jednotek zahraniční měny je zapotřebí na nákup jedné jednotky domácí měny – např. 0,037 EUR/ 1 CZK) – z toho plyne, že pro potřeby ekonomických subjektů v české ekonomice je praktičtější přímý zápis, tj. kolik korun musíme vydat, abychom si mohli koupit jedno euro.
- **reálný měnový kurz** – jedná se o poměr, v jakém se směňují statky jedné země za statky druhé země; neříká, kolik korun získáme výměnou za eura, ale kolik zboží si za koruny koupíme v porovnání s množstvím zboží kupeným za eura. Zohledňuje tak rozdílnou cenovou hladinu v domácí ekonomice a v zahraničí, udává kupní sílu domácí produkce v relaci k zahraniční produkci. Jinými slovy udává míru konkurenceschopnosti země v mezinárodním obchodě.

V praxi je pro nás důležitější nominální měnový kurz. Současně je třeba odlišovat pojem měnová parita, což je úředně stanovený kurz dané měny, kdežto měnový kurz je výsledkem střetávání nabídky a poptávky, byť do tohoto mechanismu může výrazně zasahovat centrální banka pomocí devizových operací. Měnové kurzy i měnové parity se v čase mění, a proto musíme odlišovat tyto pojmy:

- **apreciace** neboli zhodnocení domácí měny, které představuje pohyb kurzu směrem dolů (nominální měnový kurz se změní např. z 28 Kč za 1 EUR na 27 Kč za 1 EUR). Ten samý pohyb představuje v případě měnové parity **revalvace**, akorát s tím rozdílem, že tento pohyb není dán trhem, ale rozhodnutím měnové autority.
- **depreciace** neboli znehodnocení domácí měny, které představuje pohyb kurzu směrem nahoru (nominální měnový kurz se změní např. z 27 Kč za 1 EUR na 28 Kč za 1 EUR). Ten samý pohyb představuje v případě měnové parity **devalvace**, akorát s tím rozdílem, že tento pohyb není dán trhem, ale rozhodnutím měnové autority.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Jak zhodnocení měny, tak i znehodnocení měny má svá pozitiva i negativa. Tuto problematiku je třeba vnímat ta, že pro určité subjekty bude zhodnocení domácí měny představovat výhodu, naopak pro jiné zase nevýhodu. Obdobně je tomu i v případě znehodnocení domácí měny. Pokud se nejprve budeme věnovat prvnímu pohybu, tj. zhodnocení domácí měny, kdy se kurz koruny vůči euru posune z 28 Kč/EUR na 26 Kč/EUR, potom to

bude znamenat zejména to, že se zlevní dovozy, z čehož by mohli být prospěch zejména domácnosti a firmy nakupující dovážené výrobky. Rovněž pro nás bude levnější např. dovolená v zahraničí – pokud jsme si chtěli vzít s sebou např. 1000 EUR, tak jsme to dříve směnili za 28 tis. Kč, teď po zhodnocení koruny nám bude na stejný obnos stačit 26 tis. Kč. Naopak pro vývozce je takový pohyb velmi problematický – české zboží se stává v zahraničí relativně dražší a mohou mít tak problémy prodat své zboží nebo se jim sníží marže a zisk. Zhodnocení je nevýhodné i pro zahraniční turisty, kteří přijíždějí na dovolenou do Česka (za svou měnu si po výměně na koruny koupí méně) a jejich počet se může snížit. Obdobně lze argumentovat v případě znehodnocení měny, jen v opačném směru. Obecně platí, že zhodnocování měny je spíše výhodné pro domácnosti a znehodnocování měny pro firmy, obzvláště tehdy, pokud se jedná o proexportně zaměřenou ekonomiku.

Do vývoje měnových kurzů může zasahovat měnová autorita (zpravidla centrální banka) a dle míry tohoto zasahování členíme tyto režimy měnových kurzů:

- **režim plovoucího kurzu** (tzv. floating), jenž je charakteristický tím, že centrální banka nezasahuje do procesu jeho utváření a je tedy výsledkem střetu nabídky a poptávky, jež jsou ovlivňovány celou řadou faktorů, o kterých se budeme bavit dále. Měnový kurz v tomto režimu tak více či méně kolísá, hovoříme, že se jedná o pružný (flexibilní) měnový kurz. Může však nastat situace, kdy by vychýlení kurzu bylo příliš vysoké, což by mohlo mít negativní dopady na celou ekonomiku, a proto si některé centrální banky ponechávají jistý manévrovací prostor pro regulaci těchto zpravidla nenadálých a skokových změn kurzu – potom hovoříme o **režimu řízeného floatingu**, kdy centrální banka příležitostně intervnuje v případě přílišně rozkolísaného kurzu nebo dostává-li se měna pod tlak měnových spekulantů (používá devizové intervence neboli prodej a nákup zahraniční měny za domácí – vzhledem k velkým devizovým rezervám a množství domácí měny jsou centrální banky významnými hráči jak na straně nabídky, tak i poptávky). Pokud se rozhodne za žádných okolností do procesu utváření měnového kurzu nevstupovat, potom se hovoří o tzv. **čistém floatingu**.
- **režim pevného kurzu**, jenž se typicky pro měnovou paritu, kdy hodnota nominálního kurzu je dána centrální bankou, která musí provádět oficiální intervence k jeho udržení v případě nejrůznějších tlaků na jeho devalvaci či revalvaci.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Oba dva systémy mají své výhody i nevýhody. Režim pevného kurzu snižuje rizika spojená s mezinárodním obchodem, které přináší režim plovoucího kurzu, v rámci kterého se kurz volně pohybuje (vývozci tak nejsou v režimu pevných kurzů vystaveni častým změnám kurzů jako v případě plovoucího kurzu, což jim přináší jistou stabilitu, nejsou nuceni

se pojišťovat vůči pohybu kurzu, takže to znamená i nižší náklady). Na druhou stranu, režim pevného kurzu vyžaduje disciplinovanou hospodářskou politiku. Výhody režimu plouvoucího kurzu lze spatřovat v tom, že monetární politika a fiskální mohou být na sobě nezávislé bez ohledu na vývoj mezinárodních trhů, v rychlosti přizpůsobení se ekonomiky v případě externích šoků nebo v tomto režimu existuje nižší riziko podhodnocení nebo nadhodnocení domácí měny.

Ať už se jedná o měnovou paritu či měnový kurz utvářený trhem, mají na jejich vývoj vliv celé spektrum faktorů:

- rozdíl úrokových sazeb v domácí ekonomice a v zahraničí, tzv. **úrokový diferenciál** – pokud nastane situace, že úrokové sazby budou v domácí ekonomice vyšší než v zahraničí, potom budou přitahovat kapitál ze zahraničí, který bude spatřovat v této situaci příležitost na zhodnocení kapitálu např. tím, že nakoupí lépe úročené cenné papíry. Na to však bude zahraniční kapitál potřebovat domácí měnu a dojde tak ke zvýšení poptávky po domácí měně, který na základě nám již dobře známých zákonitostí vyvolá tlaky na jeho zhodnocení. Zcela specifickým případem, který může mít vážné následky na vývoj kurzu, je spekulativní atak na domácí měnu, kdy spekulanti sází např. na posílení měny a mohou tak „rozkmitat“ měnový kurz.
- Rozdíl v míře inflace v domácí ekonomice a v zahraničí, tzv. **inflační diferenciál** - pokud nastane situace, že míra inflace bude v domácí ekonomice vyšší než v zahraničí, potom bude domácí zboží vůči zahraničnímu dražší, což vyvolá růst poptávky po dovážených statcích. Na to budou přirozeně reagovat dovozci, aby však mohli uspokojit zvýšenou poptávku, budou potřebovat větší množství zahraniční měny, aby mohli toto zboží nakoupit. Dojde tak ke zvýšení poptávky po zahraniční měně, jež vyvolá tlaky na znehodnocení domácí měny.
- **Ekonomický růst dané země** – pokud ekonomika vykazuje silný ekonomický růst, většinou to vyvolává tlaky na zhodnocení měny, pokles výkonosti naopak zpravidla vyvolá znehodnocení měny.
- **Stabilita politického prostředí** – pokud je v zemi nestabilní, těžko předvídatelný politický systém, může to mít poměrně silný vliv na měnový kurz. Krátkodobé vlivy mají třeba i výsledky voleb, politické spory apod.

8.5 Platební bilance

V předchozím výkladu jsme se zabývaly vztahy dané ekonomiky se zahraničím v podobě mezinárodního obchodu a mezinárodního pohybu kapitálu. Velmi důležité je rovněž tyto toky účetně zachytit, což lze pomocí platební bilance.

DEFINICE

Platební bilance představuje systematický účetní výkaz, který souhrnně zachycuje veškeré ekonomické transakce mezi tuzemskými rezidenty a rezidenty ostatních zemí (mezi devizovými tuzemci a cizozemci), které se uskutečnilo za určité období, nejčastěji za jeden rok.

Ekonomické transakce jsou spojeny s toky zboží a služeb, kapitálu a peněz mezi domácí ekonomikou a zahraničím a ve většině případů vyvolávají pohyb deviz, jejich příliv nebo odliv. Proto je také platební bilance spojena s devizovým trhem. Položky platební bilance, jež představují příliv finančních prostředků do ekonomiky, jsou položkami kreditními a jsou označovány znaménkem plus. Transakce, které vedou k odlivu finančních prostředků ze země, jsou chápány jako debetní a jsou označovány znaménkem mínus. Z účetního hlediska je platební bilance výrazem zdrojů a užití fondů, a proto musí být vždy vyrovnaná. Každá kreditní položka nachází v platební bilanci svůj odraz v položce debetní a naopak.

Struktura platební bilance se skládá z těchto základní účtů, jež se následně člení na podúčty:

- Běžný účet
- Kapitálový účet
- Finanční účet
- Saldo chyb a opomenutí
- Změna devizových rezerv

Běžný účet zahrnuje dovoz a vývoz zboží a služeb, výnosy a náklady spojené s mezinárodním pohybem kapitálu a pracovní síly a jednostranné mezinárodní transfery. Součástí běžného účtu jsou tyto podúčty:

1. *obchodní bilance* zahrnující pohyb zboží, jeho dovoz a vývoz, členěna komoditně a teritoriálně (vývoz představuje kreditní položku, protože za prodej zboží v zahraničí plynou do ekonomiky finanční prostředky, naopak dovoz představuje debetní položku). Rozdíl mezi vývozem a dovozem představuje **saldo obchodní bilance**. Pokud je toto saldo kladné, potom platí, že země více vyváží, než dováží a je tedy proexportně založena (to platí ostatně i pro českou ekonomiku).
2. *bilance služeb* je další součástí běžného účtu a zachycuje pohyb služeb (např. doprava, cestovní ruch) se zahraničím.
3. *bilance výnosů* zachycuje důchody z výrobních faktorů ve vlastnictví domácí země, jež jsou zapojeny v zahraničí, a důchody z výrobních faktorů ve vlastnictví zahraničních subjektů, jež jsou zapojeny v domácí ekonomice, tj. mzdy, zisky, dividendy, úroky. Jelikož je česká ekonomika příkladem země, která je atraktivní pro zahraniční investory, kteří zde v minulosti zakládali pobočky nadnárodních korporací, tak právě tento podúčet je silně debetní, což je dáno zejména tokem dividend, zisků a úroků do zemí původu investice.

4. *Běžné převody* zachycují jednostranné transfery jako příspěvky mezinárodním organizacím, dary a další.

Kapitálový účet slouží k zachycování transakcí souvisejících s obchodem nehmotnými statky (ochranné známky, patenty), odpuštění pohledávek, kapitálové transfery související s migrací obyvatel apod.

Finanční účet je podobně jako běžný účet složen z podúčtů:

1. *přímé investice* zachycují jednak přímé domácí investice v zahraničí (debetní položka), jednak zahraniční přímé investice v domácí ekonomice (kreditní položka). Jedná se o takové investice, které zakládají určitou míru kontroly a řízení podniku. V České republice jsou definovány jako deseti a více procentní podíl investora na základním kapitálu společnosti. Kromě tohoto podílu se do přímých investic zahrnuje též reinvestovaný zisk a ostatní kapitál.
2. *portfoliové investice* představují majetkové cenné papíry a účasti, jež nespádají do kategorie přímých investic (v případě České republiky se jedná o podíl vlastnictví do 10 %), a dluhové cenné papíry.
3. *finanční deriváty* jako jsou např. forwardy, futures a opce.
4. *ostatní investice* zahrnují především přijímání a poskytování úvěrů. V platební bilanci jsou ostatní investice dále členěny z hlediska časového (na dlouhodobé a krátkodobé) a dle subjektů (centrální banka, obchodní banky, vláda, ostatní sektory).

Saldo chyb a opomenutí, kurzové rozdíly zahrnuje veškeré nepřesnosti v evidenci, metodické problémy, kurzové rozdíly atp.

Změna devizových rezerv je vyrovnávací položkou. V případě aktivní platební bilance dochází ke zvýšení devizových rezerv a při schodkové platební bilanci dochází ke snížení devizových rezerv.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Mezinárodní obchod je se rozvíjí již od samých počátků lidstva. Důvodem je rozdílná vybavenost výrobními faktory mezi jednotlivými zeměmi světové ekonomiky nebo klimatické podmínky znemožňující výrobu určitého statku (zejména zemědělských plodin).

Absolutní výhoda ve výrobě určitého statku spočívá v absolutně nižších nákladech ve srovnání se zahraničím. Komparativní výhoda spočívá v relativně nižších nákladech, tj. v nalezení nejvyšší absolutní výhody nebo nejnižší absolutní nevýhody.

Protekcionalismus představuje uplatňování nejrůznějších opatření s cílem zamezit nebo snížit množství dováženého zboží. Politika volného obchodu je doktrína, která preferuje nezasahování do mezinárodního obchodu na principu liberalismu.

V podmínkách volného obchodu se bude mezinárodní specializace národních ekonomik ve výrobě a obchodu vyvíjet podle srovnání nákladů a povede k přínosům z obchodu (zvýšení výrobních i spotřebních možností).

V současné době se vesměs každá ekonomika zapojuje do mezinárodního obchodu, což znamená, že se jedná o otevřené ekonomiky, byť je intenzita tohoto zapojování napříč zeměmi rozdílná. Míru otevřenosti ekonomiky je možno vyjádřit podílem exportu nebo obratu zahraničního obchodu k HDP. Její výše je ovlivněna velikostí vnitřního trhu, konkurenceschopností domácích výrobců na světových trzích, odvětvovou strukturou ekonomiky, technologickým vybavením firem nebo úrovní lidského kapitálu.

Stát zasahuje do mezinárodního obchodu prostřednictvím vnější obchodní politiky, přičemž k tomu využívá smluvních a autonomních nástrojů.

Mezinárodní pohyb kapitálu znamená změnu pohledávek a závazků rezidentů vůči zahraničí. Příčinami těchto změn jsou platby za dodávky zboží (a podobné platby) a zejména očekávané zhodnocení finančních aktiv (rozhodování je ovlivněno očekávanou výnosností, likviditou a rizikem daného aktiva). Rozlišujeme krátkodobý a dlouhodobý pohyb kapitálu.

Měnový kurs je cenou národní peněžní jednotky vyjádřenou v jiných národních penězích. Formuje se na devizovém trhu střetáváním poptávky a nabídky po dané měně. Mezi faktory ovlivňujícími změnu poptávky a nabídky měny (a tím i změnu rovnovážného kursu) patří cenové a jiné podmínky obchodu, faktory ovlivňující mezinárodní pohyb kapitálu a kursově intervence centrálních bank. Zhodnocení kurzu se nazývá apreciacie, znehodnocení depreciace. Oba dva pohyby mají vliv na domácí ekonomiku jak pozitivní, tak i negativní rovině.

Měnová parita představuje úředně stanovený kurz měny. Zhodnocení měnové parity se nazývá revalvace, znehodnocení devalvace.

Měnový kurz je významný faktor hospodářského vývoje, proto centrální banka zasahuje do tohoto vývoje prostřednictvím přímých a nepřímých intervencí. Režimy řízení měnového kurzu se od sebe liší mírou zasahování ze strany centrální banky – fixní kurz, plovoucí kurz a řízený floating.

Platební bilanci je peněžní vyjádření ekonomických transakcí mezi určitou zemí a jejími zahraničními partnery za určité období (běžně za účetní rok). Obsahuje položky běžný, kapitálový, finanční účet a statistická diskrepance a změnu devizových rezerv centrální banky, pomocí nichž se vyrovnává platební bilance. Rozlišujeme kreditní a debetní položky.

OTÁZKY

- 1. Mezi autonomní nástroje obchodní politiky nepatří:**
 - a) cla.
 - b) mezinárodní dohody.
 - c) kvantitativní omezení.
 - d) proexportní politika.

 - 2. Posílení měnového kurzu se nazývá:**
 - a) apreciace.
 - b) depreciace.
 - c) revalvace.
 - d) devalvace.

 - 3. Režim měnového kurzu, kdy centrální banka příležitostně intervenuje v případě přílišně rozkolísaného kurzu nebo dostává-li se měna pod tlak měnových spekulantů, se nazývá:**
 - a) čistý floating.
 - b) řízený floating.
 - c) fixní kurz.
 - d) volatilně-fixní kurz.

 - 4. Podúčet platební bilance, na kterém se zachycuje mezinárodní obchod, tj. vývoz a dovoz, se nazývá:**
 - a) bilance služeb.
 - b) kapitálový účet.
 - c) bilance výnosů.
 - d) obchodní bilance.

 - 5. Příliv přímých zahraničních investic v platební bilanci:**
 - a) zaznačíme s kladným znaménkem na finanční účet.
 - b) zaznamenáme se záporným znaménkem na finanční účet.
 - c) zaznačíme s kladným znaménkem na kapitálový účet.
 - d) zaznamenáme se záporným znaménkem na kapitálový účet.
-

ODPOVĚDI

1b, 2a, 3b, 4d, 5a

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Navštivte webovou stránku Ministerstva průmyslu a obchodu, jež se věnují obchodní politice ČR. Jaké nástroje využívá Česká republika v rámci obchodní politiky? Vyplyvají z členství ČR v Evropské unie nějaká omezení?

Navštivte webové stránky České národní banky a zjistěte vývoj měnového kurzu české koruny vůči euru a americkému dolaru za posledních 20 let. Pokuste se identifikovat, jaké faktory působily na vývoj kurzu.

LITERATURA

- DVOŘÁK, P., 2008. *Veřejné finance, fiskální nerovnováha a finanční krize*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck. ISBN 978-80-7400-075-1.
- FRANK, H., R. a S. B. BERNANKE, 2003. *Ekonomie*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-0471-4.
- HELÍSEK, M., 2002. *Makroekonomie. Základní kurz*. Praha: Melandrium. ISBN 80-86175-26-X.
- HOLMAN, R., 2004. *Makroekonomie: středně pokročilý kurz*. Praha: C.H. Beck. ISBN 80-7179-764-2.
- HOLMAN, R., 2010. *Makroekonomie*. Praha: C.H.Beck. ISBN 978-80-7179-861-3.
- IZÁK, V., 2010. *Fiskální politika*. Vyd. 2. Praha: Oeconomica. ISBN 978-80-245-1669-1.
- JUREČKA, V. A KOL., 2010 *Makroekonomie*. Praha: Grada publishing. ISBN 978-80-247-3258-9.
- MAJEROVÁ, I. a P. NEZVAL, 2014. *Světová ekonomika*. Karviná: SU OPF. ISBN 978-80-7248-960-2.
- MANKIW, N. G., 2000. *Zásady ekonomie*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-7169-891-1.
- PAVELKA, T., 2007. *Makroekonomie - základní kurz*. Slaný: Melandrium. ISBN 978-80-86175-52-2.
- PAULÍK, T. a P. PELLEŠOVÁ, 2006. *Makroekonomie A. Opora pro distanční studium*. Karviná: SU OPF. ISBN 80-7248-234-3.
- SAMUELSON, P., A. a W. D. NORDHAUS, 2007. *Ekonomie*. Praha: Svoboda.
- SIRŮČEK, P., 2002. *Průvodce studiem ekonomie*. Praha: Oeconomica. Praha 2001. ISBN 80-245-0236-4.
- SCHILLER, B. R., 2004. *Makroekonomie*. Brno: Computer Press a.s. ISBN 80-251-0169-X.
- TVRDOŇ, M., 2014. *Evropská unie*. Karviná: SU OPF. ISBN 978-80-7510-080-1.

Název: **Obecná ekonomie II**

Autor: **Mgr. Michal Tvrdoň**

Vydavatel: Slezská univerzita v Opavě
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné

Určeno: studentům SU OPF Karviná

Počet stran: 148

Tato publikace neprošla jazykovou úpravou.